

Seinäjoen
ammattikorkeakoulun
julkaisusarja

A

SeAMK

SEINÄJOEN AMMATTIKORKEAKOULU
SEINÄJOKI UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Minna Zechner (toim.)

Hyvinvointitieto: kokemuksellista, hallinnollista ja päätöksentekoa tukevaa?

Seinäjoen ammattikorkeakoulun julkaisusarja
A. Tutkimuksia 15

Minna Zechner (toim.)

Hyvinvointitieto: kokemuksellista, hallinnollista ja päätöksentekoa tukevaa?

Euroopan unioni
Euroopan sosiaalirahasto

Vipuvoimaa
EU:lta
2007–2013

SeAMK
SEINÄJOEN AMMATTIKORKEAKOULU
SEINÄJOKI UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Seinäjoki 2014

Seinäjoen ammattikorkeakoulun julkaisusarja
Publications of Seinäjoki University of Applied Sciences

- A. Tutkimuksia Research reports
- B. Raportteja ja selvityksiä Reports
- C. Oppimateriaaleja Teaching materials
- D. Opinnäytetöitä Theses

SeAMK julkaisujen myynti:

Seinäjoen korkeakoulukirjasto
Kalevankatu 35, 60100 Seinäjoki
puh. 020 124 5040 fax 020 124 5041
seamk.kirjasto@seamk.fi

ISBN 978-952-5863-67-3 (verkkojulkaisu)

ISSN 1797-5565 (verkkojulkaisu)

SISÄLLYS

Timo Toikko & Minna Zechner

Johdanto 3

Minna Zechner

Mitä hyvinvointikertomus kertoo hyvinvoinnista? 9

Ari Nieminen

Kokemustiedon mahdollisuudet politiikan ja palvelujen järjestelmissä..... 32

Susanna Helavirta

Lasten hyvinvointitieto – tavallista, erityistä ja moraalista 59

Mika Alavaikko

Osallisuudella tehokkuutta? Osallisuus, demokratia ja julkisten palveluiden kehittäminen 82

Ari Tarkiainen

Näkökulmia hyvinvointijohtamiseen ja hyvinvointitiedon tuottamiseen – tapaus Joensuu 95

Timo Toikko & Teemu Rantanen

Tuotetaanko sosiaalityöstä kokemukseen vai näyttöön perustuvaa tietoa? 119

Raija Väisänen

Sosiaalihuolto hyvinvoinnin ilmentäjänä aikuissosiaalityössä 137

KIRJOITTAJAT

Mika Alavaikko (VTM) toimii sosiaalialan lehtorina Diakonia-ammattikorkeakoulussa. Mielenkiinnon aiheena ovat erityisesti paikallinen sosiaalipolitiikka ja uudelleenjärjestävä julkisen ja yksityisen rajapinta.

Susanna Helavirta (YTT) toimii Lapin ammattikorkeakoulussa Hyvinvointipalveluiden osaamisalalla lehtorina sekä osa-aikaisena tutkijatohtorina Tampereen yliopistossa. Tutkimuksellinen kiinnostus on kohdistunut muun muassa lastensuojeluun, lasten hyvinvointiin sekä niitä koskevan tiedon ja tietämisen kysymyksiin.

Ari Nieminen (VTT, sosiologia) on lehtori Diakonia-ammattikorkeakoulussa. Hänen kiinnostuksen kohteitaan ovat yhteiskuntateoria, eurooppalainen ja globaali integraatio, työn sosiologia, kapitalismi, sen kehitys ja sääntely (työmarkkinasuhteet) sekä sosiaalipolitiikka ja sosiaalipalvelut. Lisätietoja kotisivulta: http://www.elisanet.fi/ari_nieminen/index.html

Teemu Rantanen (VTT, dosentti) on yliopettaja Laurea-ammattikorkeakoulussa. Hän on käsitellyt julkaisuissaan muun muassa tutkimus- ja kehittämistoiminnan metodologiaa sekä ajankohtaisia yhteiskuntapoliittisia kysymyksiä.

Ari Tarkiainen (YTT, KM, HuK) on projektipäällikkö Karelia-ammattikorkeakoulussa ja työskennellyt projektipäällikkönä sekä tutkijana useita vuosia. Hän on erikoistunut laaja-alaisesti tutkimukseen ja kehittämiseen, ikääntymisen kysymyksiin ja on kiinnostunut innovaatioista ja käytäntölähtöisestä yhteiskunta- ja politiikkatutkimuksesta.

Timo Toikko (YTT, dosentti) on yliopettaja Seinäjoen ammattikorkeakoulussa. Hänen tutkimustoimintansa on keskittynyt sosiaalityön oppihistoriaan ja hän on käsitellyt kirjoituksissaan myös ajankohtaisia sosiaalipalveluiden kehitystrendejä.

Raija Väisänen (YTT) toimii yliopistonlehtorina Itä-Suomen yliopiston yhteiskuntatieteiden laitoksella. Hän on tutkinut esimerkiksi turvallisuutta ja turvattomuutta työelämässä, menetyksiin liittyvää turvattomuutta keski-ikässä, aikuissosiaalityötä hyvinvointipalveluna ja hyvinvointia sosiaalityössä sekä vammaishuollon ja ehkäisevän päihdetyön historiaa.

Minna Zechner (YTT, sosiaalipolitiikka) toimii yliopettajana Seinäjoen ammattikorkeakoulun, Sosiaali- ja terveysalan yksikössä. Hänen tutkimuksensa on kohdentunut muun muassa seuraaviin teemoihin: palvelujen markkinoistaminen, vanhukset sosiaalipalvelujen asiakkaina, omaishoiva, maahanmuuttajien hoivaan liittyvät kysymykset sekä nuorten komeroituminen. Lisätietoja kotisivulta: <http://minnazechner.atwebpages.com/index.html>

JOHDANTO

Timo Toikko ja Minna Zechner

Tämä kirja on puheenvuoro hyvinvointitiedosta ja sen roolista hyvinvointipalveluissa. Teoksen artikkelit ovat pääosin syntyneet Euroopan Sosiaalirahaston (ESR) rahoittaman SOHVI-hankkeen tuloksena. Hankkeen tarkoituksena oli tuottaa tietoa kansalaisten kokemuksellisesta hyvinvoinnista. Toisaalta hankkeessa pyrittiin keskittymään erityisesti paikalliseen ja alueelliseen tiedontuotantoon. Turun ammattikorkeakoulun koordinoima hanke toteutettiin 2012–2014. Muita toteuttajia olivat Diakonia ammattikorkeakoulu, Laurea-ammattikorkeakoulu, Oulun ammattikorkeakoulu ja Seinäjoen ammattikorkeakoulu.

Hyvinvointitiedon monet muodot

Hyvinvointitietoa on perinteisesti tuotettu lähinnä kansallisten rekistereiden ja indikaattoreiden muodossa. Tilastokeskus tuottaa rekisteritietoa muun muassa väestömuutoksista, kuolemansyistä ja rikoksista. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL) pitää yllä hoitoilmoitusrekisteriä, joka sisältää sosiaalihuollon laitostilaston, terveydenhuollon laitoshoitotilaston ja kotihoidon asiakaslaskennan. THL:n ylläpitämän SOTKANetin indikaattoreiden avulla kuvataan yleisiä sosiaali- ja terveystietoja sekä palveluiden käyttötietoja. Kansaneläkelaitoksen (Kela) tilastoista saa tietoa Kelan etuuksien tasoista, jakautumisesta ja yleisyydestä eri väestöryhmien suhteen.

Barometrilla tarkoitetaan jonkin yhteiskunnallisen ilmiön muutoksia mittaavaa indeksiä tai selvitystä. Esimerkiksi Väestöliitto julkaisee perhebarometriä ja Suomen sosiaali ja terveys ry (SOSTE) sosiaalibarometriä ja kansalaisbarometriä. Lisäksi hyvinvointia selvitetään useiden laajojen tutkimusten avulla. Esimerkiksi Tilastokeskuksen kuukausittainen työvoimatutkimus sisältää tietoja väestön työhön osallistumisesta, työllisyydestä, työttömyydestä ja työajoista.

Kansallisen tilastotiedon lisäksi tuotetaan myös alueellista tietoa. Esimerkiksi Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskukset (ELY-keskukset) tuottavat talous- ja elinkeinoelämää sekä työmarkkinoita koskevaa tietoa ja sairaanhoitopiirit kansalaisten terveyspalveluiden käyttöä koskevaa tietoa. Lisäksi THL:n kyselytutkimus asukkaiden ja terveyden ja hyvinvoinnin tilasta (ATH) tuottaa systemaattista tietoa myös alueellisesta näkökulmasta.

Ajantasaisen hyvinvointitiedon tuottamisen tavoitteena on tukea yhteiskuntapoliittista päätöksentekoa niin kansallisella kuin alueellisella tasolla. Kunnissa hyvinvointitietoa tarvitaan muun muassa hyvinvointikertomusten, johon terveydenhuoltolaki velvoittaa kerran valtuustokaudessa, laatimisessa. Sama velvoite on tulossa myös uuteen sosiaalihuoltolakiin. Hyvinvointikertomuksen tarkoitus on toimia hyvinvointijohtamisen työvälineenä ja strategiatyön sekä kuntasuunnittelun ja seurannan tukena. Hyvinvointitietoa käytetään myös palveluiden suunnitteluun, kehittämiseen ja arviointiin. Tällöin kysymys on etenkin palveluiden kysyntää, tarvetta ja kohdentumista koskevasta tiedosta. Hyvinvointitietoa käytetään palveluiden saatavuuden, mutta myös tehokkuuden varmistamiseen.

Runsasta ja monipuolisesta hyvinvointitiedosta huolimatta olemassa olevat tiedontuotannon käytännöt eivät välttämättä tavoita kansalaisten ja asiakkaiden hyvinvoinnin kokemuksia. Kokemuksellisella hyvinvointitiedolla tavoitellaan kansalaisten osallistumista tiedontuotannon prosesseihin ja tiedon jäsentämiseen. Toisaalta palveluiden kannalta kysymys on asiakkaiden osallistumisesta palveluiden suunnitteluun, kehittämiseen ja arviointiin. Asiakkailta on myös kansalaisina oikeus saada hyvinvointitietoa, jotta he voivat arvioida palveluiden oikeaa kohdentumista ja julkisten varojen käyttöä. Julkilausuttu tavoite on, että palveluita kehitetään yhdessä asiakkaiden kanssa. Näitä edellä mainittuja tarpeita varten kansallisiin tilastoihin tiivistetyn hyvinvointitiedon lisäksi tarvitaan systemaattisesti kerättyä tietoa kansalaisten kokemasta hyvinvoinnista. Näin saadaan monipuolinen kuva kansallisen ja alueellisen hyvinvoinnin tilasta.

Kokemuksellisen hyvinvointitiedon kerääminen on epäsystemaattista ja sen yhdistäminen muuhun tiedontuotantoon ei ole ollut kehittämisen kohteena, vaikka se laajentaisi nykyistä kokonaiskuvaa suomalaisten hyvinvoinnista. SOHVI-hankkeella pyrittiin monipuolistamaan tiedontuotannon kenttää keskittymällä sekä kokemukselliseen että paikalliseen hyvinvointitietoon. Hankkeessa pyrittiin kokeilemaan ja kehittämään erilaisia uusia tiedontuotannon tapoja, jotka voisivat täydentää olemassa olevaa rekisteri-, indikaattori- ja barometritietoa.

Ongelmallinen hyvinvointitieto

Keskustelu hyvinvointitiedosta on viime vuosina ollut runsasta (esim. Simpura 2009; Hoffren, Lemmetyinen & Pitkä 2010; Saari 2011; Nieminen, Tarkiainen & Vuorio 2014). Kansainvälisesti huomiota on kiinnitetty siihen, että bruttokansantuotteeseen tiivistetty hyvinvointikäsite on ollut liian hallitseva. Sen rinnalle on etsitty uusia monipuolisempia hyvinvoinnin mittareita (esimerkiksi *Human Development Index* inhimillisen kehityksen indeksi). Toisaalta kansallisessa keskustelussa on kiinni-

tetty huomiota myös subjektiivisen ja kokemuksellisen hyvinvoinnin merkitykseen. Kokemukselliselle hyvinvoinnille on etsitty toimivia mittareita. Silti käsitykset hyvinvoinnista ja sitä kuvaavasta tiedosta vaihtelevat varsin paljon.

Hyvinvointitiedon tuotannon tavoitteena on yhtäältä tukea päätöksentekoa siten, että päätökset pohjautuvat ajantasaiseen tietoon väestön hyvinvoinnista. Etenkin kuntien päätöksentekijöille, joiden vastuulla kuntien lakisääteisten palveluiden järjestäminen on, hyvinvointitiedon käytön voisi olettaa olevan arkipäivää. Tietoa siitä, miten kuntapäätäjät hyvinvointitietoa käyttävät, on varsin vähän.

Kansanedustajien tutkimustiedon käyttöä tutkineen Henrik Jussilan (2012, 39–40) mukaan kansanedustajat hyödyntävät tutkimuksia työssään joko perehtyäkseen johonkin ongelma-alueeseen, saadakseen uusia ideoita ja saadakseen käsitteellisiä välineitä ongelman hahmottamiseen. Toinen tapa käyttää tutkimustietoa on saada siitä tukea harjoitettuun politiikkaan. Tutkimustietoa hyödynnetään useimmin silloin kun tutkimusaihe on ajankohtainen ja merkittävä. Tutkimukseen perehtymistä edistää myös se, että tutkimuksessa on selkeitä toimenpide -ehdotuksia, sekä se, että siinä on tiivistelmä. Tutkimukseen osallistuneet kansanedustajat myönsivät, että he tutustuvat tutkimukseen, mikäli se tukee heidän ajamaansa politiikkaa.

Hyvinvointitiedon käyttöä kunnissa ei ole juuri tutkittu. Kristiina Österlundin (2009, 37) pro gradu-työn tulokset kertovat että kuntien sosiaalijohtajat käyttävät hyvinvointitietoa hyvin vähän, eniten asiakasmääriä kuvaavia tilastoja ja palvelujen kustannusten vertailuja. Tilastollista ja vertailutietoa käytettiin pääasiassa silloin kun kunnan talousarviota perustellaan luottamushenkilöille.

Toinen tavoite hyvinvointitiedon tuotannolle päätöksenteon tuen lisäksi, on demokratian toteutuminen (ks. Mika Alavaikon artikkeli tässä teoksessa). Kansalaisilla ja julkisten palvelujen käyttäjillä on oltava mahdollisuus seurata julkisten varojen käyttöä, ei pelkästään kuntien menoja ja tuloja seuraamalla, mutta myös saamalla tietoa esimerkiksi siitä mitä palveluita kunta tuottaa ja tilaa, millä hinnalla ja miten ne palvelevat asiakkaita.

Asiakkaina kuntalaisille on myös annettava mahdollisuus osallistua palveluiden kehittämiseen ja asiakkailta on lain (Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000) mukainen oikeus saada omat asiakastietonsa. Myös asiakaslähtöisyys on viime vuosina noussut palveluiden kehittämisessä keskeiselle sijalle. Julkisia palveluita on kritisoitu siitä, että ne tarjoavat samanlaisia ratkaisuja erilaisille asiakkaille. Asiakaslähtöisyyden tavoitteena on tarjota yksilöiden erilaisiin tarpeisiin sopivia palveluita.

Yksilöllisten palveluiden tarjoaminen edellyttää sitä, että ammattilaisilla on oltava asiakkaasta melko paljon ja yksityiskohtaista tietoa. Tämä edellyttää asiakkailta avoimuutta ja valmiutta kertoa omasta elämäntilanteestaan ja ammattilaiselta aikaa ja kykyä ottaa tieto vastaan. Usein kuitenkin ammattilaisilla on vähän aikaa yhtä asiakasta kohden. Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000 vastuuttaa asiakkaan antamaan ”toimielimelle ne tiedot, joita tämä tarvitsee sosiaalihuollon järjestämisessä ja toteuttamisessa”. Tämä voi olla hankalaa esimerkiksi kun asiakkaalla on puheen tuottamiseen liittyviä vaikeuksia tai hänen kognitiiviset taitonsa ovat heikot, kuten pitkälle edennyttä muistisairautta sairastavilla. Lisäksi sosiaali- ja terveyspalveluissa on asiakkaita, jotka eivät halua ottaa vastaan palveluita tai joiden käsitys omista ongelmistaan on hyvin erilainen kuin ammattilaisten.

Asiakaskohtaisissa kyse on yksityiskohtaisesta ja erityisestä tiedosta, jota ei esimerkiksi kuntien hyvinvointikertomuksiin juuri sisällytetä (ks. Ari Niemisen sekä Minna Zechnerin artikkelit tässä teoksessa). Hyvinvointikertomusten ja tilastollisten katsausten tieto on keskiarvojen, mediaanien ja keskimääräisyyksien yleistävää tietoa, ei yksityiskohtaista ja yksilöiden tilanteet huomioivaa (ks. Susanna Helavirran artikkeli tässä teoksessa). Kansalaisten ja asiakkaiden kokemus palveluista ja hyvinvoinnista puuttuu hyvinvointikertomuksista.

Asiakastyössä, etenkin sosiaali- ja terveyspalveluissa, yksilötason tilanteisiin sidottu tieto on kuitenkin tärkeää. Sosiaalityö nähdään tilanteesta käsin rakentuvana ammattikäytäntönä (ks. Timo Toikko & Teemu Rantanen tässä teoksessa). Sosiaalityössä yksilöllisyyden kunnioittaminen ja ihmisen kohtaaminen korostuvat (ks. Raija Väisänen tässä teoksessa). Hyvinvointitiedon luonne vaihtelee sen käyttötarkoituksen mukaan.

Valtakunnan ja kunnan tasoilla hyvinvointitieto perustuu tilastoihin ja yleistyksiin. Asiakastyön tasolla hyvinvointitieto on yksityiskohtaista, erityistä ja yksilöiden kokemusta lähellä olevaa. Onko näitä erilaisia tiedon tasoja ja muotoja mahdollista yhdistää? Voidaanko kuntien ja valtion päätöksentekoon ottaa mukaan kokemuksellista tietoa ja voidaanko yksittäisten asiakkaiden kohtaamisissa hyödyntää tilastollista tietoa? Kenen tieto on arvokasta ja millaisessa muodossa se voidaan ottaa käyttöön toiminnan eri tasoilla? Asiakkaiden kokemukset hyvinvoinnistaan ja käyttämistään palveluista taipuvat hankalasti tilastoihin ja yleistyksiin, joita päätöksenteossa useimmiten hyödynnetään (ks. Ari Tarkiaisen artikkeli tässä teoksessa). Se, mikä on eri tason päätöksenteon kannalta katsottu oleelliseksi tiedoksi, vaihtelee. Oleellisen tiedon hyödyntäminen ei kuitenkaan saisi olla tiedon muodosta kiinni.

Tieto, sen tuotanto ja käyttö on poliittista. Kenen tieto pääsee osaksi päätöksentekoa, kenen määrittelemät ongelmat otetaan poliittisen päätöksenteon kohteeksi, voi vaihdella eri aikakausina. Tähän vaikuttavat poliittiset suhdanteet, yhteistyöver-

kostot mukaan lukien ylikansalliset toimijat. OECD:n eli Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö tai Euroopan unioni (EU) antavat Suomelle erilaisia suosituksia ja vaateita, jotka vaikuttavat siihen mistä tietoa kerätään ja mihin tarkoituksiin. Esimerkiksi elinolojen tilastoinnin käytännön muuttuivat Suomen liittyttyä Euroopan unioniin, sillä EU tarvitsee Euroopan tasolla harmonisoitua tilastollista tietoa, joka perustuu osin erilaisiin tiedonkeruun menetelmiin kuin Suomessa aiemmin kerätty elinoloja kuvaava tieto (Alastalo 2011, 185–186).

Hyvinvointitiedon keräämiseen, muokkaamiseen ja hyödyntämiseen liittyy monenlaisia ongelmia, mutta hyvinvointitieto on olennainen osa kuntien ja sen eri palveluiden toimintaa ja koskettaa monien kuntalaisten elämää. Kuntien tärkein tehtävä on luoda asukkaille hyvän elämän mahdollisuudet. Toimivan hyvinvointiyhteiskunnan näkökulmasta hyvän elämän osatekijöinä voidaan pitää sosiaalisia etuuksia, palvelujärjestelmän toimivuutta, palveluiden saavutettavuutta ja niiden laatua. Julkisten palvelujen tasolla tarkasteltuna hyvä elämä ilmenee sekä palvelujärjestelmän toimintaperiaatteissa että palveluiden käyttäjien myönteisissä kokemuksissa. Laajemmin hyvää elämää voidaan tarkastella yhteiskunnallisen järjestyksen ylläpitämisen ja kansalaisten yhdenvertaisuuden näkökulmista. (Aaltonen ym. 2014, 245.)

Teoksen artikkelit

Kirjassa on seitsemän artikkelia, jotka voidaan jakaa kolmeen laajempaan teemaan. Kolme ensimmäistä artikkelia kohdentuvat hyvinvointitiedon tuottamiseen. Minna Zechner tarkastelee artikkelissaan SOHVI-hankkeessa mukana olleiden kuntien internetissä saatavilla olevia hyvinvointikertomuksia ja niiden tuottamia tulkintoja hyvinvoinnista. Ari Nieminen arvioi kokemustiedon hyödyntämisen mahdollisuuksia kuntien hyvinvointikertomuksissa ja Susanna Helavirta analysoi lasten hyvinvointitiedon ulottuvuuksia.

Toinen kirjan teema on lähempänä hyvinvointitiedon hyödyntämistä ja etenkin asiakkaiden näkökulmien esiin tuomista palveluissa ja johtamisessa. Mika Alavaikko pohtii asiakkaiden osallisuutta yhtenä demokratian muotona. Ari Tarkiainen taas tuo esiin kuntatoimijoiden näkemyksiä hyvinvoinnista ja hyvinvointijohtamisesta.

Kolmas teema lähestyy hyvinvointitietoa osana sosiaalityön käytäntöjä. Timo Toikko ja Teemu Rantanen erittelevät suomalaisen sosiaalityön tietokäsitystä ja tarkastelevat sosiaalityössä käytyä keskustelua sen menetelmistä ja kohteesta. Raija Väisänen päättää kirjan esittelemällä sosiaalihyödyn käsitteen sosiaalitoimen asiakkailta saadun palautteen eli kokemustiedon avulla. Kahdessa viimeisessä artikkelissa nostetaan esiin myös sosiaalityön tuloksellisuus ja vaikuttavuus.

Haluamme kiittää kaikkia kirjoittajia erittäin asiantuntevasta ja täsmällisestä kirjoitustyöstä sekä innostavasta yhteistyöstä. Kiitokset myös Varpu Lipposelle ja Sirkka-Liisa Palomälle hyvistä kommentteista. Toivotamme lukijoille antoisia hetkiä.

Lähteet

- Aaltonen, T., Henriksson, L., Tiilikka, T., Valokivi, H. & Zechner, M. 2014. Vanhuksen hyvä elämä asiakirjoissa ja haastattelupuheessa. Teoksessa: A. Metteri, H. Valokivi & S. Ylinen (toim.) *Terveys ja sosiaalityö*. Jyväskylä: PS-kustannus, 244–270.
- Alastalo, M. 2011. Miten muodostui tahto tilastoida väestön elinoloja. Teoksessa: M. Alastalo & M. Åkerlund (toim.) *Tieto hallinnassa. Tietokäytännöt suomalaisessa yhteiskunnassa*. Tampere: Vastapaino, 167–195.
- Hoffrén, J., Lemmetyinen, I. & Pitkä, L. 2010. Esiselvitys hyvinvointi-indikaattoreista: Mittareiden vertailu ja kehittämiskohteet. Helsinki: Sitra. Sitran selvityksiä 32.
- Nieminen, A., Tarkiainen, A. & Vuorio, E. (toim.) 2014. *Kokemustieto, hyvinvointi ja paikallisuus*. Turku: Turun ammattikorkeakoulu. Raportteja 177.
- Jussila, H. 2012. Päätöksenteon tukenavai hyllyssä pölyttymässä? Sosiaalipoliittisen tutkimustiedon käyttö eduskuntatyössä. Helsinki: Kela. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 212.
- L 22.9.2000/812. Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista.
- Saari, J. (toim.) 2011. *Hyvinvointi: Suomalaisen yhteiskunnan perusta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Simpura, J. 2009. Stiglitzin komissio paaluttaa yhteiskuntien edistyksen ja hyvinvoinnin mittaamisen tämän päivän maailmaan. *Yhteiskuntapolitiikka* 74(5), 554–559.
- Österlund, K. 2009. Hyvinvointitiedon käyttö sosiaalijohtajan työssä. Tampereen yliopisto. Hyvinvointipalvelujen järjestämisen maisteriohjelma. Pro-gradu-työ.
-

MITÄ HYVINVOINTIKERTOMUS KERTOO HYVINVOINNISTA?

Minna Zechner

Tässä artikkelissa kuvaan ja analysoin SOHVI-hankkeessa mukana olleiden kuntien ja kuntayhtymien hyvinvointikertomuksia, tarkastelen niissä esitettyjä hyvinvoinnin määritelmiä ja sitä, miten kertomuksissa hyvinvointia kuvataan. Pohdin myös aineiston pohjalta hyvinvointitiedon rajoja ja niiden vaikutuksia tiedon käyttöön.

Hyvinvointikertomus on terveydenhuoltolaissa (L 30.12.2010/1326, § 12) kunnille määritelty velvollisuus:

Kunnan on seurattava asukkaittensa terveyttä ja hyvinvointia sekä niihin vaikuttavia tekijöitä väestöryhmittäin sekä kunnan palveluissa toteutettuja toimenpiteitä, joilla vastataan kuntalaisten hyvinvointitarpeisiin. Kuntalaisten terveydestä ja hyvinvoinnista sekä toteutetuista toimenpiteistä on raportoitava valtuustolle vuosittain, minkä lisäksi valtuustolle on kerran valtuustokaudessa valmisteltava laajempi hyvinvointikertomus.

Myös vanhuspalvelulaissa (L 28.12.2012/980) ja tekeillä olevan sosiaalihoitolain ehdotetussa versiossa (Sosiaalihoillon lainsäädännön uudistaminen 2012, 170) veloitetaan kuntia seuraamaan asukkaidensa hyvinvointia niin kunta- kuin yksilötasolla. Taustalla on ajatus rationaalisesta päätöksenteosta; hyödynnetään informaatiota, jonka perusteella ollaan tietoisia ja punnitaan kaikkia mahdollisia vaihtoehtoja ja tehdään päätös niiden perusteella.

Max Weber (1978) jakaa rationaalisen toiminnan traditionaaliseen, tunneperäiseen, arvoperäiseen ja tavoiterationaaliseen toimintaan. Traditionaalinen toiminta tukeutuu perinteisiin, tunneperäinen tunteisiin ja mielentiloihin, arvoperäinen arvoihin ja ideologiaan ja tavoiterationaalinen järkiperäiseen kausaalisuhteiden punnitsemiseen ja arviointiin. Tavoiterationaalinen päätöksenteko ja ongelmien ratkaisu edellyttäisi että kaikki mahdolliset vaihtoehdot ja niiden seuraukset ovat päätöksentekijöiden tiedossa. Käytännössä päätöksenteko pohjaa harvoin vain yhdenlaiselle rationaliteetille. Sen sijaan ihmisten päätöksiin vaikuttavat perinteet, tunteet ja arvot sekä saatavilla oleva informaatio, kuten hyvinvointikertomukset. [ks. Jalonen 2007, 67.]

Informaation ja tiedon käsitteitä käytetään usein puhekielessä samaa tarkoittavina. Informaatiota voidaan pitää välitettäväksi tarkoitettuna tietona, jolla on merkityssisältö, käyttöyhteys ja uutuusarvo. Informaatio muuttuu tiedoksi silloin kun vastaanottaja tulkitsee sen tietyssä tarkoituksessa ja ympäristössä (Jalonen 2007,

61). Hyvinvointikertomuksessa hyödynnetty aineisto olisi silloin informaatiota, joka muuttuu hyvinvointikertomuksen muodossa olevaksi tiedoksi. Toisaalta kun hyvinvointikertomuksia hyödynnetään päätöksenteossa, on hyvinvointikertomus informaatiota, joka muuttuu tiedoksi päätöksenteon prosesseissa. Koska en tutki hyvinvointitiedon käyttöä päätöksenteossa, vaan hyvinvointitiedon muotoa ja sisältöjä, käytän tiedon ja informaation käsitteitä samassa tarkoituksessa ellen erikseen toisin mainitse.

Tavoiterationaalinen päätöksenteko pohjaa käsitykselle siitä, että oleellinen ja oikea informaatio on päätöksentekijöiden saatavilla. Terveystieteiläisissä (L 30.12.2010/1326) ei mainita miten hyvinvointikertomukset tulee tehdä ja mitä tietoa niihin tulee sisällyttää. Kunnilla on siten vapaus päättää mikä on olennaista tietoa ja miten se kootaan hyvinvointikertomukseksi. Hyvinvointikertomus ei siten ole ainakaan vielä vakiintunut tietokäytäntö. Tietokäytäntö on toimintaa, jossa ihminen vuorovaikutuksessa muiden kanssa pyrkii tiettyssä tilanteessa muodostamaan ja oikeuttamaan oman tietämisen tapansa (Wagenaar & Cook 2003). Vakiintunutta tietokäytäntö on silloin, kun tietty tapa nähdä maailmaa on ikään kuin luonnollinen ja vaihtoehtoiset mahdollisuudet näyttävät mahdottomilta (Alastalo & Åkerlund 2011, 27). Jussi Simpura (2008, 187) on pohtinut terveyden ja hyvinvoinnin yhteyksiä hyvinvointitiedossa ja määritteli hyvinvoinnin komponenteiksi toimeentulon, työn, terveyden, osaamisen ja inhimillisen pääoman turvallisuuden ja toimintamahdollisuudet. Ne ovat samantapaisia kuin elinolotutkimusten ydinteemat eli terveys, koulutus, vapaa-aika, sosiaaliset suhteet, asuinolot, työelämä, tulot ja varallisuus. Elinolotutkimuksissa nämä teemat tulkitaan resursseiksi, joiden avulla yksilöt koostavat hyvinvointinsa (Alastalo 2011, 193).

Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos (THL) opastaa ja ohjeistaa kuntia hyvinvointikertomusten teossa (Hyvinvointikertomus 2014). Pohjois-Pohjanmaan sairaanhoitopiirin Terveempi Pohjois-Suomi (TerPS) ja Kuopion yliopistollisen sairaalan erityisvastuualueen sairaanhoitopiirien Kanerva-KASTE-hanke ovat yhteistyössä kehittäneet sähköistä hyvinvointikertomusta. Se on verkkopohjainen työkalu, jonka avulla kunnat voivat tehdä itselleen sähköisen hyvinvointikertomukset hyödyntäen valmista indikaattoripankkia (Sähköinen hyvinvointikertomus 2014). Indikaattorit ovat numeerista tietoa, jotka kuvaavat kohteen tiettyä ominaisuutta, esimerkiksi toimeentulotuen saajien määrää. Tilastollista indikaattoritietoa kerätään tärkeiksi nostetuista, yhteiskunnan huomiota vaativista kehityskuluista. (Kinnunen 2001.) Tärkeät ja huomiota vaativat ilmiöt vaihtelevat eri aikakausina ja tärkeiden asioiden esiin nostaminen on osa poliittista päätöksentekoa ja valtakamppailua. Indikaattoripankissa olevat indikaattorit ohjaavat tietynlaiseen hyvinvoinnin määrittelyyn. Ohjausta ja ehkä painettakin on kuntien hyvinvointikertomusten yhdenmukaistamiseen eli tietynlaisen tietokäytännön vakiinnuttamiseen. Kunnilla on paljon tehtäviä, joten nopea ja helppo sekä valmiiksi ohjattu hyvinvointikertomuksen tekotapa on todennäköisesti houkutteleva.

Ohjeet hyvinvointikertomusten tekoon

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen mukaan hyvinvointikertomus valmistellaan kunnassa tai alueellisesti hyvinvointipolitiikan suunnittelun, arvioinnin ja raportoinnin työvälineeksi. Hyvinvointikertomus on tiivis kuvaus johtopäätöksineen kunnan toteuttamasta hyvinvointipolitiikasta, väestön terveydestä ja hyvinvoinnista, terveyteen ja hyvinvointiin vaikuttavien tekijöiden muutoksista, palvelujärjestelmän toimivuudesta ja kyvystä vastata hyvinvointitarpeisiin sekä ehkäisevän työn kustannuksista ja mahdollisista vaikutuksista (Hyvinvointikertomus, 2014).

Tavoitteena on, että hyvinvointikertomuksissa huomioidaan kunnan asukkaat laajasti ja haetaan eri lähteistä tietoa, jonka avulla saadaan kuvattua ennen kaikkea päätöksentekijöille asukkaiden hyvinvoinnin tila. Kun päätöksentekijöillä on käsitys siitä, mitkä ihmisryhmät voivat heikoimmin, voivat he päätöksillään kohdentaa erilaisia resursseja tuen tarpeessa olevien ihmisryhmien auttamiseen ja tukemiseen. Käsitys hyvinvoinnista, mistä se koostuu, voi kuitenkin vaihdella. Ei ole olemassa yhtä ja ainoaa hyväksyttyä määritelmää hyvinvoinnille. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos ohjeistaa kuntia vastaamaan kertomuksen hyvinvointia kuvaavassa osiossa seuraaviin kysymyksiin: miten väestön hyvinvointi ja terveys ilmenee, mitkä tekijät vaikuttavat väestön hyvinvointiin ja terveyteen ja miten palvelujärjestelmä kykenee vastaamaan hyvinvointitarpeisiin? (Hyvinvointikertomus 2014). Terveys määritetty tässä hyvinvoinnista erilliseksi, ei sen osatekijäksi. Ohjeissa huomautetaan että hyvinvoinnin ja terveyden mittaaminen on vaikeaa, joten usein luvut kuvaavat ennemminkin hyvinvoinnin ja terveyden edellytyksiä tai vajetta (mt. 2014). Vastattavien kysymysten ja suositeltujen sisältöjen avulla THL pyrkii vakiinnuttamaan hyvinvointikertomusten tietokäytäntöjä.

Lähtökohdiltaan hyvinvointikertomus on positiivinen, mutta kuten THL:n ohjeistuksessa mainitaan, on sen mittaaminen vaikeaa ja siksi turvaututaan usein hyvinvoinnin vajeiden mittaamiseen ja usein myös palveluiden käyttäjien määrien kuvaamiseen. Hyvinvoinnin vajetta kuvataan yleensä palveluiden käytön kautta, sillä esimerkiksi sairaanhoidon palveluita käyttävät lähinnä sairaat sekä tapaturmien ja väkivallan uhrin. Nimeltään positiivinen *hyvinvointikertomus*, tavoittelee pitkälti pahoinvoinnin ja huono-osaisuuden havaitsemista (ks. Karvinen & Kauppinen 2009), jotta siihen voidaan puuttua. Koska tavoitteena on löytää huono-osaiset, syrjäytyneet, sairaat tai muilla tavoin heikossa asemassa olevat ihmiset, on tärkeää kiinnittää huomiota siihen, miten ihmisiä ryhmitellään. Erotellaanko ihmiset työssäkäyviin ja työttömiin, päihdeongelmaisiiin ja ei-päihdeongelmaisiiin, terveisiin ja sairaisiin vai pieni- ja suurituloisiin?

Ehdotuksia siitä millaisiin ryhmiin ihmisiä tulisi jakaa, ei suoraan anneta Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen, eikä Sähköinen hyvinvointikertomus-hankkeen ohjeis-

tuksissa. Sen sijaan hyvinvointikertomuksissa hyödynnettävien aineistojen äärelle tekijöitä ohjataan. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen ohjeissa (Hyvinvointikertomus 2014) listataan ensin kansalliset tilastotietoa tuottavat tahot:

- AvoHILMO: väestön palvelujen käyttöön, hoitoon pääsyyn, hoitamisen käytäntöihin ja terveysongelmiin liittyvää tietoa;
- Hyvinvointikompassi: THL:n asiantuntijoiden valitsemat hyvinvoinnin ja terveyden sekä sosiaali- ja terveystietojen avainindikaattorit;
- Kuntaliitto: kunta- ja aluetasoisia yleis- ja taloustietoa, sosiaali- ja terveydenhuollon tilastoja ja vertailutietoja;
- SOTKANet: kuntatasoisia tilastotietoja suomalaisten hyvinvoinnista ja terveydestä aihealueittain;
- TEAviisari: kunnan terveyden edistämistoimintaa;
- Terveytemme: tilastotietoja väestön terveydestä alueittain ja väestöryhmittäin;
- Terveyspuntari: väestön sairastavuuseroja, työkyvyttömyyttä ja etuisuuksia alueittain ja
- Tilastokeskus: yhteiskuntaa kuvaavia tietoaineistoja ja tilastoja.

Kansallisten tilastolähteiden jälkeen tuodaan esiin mahdollisuus hyödyntää myös kansalaisten näkökulmasta kerättävä tieto eli kokemustieto. Esiin tuodaan lasten ja nuorten mahdollisuudet vaikuttaa kunnan päätöksentekoon, kokemusasiantuntijat, kansalaisraadit sekä maahanmuuttajien kotoutumiseen ja osallisuuteen liittyvät hankkeet. Lopuksi esitellään sosiaali- ja terveysalalla työskentelevien verkostoja ja hankkeita, kuten Innokylä eli hyvinvointi- ja terveysalojen avoin innovaatioyhteisö, joka tarjoaa tietoa ja työkaluja kehitystyöhön sekä kehitettyjen käytäntöjen levittämiseen ja soveltamiseen sekä Sosiaaliportti eli sosiaalialan tietopankki, joka kokoaa ja välittää tietoa, tukee alan asiantuntijoita, lisää toimijoiden näkyvyyttä sekä tarjoaa ammattilaisille paikan verkostoitumiseen. Lopuksi esitellään THL:n omat tietopalvelut, eli Teemapalvelut, joka tarjoaa tietoa eri painopistealueista (esim. lasten hyvinvointi tai potilasturvallisuus) ja Ohtanen, joka sisältää suomenkielisiä tiivistelmiä terveydenhuollon menetelmien arviointiraporteista.

Suuri osa ehdotetuista tietolähteistä on tilastollisia ja kansallisia. Tavoitteena on mahdollisuus vertailla kuntien välillä. Tämä voi johtaa paikallisen sekä kokemusellisen tiedon vähyyteen. Paikallisen tiedon mukaan ottaminen vaatii kunnilta suurempia ponnisteluja kuin valmiin tilastotiedon poimiminen kertomukseen, sillä paikallinen tieto vaatii kunnan toimijoiden omaa ponnistelua kun taas kansallisten tilastojen kokoamisessa esimerkiksi THL tai Tilastokeskus ovat keskeisiä toimijoita. Esittelen seuraavassa alaluvussa niitä aihepiirejä, joita hyvinvointikertomuksiin ohjeistetaan sisällyttämään.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos tarjoaa hyvinvointikertomuksille seuraavanlaisen rakenteen:

1. Tiivistelmä
2. Tausta, tarkoitus ja tavoitteet
3. Väestön hyvinvoinnin, terveydentilan ja palvelujen kuvaus
4. Yhteenveto vahvuuksista ja kehittämiskohteista
5. Johtopäätökset
6. Suunnitelma hyvinvoinnin ja terveyden edistämisestä
7. Liitteet (Hyvinvointikertomus 2014).

Tässä artikkelissa tarkastelen hyvinvointikertomuksissa esitettyjä hyvinvoinnin käsitteitä sekä sitä miten kertomuksissa nostetaan esiin ongelmia. Kiinnostukseni kohdentuu siis yllä kuvatussa THL:n rakenteessa niihin lukuihin joissa on hyvinvointia kuvaavaa tietoa ja sen tulkintaa. Ohjeita lukujen sisältöihin eivät THL tai sähköisen hyvinvointikertomuksen hanke tarjoa. Sähköisen hyvinvointikertomuksen internetsivuilla kerrotaan että kertomuksen tekemisen työkalussa on 70 perusmittaria, jotka edustavat yhdeksää hyvinvoinnin ulottuvuutta eli teemaa ja tarjolla on myös laajempia teemakohtaisia mittaripaketteja (Sähköinen hyvinvointikertomus 2014). Mittareiden aihepiirejä ei kuitenkaan esitellä sivustoilla, vaan ne nähdäkseen on tilattava tunnukset ja kirjauduttava järjestelmään. Esittelen aineistona olleiden hyvinvointikertomusten aihepiirit aineiston kuvauksen yhteydessä.

Hyvinvointikertomusten analysointia

Tarkoituksena oli ottaa aineistoksi kaikkien SOHVI-hankkeessa mukana olleiden kuntien tai kuntayhtymien uusimmat internetissä saatavilla olevat hyvinvointikertomukset, jotka eivät keskity ainoastaan yhteen ihmisryhmään, kuten lapsiin tai nuoriin. Hankkeeseen osallistuneita kuntia ovat Hyvinkää, Joensuu, Kotka, kuntayhtymä Kaksineuvoinen johon kuuluvat Kauhava, Lappajärvi ja Evijärvi, Oulunkaaren kuntayhtymä, johon kuuluvat Ii, Utajärvi ja Vaala, Vakka-Suomen seutukunta eli Kustavi, Laitila, Pyhäranta, Taivassalo, Uusikaupunki ja Vehmaa. Hain internetistä hyvinvointikertomuksia ja hyvinvointibarometrejä kuntien, kuntayhtymien ja seutukuntien nimillä. Etsin erikseen jokaisen kunnan sivuilta samoilla hakusanoilla sekä sanalla hyvinvointi, mikäli hyvinvointikertomusta ei muuten löytynyt. Tiivistin alla olevaan taulukkoon aineistonhaun tulokset.

Taulukko 1. SOHVI-hankkeeseen osallistuneiden kuntien internetissä saatavilla olevat hyvinvointikertomukset

Kuntayhtymä tai seutukunta	Kunta	Hyvinvointikertomus internetissä	Julkaisuvuosi ja pituus sivuina
	Hyvinkää	on	2013, 39 sivua ja 23 sivua liitteitä
	Joensuu	ei	-
	Kotka	on	2012, 19 sivua ja 98 sivua liitteitä
Kaksineuvoinen	Kauhava	ei, Keski-Pohjanmaan ja Pohjanmaan Etelä-Pohjanmaan yhteinen hyvinvointibarometri (Kuronen-Ojala ym.)	2013, 144 sivua ja 114 sivua liitteitä
	Evijärvi		
	Lappajärvi		
Oulunkaaren kuntayhtymä	Ii	on	2013, 39 sivua
	Utajärvi	on	2012, 47 sivua
	Vaala	on/ei	2011, ei avaudu internetissä
Vakka-Suomen seutukunta	Kustavi	ei, Varsinais-Suomen hyvinvointi tilastoissa (Inkeroinen & Vuorio)	2011, 260 sivua
	Laitila		
	Pyhäranta		
	Taivassalo		
	Uusikaupunki		
	Vehmaa		

Suurella osalla kuntia on jonkintasoinen hyvinvointikertomus tai -barometri, mutta usein pienet kunnat tuottavat hyvinvointitietoa yhteistyössä. Oulunkaaren kuntayhtymä on mukana Terveempi Pohjois-Suomi-hankkeessa (TerPS), jossa yhtenä tavoitteena on sähköisen hyvinvointikertomuksen käyttöönotto. Tästä huolimatta löydetty hyvinvointikertomukset olivat kuntien, eivät kuntayhtymän tekemiä. Hanke päättyy vuoden 2014 loppupuolella. (Terveempi Pohjois-Suomi, 2013). Ii, Hyvinkää ja Kotka ovat tehneet Kuntaliiton hankkeen mukaisen sähköisen hyvinvointikertomuksen, mutta vain Iin kertomus on hankkeen hyväksymä ja löytyy hankkeen sivuilta (Sähköinen hyvinvointikertomus 2014)¹. Joensuun kunnan internetsivuilta löytyvät päihdeohjelma, tasa-arvo ja yhdenvertaisuussuunnitelma, lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelma, vammaispoliittinen ohjelma ja mielenterveyskuntoutujien asumisen tilaa ja tulevaisuutta käsittelevä raportti, mutta kokonaisvaltaisempaa hyvinvointikertomusta ei löytynyt. (Joensuun suunnitelmat ja ohjelmat 2014.) Oulunkaaren ja Kaksineuvoinen kuntayhtymien internetsivuilta ei löytynyt tietoa hyvinvointikertomuksista. Yksittäisistä kunnista Evijärven, Kauhavan, Kustavin, Lappajärven,

¹ Kotkan kertomus ei ole varsinaisesti sähköinen, vaikka siinä mainitaan että sähköisen hyvinvointikertomuksen tekemistä on harjoitettu "vuoden 2012 ajan" (Kotkan hyvinvointikertomus 2012, 6).

Pyhärannan, Taivassalon, Uudenkaupungin ja Vehmaan kunnan internetsivuilta ei löytynyt hyvinvointikertomusta.

Otin aineistoon mukaan yksittäisten kuntien eli Hyvinkään, Iin, Kotkan ja Utajärven hyvinvointikertomukset. Varsinais-Suomen hyvinvointi tilastoissa-julkaisu (Inkeroinen & Vuorio 2011) on mukana niiltä osin aineistossa kun se kohdentuu Vakka-Suomen seudun kuntiin (Kustavi, Laitila, Pyhäranta, Taivassalo, Uusikaupunki ja Vehmaa). Pohjanmaan ja Etelä-Pohjanmaan yhteinen hyvinvointibarometri perustui asiantuntijoille osoitettuun kyselyyn hyvinvoinnin tilasta tutkitulla alueella, joten se poikkesi luonteeltaan hyvinvointikertomuksesta, eikä ole aineistossa mukana.

Hyvinvointikertomukset ovat Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen mukaan (Hyvinvointikertomus, 2014) päätöksentekoa tukevaa tietoa:

Hyvinvointikertomus on hyvinvointijohtamisen työväline. Se toimii strategiatyön sekä vuotuisen kuntasuunnittelun ja seurannan välineenä. Kertomus valmistellaan kerran valtuustokaudessa ja päivitetään vuosittain osana kuntasuunnittelua.

Koska päätöksenteon läpinäkyvyys ja kansalaisten osallistuminen päätöksentekoon nähdään suomalaisessa yhteiskunnassa tärkeinä arvioina, on yllättävää että hyvinvointikertomusten löytäminen internetistä on melko vaikeaa. Ehkä hyvinvointikertomusten rakenne ja tietosisällöt katsotaan niin monimutkaisiksi ja hankaliksi, että kunnissa ei uskota asukkaiden olevan niistä kiinnostuneita. Varsinkin useamman kunnan tai niiden muodostaman kuntayhtymän hyvinvointikertomukset liitteineen ovat paksuja lukupaketteja, tässä aineistossa 259 sivua. Voi olla että kaikilla hankkeeseen osallistuneilla kunnilla on hyvinvointikertomus, mutta se ei ole internetistä saatavilla. Hyvinvointikertomusten tekoon velvoittava terveydenhuoltolaki on ollut voimassa jo useamman vuoden (L 30.12.2010/1326), joten on toivottavaa että kunnat ovat hoitaneet tämän veloitteensa.

Kuvaan tässä lyhyesti aineistoon sisällyttämieni hyvinvointikertomusten hyvinvointia kuvaavia osuuksia, jotta lukija saa käsityksen siitä mitä tietoa kertomuksiin on koottu. Kaikkien aineiston kertomusten rakenne on samantapainen: alussa kerrotaan miksi hyvinvointikertomus on tehty, ketkä ovat olleet sitä tekemässä ja mihin kunnan toiminnassa kertomuksen tekeminen liittyy. Usein viitataan kunnan päätöksenteon prosesseihin ja erilaisiin strategisiin tavoitteisiin ja asiakirjoihin. Monissa kertomuksissa esitellään hyvinvoinnin määritelmä, jonka jälkeen kertomusten rakenne ja aihepiirit kuvataan. Kertomuksissa on niin paljon erilaisia, osin samoja tilastotietoja, että niiden listaaminen ei tässä ole mahdollista. Sen sijaan esittelen otsikkotasolla ne aihepiirit joissa eri kertomuksissa esitellään.

Taulukko 2: Aineistossa mukana olevien hyvinvointikertomusten aihepiirit.

Aiheet	Hyvinkää	li	Kotka	Utajärvi	Vakka-Suomi
Kunnan rakenteet, talous ja elinvoima	x	x			
Kaikki ikäryhmät	x	x			x
Lapset, varhaisnuoret ja lapsiperheet	x	x	x (lasten ja nuorten terveys ja elämäntavat)	x (lapset ja lapsiperheet)	x
Nuoret ja nuoret aikuiset	x	x		x (nuoret)	
Työkäiset	x	x	x (terveys ja elämäntavat)	x	x
Ikäihmiset	x	x	x (terveys ja elämäntavat)	x	x
Väestön hyvinvoinnin ja palvelujen kuvaus			x (kotkalaisten hyvinvoinnin tila)	x	
Muut hyvinvointitiedot	x (kysely toimentulotuen saajille ja ympäristöindikaattorit)		x (terveyteen ja hyvinvointiin vaikuttavien kunnan palveluiden esittely)	x (kuntalaisten hyvinvointikysely)	
Päihteet					x

Aiheet etenevät THL:n ehdotusta (Hyvinvointikertomus 2014) seuraten enimmäkseen ikävaiheittain, lapsuudesta vanhuuteen. Useimmiten ensin esitellään väestöä yleisesti kuvaavia numeroita ja sen jälkeen käydään läpi kunkin väestöryhmän hyvinvointia kuvaamaan valittuja indikaattoreita. Hyvinkään ja lin kertomusten samankaltaisuus johtunee siitä, että kunnissa on käytetty sähköisen hyvinvointikertomuksen työkalua. Seuraavaksi esittelen aineiston analyysin.

Analyysini kohdentuu kahteen pääteemaan: hyvinvoinnin käsitteeseen ja kertomuksissa esiin tuotuihin keskeisiin ongelmiin. Analyysi pohjaa jossain määrin Carol Bacchin (2009) lähestymistapaan *what's the problem represented to be*, eli vapaasti suomennettuna miten ongelma on määritelty tai kuvattu. Lähestymistapaa voidaan hyödyntää tekstien tulkinnessa, kun halutaan selvittää miten jokin yhteiskunnallinen ongelma on määritelty ja muotoiltu. Yhteiskunnalliset ongelmat eivät ole odottamassa löytämistään, vaan ne luodaan ja muotoillaan. Esimerkiksi hyvinvoinnin vajeista tulee ongelma vasta kun joku henkilö tai taho määrittelee ne ongelmiksi. Tällöin hyvinvointia ryhdytään jollain tavalla kuvaamaan ja mittaamaan sekä luomaan sille tavoitetasoja. Vasta kun ongelma on jollain mittauksilla tai kuvauksilla

tehty näkyväksi tai luotu, se voidaan ottaa poliittisen päätöksenteon ja sitä kautta sosiaalipolitiikan toimenpiteiden kohteeksi. Hyvinvointivaltio on poliittinen rationaaliteetti, joka problematisoi sosiaaliset ongelmat erityisellä tavalla ymmärrettäväksi ja ohjaa niiden säätelyä (Rose 1995, 26). Poliittisessa päätöksenteossa esiintyy kilpailevia ongelman muotoiluja, esimerkiksi hyvinvoinnin vajaiden syiksi voidaan nähdä työttömien saamattomuus tai työvoimapalveluiden tehottomuus. Se, miten ongelma perustellaan ja määritellään, vaikuttaa siihen miten ongelmaa ryhdytään ratkaisemaan, tai ryhdytäänkö sitä ylipäättään ratkaisemaan. Jos työttömyys on työttömien saamattomuutta, niin ratkaisuna voi olla työttömien aktivointi tai rankaiseminen tehottomasta työnhausta. Työttömyys työvoimapalveluiden tehottomuuden seurauksena saa ehkä ratkaisukseen työvoimapalveluiden tehostamisen, vaikkapa henkilökunnan aktivoinnilla.

Ongelman määrittelyllä on siis merkitystä. Hyvinvointikertomusten tavoitteena on vaikuttaa kunnan päättäjiin, muotoilla ongelmia ja ohjata päättäjiä ratkaisemaan niitä. Kansallinen ohjaus hyvinvointikertomusten tekemiseen suuntaa myös paikallisia ongelmanmäärittäjiä, esimerkiksi tarkastelemaan vaikkapa pienituloisuutta erikseen eri ikäryhmissä sen sijaan että tarkasteltaisiin pienituloisuutta sinällään ja ehkä päädyttäisiin erilaisiin pienituloisuuden jakoihin, esimerkiksi kotona lapsiaan hoitavien, opiskelijoiden, työttömyysetuuksilla ja toimeentulotuella elävien pienituloisuus. Tällöin ratkaisut pienituloisuuteen, jos se nähdään ongelmana johon on aiheellista tarttua, saattavat olla erilaisia kuin jos pienituloisuus jaetaan lasten, nuorten, työikäisten ja vanhusten erillisiksi ongelmiksi. Kansallinen ohjaus hyvinvointikertomusten suhteen on osa valtion informaatio-ohjausta, jolla pyritään vaikuttamaan kuntien ja muiden paikallistasojen toimintaan ja edistämään niiden omaehtoista kehittämistä (ks. Jalonen 2008, 2). Valtion intressinä on saada kunnat toimimaan valtakunnallisten ohjeiden ja suositusten mukaan.

Hyvinvointikertomusten yksi tehtävä on siis nostaa esiin kunnassa tai alueella ilmeviä hyvinvoinnin ongelmia ja ei-ongelmia. Niinpä analyysini lähtee liikkeelle hyvinvoinnin määrittämisestä, joka joissakin kertomuksissa voi olla eksplisiittistä, mutta usein myös implisiittistä. Esimerkiksi hyvinvointia kuvaavien indikaattorien valinta kertoo paljon siitä mistä hyvinvoinnin nähdään muodostuvan. Carol Bacchin (2009) lähestymistapaa mukailen kysyn mitkä seikat kertomuksissa on esitetty ongelmina? Tässä analyysi kohdentuu indikaattorien ja tilastotiedon sijaan niiden tulkintaan kertomuksissa. Miten ongelma rakennetaan, mihin vedotaan ja mitä olettamuksia tällainen ongelman muotoilu edellyttää? Kiinnitän huomiota myös mahdollisiin kuntien välisiin eroihin. Hyödynnän lähestymistavasta pääasiassa ensimmäistä ja toista kysymystä kaikkiaan kuudesta kysymyksestä:

1. Miten ongelma on muotoiltu, mikä ongelma on?
2. Mitä olettamuksia ongelmanmuotoilun taustalla on?
3. Miten juuri tämä ongelmanmuotoilu syntyi?

4. Mitä otetaan annettuna, ei problematisoida?
5. Millaisia vaikutuksia tällaisella ongelmanasettelulla on?
6. Miten ongelmanmäärittelyä on edistetty, puolustettu, kritisoitu ja kyseenalaistettu?

Näiden kysymysten avulla voidaan purkaa dokumenttien ongelmanasetteluja ja nostaa esiin niitä olettamuksia, joiden varaan ne rakentuvat. Tämä mahdollistaa myös vaihtoehtoisten ongelmanasettelujen havaitsemisen. Seuraavaksi esittelen analyysini tulokset.

Kertomusten hyvinvointia

Hyvinvointia voidaan määritellä monin eri tavoin. Hyvinkään ja Kotkan kertomuksissa hyvinvointi on määritelty, Kotkassa (Kotkan hyvinvointikertomus 2012, 3) tieteellisiin lähteisiin tukeutuen ja Hyvinkään (Hyvinkään laaja... 2013, 2) kertomuksessa ilman lähteitä. Vakka-Suomen kertomuksessa (Inkeroinen & Vuorio 2011, 112) hyvinvointi määritellään vain suhteessa työikäisiin, ei muihin ikäryhmiin. Iin ja Utajärven kertomuksissa ei hyvinvointia ole määritelty lainkaan. Tällöin hyvinvoinnin voidaan tulkita koostuvan niistä indikaattoreista joita kertomukseen on koottu ja lukijan tehtävänä on tehdä tulkinnat niiden välisistä yhteyksistä ja muodostaa käsitys hyvinvoinnin kokonaisuudesta. Kokosin seuraavaan taulukkoon kolme kertomusten hyvinvointimääritelmien keskeiset tekijät.

Taulukko 3: Hyvinvoinnin tekijät kertomuksissa, Hyvinkää, Kotka ja Vakka-Suomi, joissa hyvinvointi oli määritetty.

	Hyvinkää	Kotka	Vakka-Suomi*
Asuinolot, asuminen	x		x
Elinolosuhteet	x		
Elinympäristö	x		
Henkisten voimavarojen hyödyntämisen kyky		x	
Ihmissuhteet	x	x	
Mielekäs tekeminen	x		x
Mielenrauha		x	
Osallisuus, omavoimaistuminen	x	x	
Terveys	x	x	x
Toimeentulo	x		x
Toimintakyky	x	x	
Tunnetilojen hallintaa ja tunnistamista		x	
Turvallisuus	x		
Yhteisöllisyys	x		

* Koskee vain työikäisiä.

Hyvinkään ja Vakka-Suomen kertomuksissa hyvinvointi on lista tekijöistä, joista eri kombinaationa muodostuu hyvinvointi ”ihmisen elämänkaaren eri vaiheissa” (Hyvinkään laaja... 2013, 2). Kotkan kertomuksessa hyvinvointi on ensi sijassa terveyttä, johon kuuluu fyysinen, psyykinen, sosiaalinen, emotionaalinen ja hengellinen terveys (Kotkan hyvinvointikertomus 2012, 3). Tällaiseen terveyden vahvaan painottamiseen on saattanut vaikuttaa se, että velvoite hyvinvointikertomuksille tulee juuri terveydenhuoltolaista. Terveys voidaan ja usein nähdään hyvinvoinnin aläksitteeksi, jolloin se on yksi hyvinvoinnin osatekijä muiden joukossa (ks. Simpura 2008, 187). Kotkan kertomuksessa rinnastetaan terveys, elämänlaatu ja hyvinvointi lähikäsitteiksi, mutta etenkin elämänlaatua ei määritellä. Hyvinvointi sen sijaan tulkitaan subjektiiviseksi kokemukseksi, jota voi arvioida vain ihminen itse (Kotkan hyvinvointikertomus 2012, 3).

Vaikka Hyvinkään ja lin kertomuksissa kerrotaan niiden olevan sähköisiä, ei kertomuksessa viitata Sähköisen hyvinvointikertomuksen hankkeen sivuilla annettuun määritelmään hyvinvoinnille:

Hyvinvoinnilla tarkoitetaan fyysistä, psyykkistä, sosiaalista, emotionaalista ja hengellistä hyvää oloa. Hyvinvointi on ihmisen itsensä, hänelle läheisten ihmisten sekä yhteiskuntapolitiikan, palvelujärjestelmän toiminnan ja lähiympäristön

tulosta. (STM 2006, 19².) Hyvinvoinnin kokemus koostuu jokaisen itselleen tärkeiksi kokemista asioista, kuten terveydestä, asumisesta, toimeentulosta, mielekkästä tekemisestä, sosiaalisista suhteista, osallisuudesta ja elinympäristöstä. (Sähköinen hyvinvointikertomus 2014.)

Samoja tekijöitä kertomusten määritelmässä toki on ja Hyvinkään ja Kotkan kertomuksissa yhdistetään hyvinvoinnin määritelmä ja se, että kunnan vastuulla ovat asukkaiden hyvinvointia edistävät toimet. Näihin toimiin eivät kuulu vain sosiaali- ja terveyspalvelut, vaan esimerkiksi puistot, kulttuuripalvelut ja ilman laatu. Hyvinvointi tulkitaan näin ollen hyvin laajasti ja sen tuottaminen on monimutkainen prosessi ja mittaaminen kokemuksellisen luonteen vuoksi vaikeaa. Kokemuksellisen tiedon osuus on kaikissa kertomuksissa hyvin vähäistä (ks. Ari Tarkiainen tässä teoksessa).

Erik Allardt (1976, 227) nosti esiin hyvinvoinnin mittaamisen ongelman juuri tästä näkökulmasta: tuleeko hyvinvointia mitata objektiivisesti ulkopuolelta vai subjektiivisesti kokemukseen perustuen. Jos hyvinvointi on objektiivisesti mitattavissa, niin lähtökohtana on tarpeentyydytys eli hyvinvointi syntyy kun tarpeet on tyydytetty. Jos taas hyvinvointi on pääosin subjektiivinen kokemus, niin olennaista on onnellisuus ja myönteiset kokemukset. Kertomuksissa painottuu selkeästi objektiivinen (tai siihen pyrkivä) tieto, jolloin hyvinvoinnin määritelmän taustalla olevat arvot otetaan annettuina, eikä niitä johdeta kuntalaisten kokemuksista käsin. Hyvinvointi on tällöin pääasiassa tarpeentyydytystä, joskin Hyvinkään ja Kotkan kertomuksissa osallisuus ja omavoimaistuminen, Hyvinkään ja Vakka-Suomen kertomuksissa mielekäs tekeminen, ja Kotkan kertomuksessa mielenrauha, ja henkisten voimavarojen hyödyntämisen kyky sekä tunnetilojen hallinta ja tunnistaminen voidaan nähdä onnellisuutta ja kokemuksia kuvaavina tekijöinä. Käytännössä kertomuksissa ei näitä tekijöitä ole juuri kuvattu.

Esimerkiksi Kotkan hyvinvointikertomuksessa (2012, 11, 12, 32, 46, 47) oli reilusti yli sata erilaista indikaattoria, joista ainoastaan perheiden tyytyväisyys päivähoitopalveluihin, kahdeksas- ja yhdeksäsluokkalaisten itse arvioitu terveydentila, ystävien määrä ja koulukiusaamisen kokemukset ovat selkeästi asukkaiden omaa kokemusta kuvaavaa tietoa. Jälkimmäiset indikaattorit, joita oli muissakin kertomuksissa, ovat Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen kouluterveyskyselystä. Siinä on tietoa etenkin kahdeksas- ja yhdeksäsluokkalaisten sekä toisen asteen ensimmäisen ja toisen luokan opiskelijoiden kokemuksista terveydestään, terveyskäyttäytymisestään, turvallisuudestaan ja hyvinvoinnistaan (Kouluterveyskysely 2014). Hyvinkään kertomuksessa on liitteenä SOHVI-hankkeessa tehty kysely toimeentulotukipäätöksen vuoden 2012 loka- tai marraskuussa saaneille. Kyselyyn vastasi 61 henkilöä ja sillä

2 En löytänyt tätä lähdetä Sähköisen hyvinvointikertomuksen verkkosivuilta, joten se puuttuu lähdeluettelostani.

kartoitettiin tyytyväisyyttä nykyiseen elämäntilanteeseen, yksinäisyyden kokemuksia, turvattomuuden tuntemuksia, terveyttä ja toimintakykyä, taloudellista tilannetta, henkistä mielialaa ja vireyttä, työkyvyttömyyttä, tyytyväisyyttä palveluihin ja niistä tiedottamisesta ja vaikuttamisen mahdollisuudesta. [Hyvinkään laaja... 2013, 40–52]. Utajärven kertomuksessa on tietoa kyselystä, johon vastasi noin 15 prosenttia kunnan yli 15-vuotiaista asukkaista. Siinä kysyttiin kokemusta hyvinvoinnin tilasta ja toiveita palveluiden suhteen (Utajärvi 2012, 41). Iin hyvinvointikertomuksessa mainitaan että kuntalaisten kokemuksia hyvinvoinnista ja hyvinvointipalveluista kysely kauppojen edessä tietyssä aikana. Kyselyn tuloksia ei kertomuksessa kuitenkaan esitellä. [Iin kunnan... 2013.]

Objektiivisen ja subjektiivisen tiedon jatkokysymyksenä on mietittävä syntykö hyvinvointi ennemminkin materiaalisista vai immateriaalisista seikoista (Allardt 1976, 228) eli rahasta vai rakkaudesta? Onko hyvinvointi elintasoja vai elämänlaatua? Elintasoja kuvaavat ne aineelliset resurssit joiden avulla ihminen voi muokata elinolosuhteitaan ja tyydyttää tarpeensa. Elämänlaatua voidaan kuvata ihmisten välisiin, ihmisen ja yhteiskunnan sekä ihmisen ja luonnon välisiin suhteisiin perustuvaksi tarpeentyydytykseksi. Elintasoja katsotaan voitavan mitata objektiivisin mittarein, esimerkiksi Sakari Karvosen ja Timo Kauppisen (2009, 471) erilaisista hyvinvointimittareista koostaman listan mukaan huomioiden 1) materiaallinen hyvinvointi, mukaan lukien ”tuottavuus”; 2) terveys; 3) psykososiaalinen hyvinvointi; 4) turvallisuus; 5) poliittinen osallisuus; 6) palveluiden saatavuus ja laatu. Tämän suuntaiseen jaotteluun perustuvat myös aineistoni hyvinvointikertomukset, joissa esiintyvistä indikaattoreista suurin osa voidaan jaotella tämän kuuden teeman mukaan. En käy tässä läpi kaikkia kertomusten indikaattoreita, mutta annan niistä muutamia esimerkkejä.

Materiaalista hyvinvointia tai sen puutetta kuvaavat kaikissa kertomuksissa esiintyvät indikaattorit pienituloisuus, täyttä kansaneläkettä saavat 65 vuotta täyttäneet ja ahtaasti asuvien määrät. Terveyttä tai sairautta kuvaavia indikaattoreita ovat mm. kansansairauksia (verenpaine- ja sepelvaltimotauti, astma, diabetes, nivelreuma, sydämen vajaatoiminta ja psykoosit) kuvaava indeksi, erityiskorvattaviin lääkkeisiin oikeutettujen ja työkyvyttömyyseläkettä saavien määrät. Psykososiaalista hyvinvointia ilmentävät masennuslääkkeiden käyttö, koulukiusattujen ja yksinäisten nuorten määrät. Turvallisuutta peilaavia indikaattoreita ovat poliisin tietoon tulleet henkeen ja terveyteen kohdistuneet, huumausaine- ja väkivaltarikokset. Poliittista osallisuutta kuvaa pääasiassa äänestysaktiivisuuden indikaattori ja palveluiden saatavuutta perusterveyden avohoidon lääkärikäyntien määrät, kasvatusta ja perheneuvolan asiakkaat ja kodin ulkopuolelle sijoitetut alaikäiset lapset. Palveluiden laadusta on kertomuksissa tietoa hyvin vähän. Moni edellä mainituista indikaattoreista voidaan tulkita useampaan aihepiiriin kuuluvaksi. Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten korkeat määrät voivat kertoa perheiden psykososiaalisen hyvinvoinnin vajeista, varhaisen vaiheen palveluiden puutteista tai lasten huostaanoton matalasta kynnyk-

sestä tai tehokkuudesta. Niin sanotut objektiiviset indikaattorit ovat monitulkintaisia. Indikaattorit sinällään ovat tulkinnanvaraisia, kohteen teoreettinen sisältö ja tekninen mittaaminen vaikuttavat siihen millainen indikaattorista tulee. Indikaattoreilla on myös poliittinen ulottuvuus, sillä se, mitä kullakin hetkellä pidetään mittaamisen arvoisena, vaihtelee (Sauli & Simpura 2004, 3–4). Eri aikoina nostetaan erilaisia kysymyksiä poliittisen päätöksenteon kohteeksi. Monissa kertomuksissa mainitaan indikaattoreihin liittyviä ongelmia kuten tietojen vanheneminen ja se, että väestömäärältään pienissä kunnissa pienetkin muutokset voivat näyttäytyä suurina kun otanta on väistämättä pieni. Tarkastelen seuraavaksi tutkimissani kertomuksissa esiin tuotuja hyvinvoinnin ongelmia.

Hyvinvoinnin ongelmia

Hyvinvointikertomusten tehtävänä on olla päätöksenteon tukena siten, että ne kuvaavat alueen asukkaiden hyvinvoinnin tilaa, palvelujärjestelmän toimivuutta sekä nostavat esiin ongelmia, joihin päättäjien on aiheellista tarttua. Tarkastelen seuraavaksi muutamia kertomuksissa esiin tuotuja ongelmia ja niiden rajaamista sekä sitä millaisiin olettamuksiin ongelmanasettelut perustuvat.

Kotkan hyvinvointikertomuksessa (2012) on hyvin vähän tulkintoja siitä mitkä ovat alueen keskeisiä hyvinvoinnin ongelmia. Kertomus koostuu pääosin indikaattorien listauksista, joita on ryhmitelty ikäkausien mukaan. Suurimman osan kertomuksesta kattavat liitteet, joista yhdessä kuvataan kunnan terveyteen ja hyvinvointiin vaikuttavat palvelut ja toisessa ovat indikaattorit kuvioina ja diagrammeina selityksineen. Tulkintaa tai ongelmien avaamista ja pohdintaa liitteissä ei ole käytännössä lainkaan. Varsinainen kertomus kattaa 19 sivua 119 sivun kokonaisuudesta. Kotkan kertomus tarjoaa siten erilaisia hyvinvointia kuvaavia tietoja joista päättäjät saavat itse tehdä johtopäätöksensä. Tällöin päättäjille jää vapaus itse määrittää ongelmat, se mihin puututaan ja miten puututaan – tosin valittujen indikaattorien määrittämässä ja rajaamassa todellisuuden kuvassa.

Selkeimmin kertomuksessa (Kotkan hyvinvointikertomus 2012, 16–18) nostetaan esiin lasten ja nuorten hyvinvoinnin ongelmia. Ne esitetään lähinnä orastavina tulevaisuuden asioina, jolloin lapsiperheiden ”köyhyys *uhkaa* lisääntyä” ja lastensuojelun asiakkaiden ”tilanteet *vaikeutuvat*”. Vaikka ”nuorten sijoitustarve *on lisääntynyt*”, ei kertomuksesta saa sellaista käsitystä, että lasten ja nuorten tilanne olisi vielä vakavassa kriisissä ja kaipaisi välitöntä puuttumista. Tätä käsitystä tukee myös se, että suuri osa lasten ja nuorten tilanteen kuvausta kohdentuu siihen mitä kunnassa on tämän ryhmän hyväksi jo tehty, mm. luotu hyvinvointia tukevia toimintatapoja, tehty lapsille varhaiskasvatussuunnitelmat vanhempien kanssa ja toteutettu laajoja terveystarkastuksia.

Kriisipuheen välttely voi johtua siitä, että kertomuksen tekijät eli kunnan virkamiehet, eivät ole arvioineet tilannetta erityisen hälyttäväksi. Toinen syy saattaa olla se, että kertomusten tekijät arvioivat että päättäjillä on käytössään hyvin vähän työkaluja tai resursseja joilla näihin ongelmiin voitaisiin puuttua. Tällöin päätöksentekijöitä suojellaan siltä eettiseltä ristiriidalta, joka syntyy kun ongelmat ja niiden selvittämiseen käytettävissä olevat resurssit ja mahdollisuudet eivät ole ainakaan helposti sovitettavissa yhteen (ks. Sinkkonen & Laulainen 2010 sosiaalialan johtamisen eettisistä ongelmista). Joka tapauksessa ongelmia ja ongelmattomuutta on määritelty ja tulkittu jo ennen kuin poliittiset päättäjät saavat hyvinvointikertomuksen luettavakseen.

Utajärven (2012) kertomuksessa ovat käyrät, taulukot ja diagrammit vielä suu-remmassa osassa kuin Kotkan kertomuksessa. Kunkin indikaattorin esittämisen jälkeen kertomuksessa on otsikko tulkintaa, eikä se tarkoita indikaattorien sisällön tulkintaa, vaan ohjetta siihen miten lukuja tulee lukea. Esimerkiksi lasten pienituloisuusastetta kuvaavien käyrien jälkeen kerrotaan tulkintana että kyse on alueen alle 18-vuotiaista, jotka kuuluvat tuloiltaan alle pienituloisuusrajan jääviin kotitalouksiin. Lisäksi kerrotaan miten pienituloisuusaste lasketaan, että käsite on suhteellinen ja että mediaanitulon alapuolella tapahtuvat muutokset vaikuttavat pienituloisuuden asteeseen. Laajempaa kunnan tilanteen tulkintaa tehdään kertomuksen loppupäässä neljän sivun verran (koko kertomus on 47 sivua).

Kuten Kotkan kertomuksessa, myös Utajärvellä vältetään ongelmien korostamista. Voimakkaimmin ilmaistaan seuraavasti:

Utajärvellä hyvinvoinnin edistäminen on erityisen tarpeellista, sillä kuntalaisten sairastavuus on täällä erittäin korkea. (Utajärvi 2012, 41).

Erityisen tarpeellinen ja erittäin korkea ilmaisevat tilanteen vakavuutta. Toinen tapa, jolla Utajärvellä ja myös muissa kertomuksissa muotoillaan ongelmia, on verrata indikaattorien kertomaa lähiseudun, vastaavankokoisten kuntien ja koko Suomen vastaaviin lukuihin. Utajärven kansansairauksien vakioimatonta summaindeksiä³(187,2) verrataan maakunnan muihin kuntiin (kaikilla alempi kuin Utajärvellä), maakunnan keskiarvoon (122,4) ja koko maan lukuun (100) (Utajärvi 2012, 41–42). Suhteuttamalla tilannetta muihin kuntiin ja alueisiin, joissa luvut ovat huomattavasti matalampia, saadaan tilanteen vakavuus esiin. Kaikissa kertomuksissa hyödynnetään vertailuja alueen muihin kuntiin ja koko maahan. Jos kunnan indikaattori on lähellä muiden lukuja, huoli voidaan tulkita pienemmäksi kuin jos erot ovat suuria. Malcom Spector ja John Kitsuse (2001, 5) ovat tutkineet sosiaalisten ongelmien konstruointia ja toteavat että on eri asia kuvata jonkun ilmiön objektiivisia määreitä

3 Kansansairauksien vakioimatonta summaindeksi kertoo kansantautien sairastavuudesta. Kansantauteja ovat astma, diabetes, nivelreuma, psykoosi, sepelvaltimotauti, sydämen vajaatoiminta ja verenpainetauti. Vakioimatonta indeksi ei huomioi ikärakenteella selitettävää sairastavuutta, vakioitu indeksi sen sijaan huomioi ikärakenteen.

kuin määrittää ilmiö ongelmaksi. Ongelmia määritellään usein siten, että ne rikkovat jotain olemassa olevaa normia, kuten homoseksuaalisuus aiemmin. Ilmiö voidaan kuvata haitalliseksi, moraalittomaksi tai ei-toivottavaksi. Malcom Spector ja John Kitsuse (1986) menevät tästä vielä askeleen pidemmälle ja toteavat että ongelma syntyy vasta kuin sen ratkaisemiseen vaaditaan toimia (*claims-making*). Utajärven kertomuksessa todetaan hyvinvoinnin edistämisen tarpeellisuus, joten se on mahdollista nähdä vaateena toimia ja siten ongelmanmäärittelyä.

lin kunnan hyvinvointikertomuksessa kerrotaan laajasti hyvinvointikertomuksen vaiheista, tekemisestä vastaavista tahoista ja kunnan hyvinvointijohtamisen valmistelusta ja päätöksenteosta (lin kunnan... 2013, 4–9). Tämä voidaan tulkita siten, että kuntalaisten odotetaan lukevan kertomusta. Mikäli kertomus olisi vain kunnan päättäjille tarkoitettu, voitaisiin olettaa että he tietävät kuka ja miten kunnan hyvinvointia käsittelevät päätökset tehdään eikä niitä kertomuksessa kuvattaisi.

Indikaattorit esitellään osana päättyvän valtuustokauden arviointia, jossa ensin esitellään ja arvioidaan aiemmin tehtyjä toimenpiteitä. Tämä osio vie kertomuksesta suurimman osan, 24 sivua kaikkiaan 39 sivusta. Tulevan valtuustokauden suunniteluun annetaan suuntaa heti aihetta käsittelevän osion alussa:

lin kunnan suunnitelma hyvinvoinnin edistämiseksi valtuustokaudella 2013–2016 on talouden tasapainotuksen huomioonottava ja poikkihallinnollisesti toteutettava (lin kunnan... 2013, 35).

Talouden tasapainotuksen huomioonottava antaa päättäjille selkeät ohjeet olla kustannusten suhteen tarkkoja, kuluja todennäköisesti halutaan ennemminkin karsia kuin lisätä. Sisällöllisesti lin kertomus on aineistossa ainoa, jossa selkeästi nostetaan esiin ne asiat, joihin kunnassa on syytä tarttua: työpaikkojen lisääminen ja työnhakijoiden aktivointi, kuntalaisten osallisuuden edistäminen ja terveyden ja toimintakyvyn edistäminen (lin kunnan... 2013, 35). Kertomus siis määrittää työttömyyden ja työttömien passiivisuuden työnhaussa, kuntalaisten vähäisen osallistumisen ja osallisuuden sekä heikon terveyden ja toimintakyvyn kunnan asukkaiden keskeisimmiksi hyvinvointia uhkaaviksi ongelmiksi. Kutakin ongelmaa kohden esitetään ratkaisuja taulukoissa, joissa kuvataan tavoitteet, toimenpiteet ja vastuutahot, resurssit sekä arviointimittarit (lin kunnan... 2013, 35–39). Muista kertomuksista poiketen lin kunnan hyvinvointikertomus nostaa esiin keskeiset ongelmat ja niiden ratkaisukeinot, joten kertomuksen saaville päätöksentekijöille jää lähinnä kertomuksen esittämien tavoitteiden ja toimenpiteiden hyväksyminen tai hylkääminen. Ehkä kertomus on ennemminkin kuvaus kuntalaisille siitä miten ja kuka kunnassa hyvinvoinnin vajeita ratkoo.

Koska lin ja muidenkin kuntien hyvinvointikertomuksia muotoilevat suurelta osin kuntien viranhaltijat, on virkamiehillä mahdollisuus hyvinvointikertomusten kautta ohjailta poliittisia päätöksentekijöitä. Lin kertomusta tekemässä oli myös kunnanhallituksen edustajia (lin kunnan... 2013, 6). Esimerkiksi Anu Kantolan (2002) tutkimuksessa kuvataan, miten 1990-laman aikana taloudellisten asiantuntijoiden oli mahdollista vaikuttaa poliittisten päätöksentekijöiden käsityksiin tilanteesta ja sen vaatimista toimenpiteistä eli tiukasta talouskurista. Se, mitä tietoa ja millaisessa muodossa päättäjille annetaan, vaikuttaa ongelmanmäärittelyihin ja pyrkimyksiin ratkaista niitä.

lin kertomuksessa ilmaisu *poikkihallinnollisesti toteutettava* (lin kunnan... 2013, 35) vastuuttaa kunnan hyvinvoinnista vastaaviksi muutkin toimijat kuin perinteiset sosiaali- ja terveyspalvelut. Toimenpiteitä listaavissa taulukoissa on monia eri toimijoita, kuten yritykset, seurakunta, Oulunkaaren kuntayhtymä, vanhuspalvelut ja liikuntaneuvosto.

Vakka-Suomea koskevassa ja koko Varsinais-Suomea koskevissa yhteenveto-osissa Varsinais-Suomen hyvinvointi tilastoissa-julkaisussa (Inkeroinen & Vuorio 2011) huomio kiinnittyy siihen, että kertomuksessa tukeudutaan usein kansallisiin politiikkaohjelmiin ja suosituksiin. Esimerkiksi vanhusten tai kertomuksessa ikääntyneiden suhteen nojaututaan valtion Ikäihmisten palvelujen laatusuositukseen (2008) ja Terveiden edistämisen politiikkaohjelmaan (2007). Säännöllisen kotihoidon piirissä olevien vanhusasiakkaiden määrää peilataan valtakunnallisen tavoitetasoon, joka löytyy muun muassa Ikäihmisten palvelujen laatusuosituksista (2008, 30) (Inkeroinen & Vuorio 2011, 215).

Viesti päätöksentekijöille ja ehkä myös asukkaille on se, että alueella on aiheellista toimia kansallisten linjausten ja tavoitteiden suuntaisesti. Valtakunnan tason ohjeistus otetaan annettuna ja tavoittelun arvoisena silloinkin kun se ei ole velvoittavaa, kuten laeissa ja asetuksissa. Yksi syy miksi näin tehdään voi olla se, että julkaisu on Varsinais-Suomen osaamiskeskuksen ja Turun ammattikorkeakoulun julkaisema ja kattaa koko Varsinais-Suomen. Tällöin on käytännöllistä ottaa lähtökohdaksi kansallinen ohjeistus kunkin kunnan omien lähtökohtien sijaan. Kertomuksen kirjoittajat ovat kuntien ulkopuolisia toimijoita, vaikka ovat konsultoineet kuntia, eli tehneet ”kunta- ja seutukäyntejä” (Inkeroinen & Vuorio 2011, 259). Lisäksi osaamiskeskusten tehtävänä on olla kansallisen ohjauksen sanansaattajina ja kuntien toimeenpanon tukena. Sosiaali- ja terveysministeriön mukaan:

Osaamiskeskukset muodostavat koko maan kattavan tutkimus- ja kehittämistoiminnan alueellisen verkoston. Verkosto toimii valtakunnallisten ohjelmien, kuten Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallisen kehittämisohjelman (Kaste), alueellisessa toimeenpanossa. (Sosiaalialan osaamiskeskukset 2014).

Valtakunnallisiin ohjeisiin tukeutuminen on osa valtion informaatio-ohjausta, jossa tiedolla pyritään ohjaamaan kuntien toimintaa. Kun osaamiskeskus sisällyttää valtakunnallisia ohjeita kuntien hyvinvointikertomuksiin, menevät ohjeistukset kunnallisten päättäjien ja viranhaltijoiden tietoon ja ehkä vaikuttavat päätöksentekoon ja päätösten toimeenpanoon. Hyvinvointikertomukset toimivat näin valtion informaatio-ohjauksen välineenä osaamiskeskusten suuntaan. Osaamiskeskusten sisällyttäessä valtakunnalliset ohjeistukset hyvinvointikertomuksiin, ne toimivat kuntapäättäjien suuntaan informaatio-ohjauksen välineenä. Kuntien omat kertomukset ovat pääasiassa kunnan viranhaltijoiden tekemiä, joten ohjaus toimii myös viranhaltijoilta kuntapäättäjien suuntaan, sikäli kun valtakunnallisia ohjeita niihin sisällytetään.

Informaatio-ohjauksen moninaiset kytkökset kuvaavat myös ongelmien määrittelyn poliittisuutta. Miten ikäihmisten palvelujen laatusuosituksen tarve aikanaan ”havaittiin” ja määriteltiin, miten päätettiin että laatukriteereistä tulee suositus eikä laki tai asetus, keitä laatusuosituksien tekemisessä oli mukana? Poliittiset suhdanteet vaikuttavat siihen, mitkä asiat kulloinkin nostetaan politiikan asialistalle ja suositusten, lakien ja ohjeiden kautta ne aikanaan päätyvät myös kunnanvaltuustojen päätettäväksi tai päätöksiin vaikuttaviksi suosituksiksi. Heikentävätkö kansallinen ohjaus ja poliittisen ja yhteiskunnallisen keskustelun suhdanteet hyvinvointikertomusten paikallisuutta? Onko hyvinvointikertomus itseään ruokkiva kehä, jossa kansallisen tason velvoite päätetään kunnan poliittisten päättäjien toimesta laittaa käytäntöön. Sen jälkeen useimmiten kunnan viranhaltijat hyödyntävät pääasiassa kansallisia indikaattoreita ja kokoavat niistä hyvinvointikertomuksen. Kertomus annetaan kunnan päättäjille pohdittavaksi ja osin sen pohjalta he päättävät miten viranhaltijoiden tulee hyvinvointia kunnassa edistää. Kuka ohjaa ketä?

Keiden hyvinvointi ja pahoinvointi on kertomuksissa?

Kunnan päätöksentekijät saavat kunnissa hyvin erilaisen hyvinvointikertomuksen käsiinsä. Kotkan ja Utajärven päättäjät näkevät lähinnä listan indikaattoreista, joista voivat tehdä tulkintansa. lissä päättäjille tarjotaan valmiiksi muotoiltuja ongelmia ja ratkaisuja. Hyvinkään ja Vakka-Suomen kertomuksissa on yleisempää tulkintaa ja pohdintaa alueiden hyvinvoinnista. Tuottavatko hyvinvointikertomusten erilaiset muodot ja sisällykset eriarvoisuutta kuntien välillä sen vuoksi että ne palvelevat ja ohjaavat päättäjiä eri tavoin? Vai onko kyse ennemminkin siitä, että kertomukset heijastavat alueiden välisiä eroja ja kuvaavat kunkin alueen ominaisuuksia ja hyvinvoinnin ongelmia ja onnistumisia paremmin kuin jos kertomukset olisivat samankaltaisia? Onko sillä väliä kuka tai mitkä toimijat kertomuksen tekevät –kunnan viranhaltijat vai osaamiskeskuksen työntekijät?

Vaikka en tässä tutkimuksessa kovin tarkkaan käynyt läpi sitä mitä ongelmia kertomuksissa nostettiin esiin, piirtyi useimmista kertomuksista huoli lapsista ja nuorista. Koska en vertaillut eri elämänvaiheiden indikaattoreita keskenään, liekö se edes mahdollista, en voi sanoa näyttäytyvätkö lasten ja nuorten ongelmat kertomuksissa suurempina tai vakavampina kuin muiden ihmisryhmien ongelmat. Lasten ja nuorten pahoinvointi on kuitenkin ollut viime vuosina yhteiskunnallisen keskustelun ja toimenpiteiden kohteena. Esimerkiksi nuorisotakuun tavoitteena on että jokaiselle alle 25-vuotiaalle nuorelle ja alle 30-vuotiaalle vastavalmistuneelle tarjotaan työ-, työkokeilu- opiskelu, työpaja- tai kuntoutuspaikka viimeistään kolmen kuukauden kuluessa työttömäksi ilmoittautumisesta (Nuorisotakuu 2014). Ovatko hyvinvointikertomusten kirjoittajat ja kokoajat herkistyneet tälle keskustelulle ja poimineet siksi lapsiin ja nuoriin kohdentuvaan informaatiota kertomuksiinsa? Kyse voi olla jonkinlaisesta hyvinvoinnin tai pahoinvoinnin politisoinnin ja yleisen keskustelun suhdanteista, jotka vaihtelevat yhteiskunnassa. Näillä suhdanteilla on varmasti vaikutusta kertomuksiin sisällytettyihin teemoihin

Ikäihmisten tilanne kuvataan pääosin palveluiden käytön kautta ja toisinaan siten, että vanhusten kasvava määrä vie niin suuren osan resursseista että muille asiakasryhmille on vaikea saada palveluita. Vakka-Suomen kertomuksessa tällainen asetelma oli kirjoitettu auki kaikkein selkeimmin. Sen mukaan ”Varsinais-Suomen kunnista suurin osa jää selvästi jälkeen siitä, kuinka moni lapsiperhe koko maassa keskimäärin on saanut kotipalvelua vuoden aikana. Yleisimpänä syynä Varsinais-Suomessa pidettiin ikääntyneiden kotipalvelua, joka vie suuren määrän resursseja (...) (Inkeroinen & Vuorio 2011, 108). Tällainen sukupolvien välinen vastakkainasettelu ei ole kovin rakentava lähtökohta ongelmien esiin nostamiselle hyvinvointikertomuksissa. Useimmiten palveluita tarvitsevien vanhusten kasvava määrä otetaan ikään kuin elämän tosiasiana, joka tulee päätöksenteossa huomioida. Hyvinvointi kunnassa ei ole vakio, jolloin yhden ihmisryhmän hyvinvointia heikentämällä toisen lisääntyy.

Työikäiset ovat ryhmänä heterogeeninen, heidän ongelmiaan voivat kertomusten mukaan olla muun muassa päihteet, työttömyys, pienituloisuus ja lisäksi työikäisten ongelmat heijastuvat muihin ikäryhmiin. Pienituloisilla yksinhuoltajilla on pienituloisissa perheissä eläviä lapsia ja mahdollisesti myös ahtaissa asunnoissa eläviä lapsia. Työttömyys työikäisenä saattaa johtaa pienituloisuuteen eläkeikässä ja päihdeongelmat eivät välttämättä pääty kun eläkeikään päästään. Työikäisten ryhmän heterogeenisuuden ja ilmiöiden välisten riippuvuuksien vuoksi ei kertomuksista näy erityisesti työikäisiin kohdentuvia yksittäisiä ongelmia. Ehkä työttömyys tulkitaan samantapaiseksi elämän tosiasiaksi kuin vanhusten määrän kasvu on.

Hyvinvoinnin mittaaminen ja kuvaaminen on vaikeaa ja usein se pohjaa pahoinvoinnin mittaamiseen. Oletuksena on että jos pahoinvointia on vähän, niin hyvinvointia

lienee paljon. Korjaavien palveluiden, kuten päihdepalveluiden ja sairaanhoidon palveluiden käyttö heijastaa avun tarpeiden määrää, tai ainakin apua hakeneiden ja saaneiden määrää. Tällaiseen tietoon on tärkeä liittää mukaan tulkintoja, sillä päihdepalveluiden käyttäjien suuri määrä voi tarkoittaa suurta määrää päihdeongelmaisia tai tehokasta hoitoonohjausta ja palveluihin pääsyn kynnyksen mataluutta. Päihdepalveluiden asiakkaiden ja heidän läheistensä kokemusten kartoittaminen auttaisi ainakin jonkin verran tulkitsemaan asiakasmäärien lukuja. Kokemuksellisen tiedon määrä on kertomuksissa vähäistä. Tällaista tietoa ei ole suoraan saatavilla indikaattoripankeista, THL suosittelee ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arvioinnin (IVA) menetelmien käyttöä (IVA:n menetelmät 2014).

Hyvinvointikertomuksissa olisi hyvä jollain tavalla tuoda esiin sitä, miksi juuri nämä indikaattorit on valittu kuvaamaan alueen hyvinvointia ja pahoinvointia. Indikaattoreita voitaisiin suhteuttaa kertomuksissa esiteltyihin hyvinvoinnin määritelmiin. Nyt määritelmiin, niissä joissa ne on tehty, ei kertomuksissa enää indikaattorien esittelyn jälkeen palata. Jos lukija ei itse kykene tekemään johtopäätöksiä siihen millaisena alueen hyvinvointi indikaattorien avulla näyttäytyy, on kertomuksesta melko vähän hyötyä. Toisaalta samoista indikaattoreista on mahdollista tehdä hyvin erilaisia tulkintoja, kenen tulkinnan kertomukseen loppujen lopuksi tulisi päätyä?

Lähteet

- Alastalo, M. 2011. Miten muodostui tahto tilastoida väestön elinoloja. Teoksessa: M. Alastalo & M. Åkerlund (toim.) Tieto hallinnassa: Tietokäytännöt suomalaisessa yhteiskunnassa. Tampere: Vastapaino, 165–195.
- Alastalo, M & Åkerlund, M. 2011. Tietokäytännöt ja hallinnan politiikka. Teoksessa: M. Alastalo & M. Åkerlund (toim.) Tieto hallinnassa: Tietokäytännöt suomalaisessa yhteiskunnassa. Tampere: Vastapaino, 17–38.
- Allardt, E. 1976. Dimension of welfare in a comparative Scandinavian study. *Acta Sociologica* 19(3), 227–239.
- Bacchi, C. 2009. *Analysing policy: What's the problem represented to be?* Frenchs Forest: Pearson.
- Hyvinkään laaja hyvinvointikertomus 2013-2016: Terveystuottolain mukainen. [Verkköjulkaisu]. Hyvinkää: Hyvinkään kaupunki. [Viitattu 14.1.2014].
Saatavana: http://www.hyvinkää.fi/Tiedostot/Hankkeet%20ja%20raportit/Hyvinvointikertomus%202013_28.10.2013.pdf
-

-
- Hyvinvointikertomus. 2014. [Verkkosivu]. Helsinki: THL. [Viitattu 13.1.2014]. Saatavana: http://www.thl.fi/fi_FI/web/fi/tutkimus/tyokalut/hyvinvointikertomus
- lin kunnan laaja hyvinvointikertomus 2013–2016. 2013. [Verkkojulkaisu]. li: lin kunta. [Viitattu 14.1.2014]. Saatavana: <http://www.oulunkaari.org/ii/kokous/20131418-15-1.PDF>
- Ikäihmisten palvelujen laatusuositus. 2008. [Verkkojulkaisu]. Helsinki: STM ja Kuntaliitto. Sosiaali- ja terveysministeriö julkaisuja 2008:3. [Viitattu 22.1.2014]. Saatavana: http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=28707&name=DLFE-3672.pdf&title=
- Inkeroinen, H. & Vuorio, E. 2011. Varsinais-Suomen hyvinvointitilastoissa: Alueellinen hyvinvointitieto Varsinais-Suomen kuntien hyödyksi – TIETOHYÖTY 2009–2010. [Verkkojulkaisu]. Turku: VASSO. [Viitattu 10.1.2014]. Saatavana: http://www.vasso.fi/images/vasso/etusivu/Tietohyty/Tietohyty_julkaisu_1_2011.pdf
- IVA:n menetelmät. 2014: Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arvioinnin menetelmiä esittelevä internetsivu. [Verkkosivu]. Helsinki: THL. [Viitattu 23.1.2014]. Saatavana: http://www.thl.fi/fi_FI/web/fi/tutkimus/tyokalut/iva/toteutus/metelmät
- Jalonen, H. 2007. Kompleksisuusteoreettinen tulkinta hallinnollisen tehokkuuden ja luovuuden yhteensovittamisesta kunnallisen päätöksenteon valmistelutyössä. [Verkkojulkaisu]. Tampere: Tampereen teknillinen yliopisto. Julkaisu 693 [Viitattu 13.1.2014]. Saatavana: <https://dspace.cc.tut.fi/dpub/bitstream/handle/123456789/47/jalonen.pdf?sequence=1>
- Jalonen, H. 2008. informaatio-ohjaus tietojohdamisen näkökulmasta. Informaatiotutkimus 27(2), 1–14.
- Joensuu: Suunnitelmat ja ohjelmat. 2014. [Verkkosivu]. Joensuu: Joensuun kaupunki. [Viitattu 14.1.2014]. Saatavana: <http://www.joensuu.fi/suunnitelmat-ja-ohjelmat>
- Kantola, A. 2002. Markkinakuri ja managerivalta: Poliittinen hallinta Suomen 1990-luvun talouskriisissä. Helsinki: Loki-kirja.
- Karvonen, T. & Kauppinen, S. 2009. Kuinka Suomi jakautuu 2000-luvulla? Hyvinvoinnin muuttuvat alue-erot. Yhteiskuntapolitiikka 74(5), 467–486.
-

Kinnunen, M. 2001. Luokiteltu sukupuoli. Tampere: Vastapaino.

Kotka: Hyvinvointikertomus 2012. [Verkkajulkaisu]. Kotka. [Viitattu 14.1.2014].
Saatavana: http://www.kotka.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/kotka/embeds/kotkawwwstructure/19561_Kotka_hyvinvointikert_liitt_2012-net.pdf

Kouluterveyskysely. 2014. [Verkkosivu]. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. [Viitattu 21.1.2014]. Saatavana: http://www.thl.fi/fi_FI/web/fi/tilastot/vaestotutkimukset/kouluterveyskysely.

Kuronen-Ojala, M., Lehtola M. & Rautajoki A. 2014. Etelä-Pohjanmaan, Keski-Pohjanmaan ja Pohjanmaan hyvinvointibarometri 2012. [Verkkajulkaisu]. Seinäjoki: Seinäjoen ammattikorkeakoulu. Seinäjoen ammattikorkeakoulun julkaisusarja B. Raportteja ja selvityksiä 75. [Viitattu 10.1.2014]. Saatavana: <http://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/69067/B75.pdf?sequence=3>

L 30.12.2010/1326. Terveydenhuoltolaki.

L 28.12.2012/980. Vanhuspalvelulaki: Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalvakuista.

Nuorisotakuu. 2014. [Verkkosivu]. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö. [Viitattu 23.1.2014]. Saatavana: <http://www.tem.fi/nuorisotakuu/info>

Rose, N. 1995. Eriarvoisuus ja valta hyvinvointivaltion jälkeen. Teoksessa: R. Eräsaari & K. Rahkonen (toim.) Hyvinvointivaltion tragedia. Keskustelua eurooppalaisesta hyvinvointivaltiosta. Helsinki: Gaudeamus.

Sauli, H. & Simpura, J. 2004. Auttaako indikaattoriaalto tietotulvassa. [Verkkolehtiartikkeli]. Hyvinvointikatsaus 1, 2–5. [Viitattu 20.1.2014]. Saatavana: http://stat.fi/tup/hyvinvointikatsaus/hyka_2004_1_sauli.pdf

Simpura, J. 2008. Hyvinvoinnin ja terveyden tietopyramidi. Yhteiskuntapolitiikka 73(2), 185–189.

Sinkkonen, M. & Laulainen, S. 2010. Sosiaalialan johtajien kohtaamat eettiset ristiriidat. Janus 18(3), 225–242.

Sosiaalialan osaamiskeskukset. 2014. [Verkkosivu]. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. [Viitattu 22.1.2014]. Saatavana: http://www.stm.fi/sosiaali_ ja_terveyspalvelut/vastuutahot/osaamiskeskukset

-
- Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistaminen: Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistamistyöryhmän loppuraportti. 2012. [Verkkojulkaisu]. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2012:21 [Viitattu 13.1.2014]. Saatavana: http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=5065240&name=DLFE-22206.pdf.
- Spector, M. & Kitsuse, J. 2001. Constructing social problems. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Sähköinen hyvinvointikertomus. 2014. [Verkkosivu]. Helsinki: Kuntaliitto. [Viitattu 13.1.2014]. Saatavana: <http://hyvinvointikertomus.fi/>
- Terveempi Pohjois-Suomi. 2014. [Verkkosivu]. Oulu: Pohjois-Pohjanmaan sairaanhoitopiiri. [Viitattu 10.1.2014]. Saatavana: <http://sp.terps.foral.fi/default.aspx>
- Terveyden edistämisen politiikkaohjelma. 2007. Hallituksen politiikkaohjelma. [Verkkojulkaisu]. Helsinki: Valtioneuvosto. [Viitattu 22.1.2014]. Saatavana: <http://valtioneuvosto.fi/tietoarkisto/politiikkaohjelmat-2007-2011/terveys/ohjelman-sisaeltoe/fi.pdf>.
- Utajärvi 2012. Sähköinen hyvinvointikertomus. [Verkkojulkaisu]. [Viitattu 14.1.2014]. Saatavana: <http://www.utajarvi.fi/tiedostot/Hyvinvointi/Hyvinvointikertomus2012.pdf>.
- Wagenaar, M. A. & Cook, H. 2003. Deliberative policy analysis: Understanding governance in the network society. Cambridge: Cambridge University Press.
- Weber, M. 1978. Economy and Society. Volume 1–2. California: University of California Press.
-

KOKEMUSTIEDON MAHDOLLISUUDET POLITIIKAN JA PALVELUJEN JÄRJESTELMISSÄ

Ari Nieminen

Yksilöiden kokemukset, kokemuksellisuus, elämykset ja kokemustieto ovat viime vuosina nousseet esille monilla talouden ja yhteiskunnan alueilla. Tämä kehitystendenssi on havaittavissa esimerkiksi sosiaalisessa mediassa, mainonnan, tuotteiden ja palvelujen tuotannon ja kulutuksen piirissä. Erilaiset tosi-tv:n ohjelmamuodot ja elämyksellisten liikuntamuotojen, kuten kalliokiipeilyn ja musiikin avulla toteutettujen jumppatuokioiden, lisääntyminen viittaavat kokemuksellisuuden korostamiseen. Myös julkisissa sosiaali- ja terveyspalveluissa asiakkaiden tai palvelujen käyttäjien kokemuksiin on ainakin puheiden tasolla kiinnitetty paljon huomiota. Asiakaslähtöisyys, sekä viime vuosina käyttöön otettu uudissana kokemusasiantuntijuus, ovat sosiaalipalvelujen piirissä nykyisin paljon puhuttuja asioita. (Ks. Nieminen 2014a.)

Samaan aikaan uudet hallinnolliset käytännöt, kuten kunnille lainsäädännössä asetettu velvollisuus hyvinvointikertomusten tuottamiseksi, edellyttävät tarkempaa tietoa kansalaisten ja kuntalaisten hyvinvoinnista. Tässä tilanteessa kysymykseksi nousee, missä määrin hallinnolliset ja poliittiset käytännöt sekä kunnalliset hyvinvointikertomukset pystyvät tai haluavat ottamaan huomioon ihmisten kokemuksia ja heidän kokemuksiin pohjautuvaa tietoansa? Artikkelissani tarkastelen tätä teemaa seuraavasti.

Alussa määrittelen kokemustiedon käsitteen ja luonnehdin tämän tiedon erilaisia mahdollisia esitystapoja (representaatioita). Toiseksi tarkastelen Kotkan kunnan hyvinvointikertomusta vuodelta 2012. Kolmanneksi esitän joitakin representaatioita ihmisten arkipäivän elämästä ja kokemuksista Kotkassa. Nämä kokemustiedon esitykset on tuotettu SOHVI-hankkeen Diakonia-ammattikorkeakoulun osahankkeessa. Neljänneksi vertailen Kotkan hyvinvointikertomusta arkipäivän elämää kuvaaviin esityksiin. Tämän vertailun tarkoituksena on valaista hallinnollis-poliittisten ja arkipäivää kuvaavien representaatioiden eroja ja yhtäläisyyksiä. Artikkelin lopussa pohdin hallinnollisen ja arkipäivän tiedon välisiä suhteita sekä esitän joitakin ajatuksia siitä, miten arkipäivän kokemustiedon representaatiot voisivat päästä sisälle hallinnollis-poliittisiin tiedon representaatioihin, kuten hyvinvointikertomuksiin.

Kokemustieto ja sen representaatiot

Luonteva alku kokemustiedon käsittelemiseen on kokemustiedon käsitteen määrittäminen. Ennen kuin siirryn määrittelemään kokemustiedon käsitettä, on kuitenkin syytä huomata, että ihmisten kokemusten korostaminen ei ole itsestään selvästi pelkästään positiivinen asia. Kokemusten korostaminen voi merkitä lisääntyvää demokratiaa ja vapautta; tai se voi merkitä lisääntyvää yksilöiden ja ryhmien kokemusten hallintaa sekä äänekkäimpien kasvaneita vaikutusmahdollisuuksia. On hyvä muistaa, että monet poliittiset liikkeet ovat käyttäneet hyväksensä ihmisten kokemusten manipulointia esimerkiksi propagandan ja poliittisten massatapahtumien avulla. Vasta kokemusten huomioonottamisen tapa ja sen suhde aitoon demokratiiaan ratkaisee, missä määrin kyse on hyvästä kehityskulusta.

Kokemustiedon määritelmä voidaan johtaa vaivattomasti klassisesta tiedon määritelmästä, jonka mukaan tieto on hyvin perusteltu tosi uskomus. Tavallisesti hyvin perustelu ja tosi viittaavat siihen, että kielellisesti ilmaistu uskomus vastaa oikealla tavalla lauseen kohdetta (objektia) (Niiniluoto 1980, 138–139). Esimerkiksi lausetta ulkona paistaa aurinko vastaa se tosiasia, että ulkona paistaa aurinko. Tämä viittausuhde voidaan kuvata seuraavasti:

$$A' = A$$

jossa A' = lause ja A = tosiasia ja symbolilla = viitataan siihen suhteeseen, joka vallitsee jonkin lauseen ja tosiasian välillä. Lause on siis tosiasian kielellinen esitys (representaatio); ja lause on oikeaa tietoa jos se vastaa tosiasioita.

Kun lähdetään tiedon klassisesta määritelmästä, kokemustiedon käsitteen määritelmäksi saadaan: *Kokemustieto on hyvin perusteltu tosi uskomus, johon sisältyy omakohtaista kokemusta niistä objektiivisista asioiden tiloista, joihin tieto kohdistuu.* Esimerkiksi henkilöllä, joka on tehnyt puusepän töitä, on kokemustietoa puusepän tehtävistä. Henkilöllä, joka on opiskellut puusepän töitä kirjallisuudesta, on tietoa puusepän töistä, mutta ei kokemustietoa niistä. Tämä yleinen kokemustiedon määritelmä vastanee varsin hyvin muita kirjallisuudessa ja arkipäivän puheessa käytettyjä kokemustiedon määritelmiä. (Ks. myös Hyväri 2001, 264; Koulutetut kokemusasiantuntijat ry 2013.)

Tiedonmuodostuksen prosessi ei kuitenkaan ole aivan niin yksinkertainen, kuin (kokemus)tiedon määritelmän perusteella voisi ensin ajatella, sillä tosiasioita koskevat lauseet eivät ilmene ihmisen mielessä välittömästi. Lopullista tiedon muodostusta edeltää aistien kautta saatu data (aistidata, aistiärsykkeet) sekä mielessä tapahtuva datan tulkinta, jonka pohjalta muodostetaan sitä informaatiota, joka toimii tiedon muodostuksen perustana. Esimerkiksi taivaanrannassa näkyvä voimalaitoksen

savupiippu aiheuttaa silmissä ja hermostossa datavirtoja (sähkö-kemiallisia reaktioita), jotka mielessä tulkitaan aiempien tietojen pohjalta savupiipuksi (informaatio). Tämän informaation pohjalta voidaan alkaa muodostaa mielessä hyvin perusteltua tosi uskomusta (tietoa) siitä, millainen savupiippu on kyseessä, kuinka kaukana se on havaitsijasta, missä se sijaitsee ja niin edelleen (sanattomien kokemusten ja sanallisesti kuvattujen ja perustelujen kokemusten välisestä jatkumosta ks. esim. Davies 1996, 46–48; Eysenck 2012).

Nyt yllä esitetty kokemustiedon määritelmä voidaan kirjoittaa yksityiskohtaisempaan muotoon:

A -> aistidata -> prosessointi -> informaatio (kokemus) -> prosessointi (tiedon muodostus) -> A' (kokemustiedon representaatio)

Symboli -> viittaa kuviossa vaikutusyhteyteen sekä tiedon muodostuksen ajalliseen järjestykseen.

Datan, informaation ja tiedon erottaminen toisistaan on tärkeää, koska arkipäivän puheessa nämä usein sekoitetaan toisiinsa. Esimerkiksi data, jota tarjotaan tiedotusvälineissä, ei ole vastaanottajien omaa tietoa ennen kuin he ovat muodostaneet tarjotun datan perusteella informaatiota ja siitä perusteltua tietoa. Tarkkaan ottaen tietoa ei voi siis voida tuottaa tai jakaa, sillä tieto muodostuu vasta tietäjän (tiedon subjektin) mielen aktiivisuuden tuloksena; tuottaminen ja jakaminen voi kohdistua vain dataan. Tästä syystä tässä artikkelissa kirjoitan tiedonmuodostuksesta enkä tiedon saamisesta, tiedon omaksumisesta tai muusta sellaisesta.

Tiedonmuodostuksen lopputuloksena on siis jonkinlainen representaatio (esitys) tiedosta. Klassinen tiedon määritelmä ja tavallisimmat tiedon käsitykset korostavat sanallisia representaatioita, mutta on tärkeätä huomata, että yksilöt ja ryhmät voivat ilmaista tietämystään hyvin monilla eri tavoilla (Barone & Eisner 2012, 164–166). Esimerkkeinä erilaisista tiedon representaatioista mainittakoon tässä sanalliset lauseet, numeerinen informaatio, kuviot, kuvat, teatteri- ja tanssiesitykset, rituaalit, erilaiset estetiikan muodot (ks. Nieminen 2014a ja Pink 2009, 8. luku). Representaation lähin suomenkielinen synonyymi lienee esitys, mutta koska esitys-sana ei vastaa representaation kaikki merkityksiä, käytän tässä kirjoituksessa pääosin representaatiota ja esitystä vain ajoittain sen synonyymina.

Tässä käytetystä kokemustiedon käsitteestä on hyvä ottaa huomioon kolme seikkaa. Ensinnäkin, edellä korostetaan mielen aktiivista roolia tiedon representaatioiden muodostuksessa. Tässä mielessä tässä esitetty näkemys muistuttaa fenomenologista käsitystä tiedon muodostuksesta. Näkemykseni ei kuitenkaan ole puhtaasti fenomenologinen, sillä näkemyksessäni totuuden kriteeriksi asetetaan lopulta

representaation vastaavuus objektiivisten tosiasioiden kanssa. Fenomenologiassa keskitytään tiedon rakentumiseen mielessä, eikä kiinnitetä huomiota muodostetun tiedon vastaavuuteen objektiivisten tosiasioiden kanssa. Fenomenologista tai konstruktivistista todellisen maailman sulkeistamista ja keskittymistä pelkästään symbolisiin esityksiin tässä ei siis tapahdu.

Toiseksi, on huomionarvoista, että sen lisäksi että tiedon esitykset (representaatiot) voivat olla hyvin erilaisia, myös tiedon lähteet voivat olla erilaisia. Data ja informaatio voivat olla peräisin sosiaalisesta vuorovaikutuksesta, aistidatasta, muistoista, päättelystä tai kielestä ja sen rakenteista (ks. Dombrowski ym. 2013). Lisäksi, koska tiedon muodostus tapahtuu sen jälkeen kun aistidata tai informaatio on saatu, muistaminen ja unohtaminen näyttelevät keskeistä roolia tiedon muodostuksessa (ks. Ricouer 2004; Pink 2009, 37–38). Tieteellisessä tiedonmuodostuksessa muistamisen ja unohtamisen problematiikkaa pyritään hallitsemaan käytettyjen metodien avulla, mutta tämä ei takaa tieteellisenkään tiedon täydellistä yhtäpitävyyttä tosiasioiden kanssa.

Kolmanneksi, representaatio-sanalla on mielenkiintoisesti ainakin kaksi merkitystä. Se viittaa sekä tiedon esitykseen että poliittiseen edustamiseen (Knuutila & Lehtinen 2010, 10–13). Kyse ei ole pelkästään kielellisestä sattumasta, vaan siitä läheisestä yhteydestä joka vallitsee sosiaalisen järjestyksen, valtasuhteiden ja tiedonmuodostuksen välillä. Jaettu yhteinen näkemys siitä, mikä on totta ja mikä ei, sekä siitä mitä ovat tiedon representaatioiden hyväksyttävät muodot ja sisällöt, vaikuttaa oleellisesti siihen millaiseksi yhteiskunta ja sosiaaliset suhteet muodostetaan. Yleisesti hyväksytyjen representaatioiden tuottaminen on poliittisen vaikuttamisen tärkeimpiä muotoja. Esimerkiksi poliittisesti korrekti (politically correct, PC) kieli määrittelee sopivia puheenaiheita ja sopivia tapoja puhua näistä aiheista. Tästä huomiosta päästäänkin artikkelini empiiriseen kohteeseen.

Puhuttaessa ihmisten kokemusten ja näihin kokemuksiin perustuvan tiedon huomioonottamisesta julkisissa hyvinvointipalveluissa, tärkeäksi kysymykseksi nousee, missä määrin ja missä muodossa poliittinen järjestelmä sekä palveluita toteuttavat organisaatiot että työntekijät ovat valmiita ottamaan vastaan kuntalaisten ja palvelujen käyttäjien kokemuksellista informaatiota (hyvinvointia koskevan tiedon asemasta sosiaalityössä ks. Teemu Rantasen ja Timo Toikon artikkeli). Tässä kohdin tiedon representaatioiden rooli on hyvin tärkeä. Eri organisaatiot keräävät kyllä asiakaspalautetta ja kouluttavat kokemusasiantuntijoita osallistumaan palvelujen kehittämiseen (ks. Koulutetut kokemusasiantuntijat ry 2013) ja hallinnollisella ja poliittisella järjestelmällä on omat tapansa kerätä dataa ja esittää tietoansa, mutta missä suhteessa nämä tiedon representaatiot ovat ihmisen arkipäivän kokemuksiin? Millaisia politiikan ja palveluiden ja toisaalta arkipäivän kokemustiedon esitysten muodot ovat? Mitkä ovat tietämisen arkipäiväisten representaatioiden mahdoli-

suudet tulla huomioonotetuiksi politiikassa ja palveluorganisaatioissa? Mikä on poliittisesti korrektia näissä yhteyksissä?

Käsittelen näitä kysymyksiä seuraavilla sivuilla vertaamalla keskenään Kotkan kaupungin vuoden 2012 hyvinvointikertomusta sekä SOHVI-hankkeessa kerättyjä joidenkin kotkalaisten arkipäivän kokemusten representaatioita (Kotkan hyvinvointikertomusta käsitellään myös Minna Zechnerin artikkelissa). Ajatuksena on vertailla saman paikallisen kokonaisuuden kahta erilaista hyvinvointia koskevaa esitystapaa toisiinsa. Tässä ei siis tutkita, miten totta tai epätotta nämä erilaiset representaatiota ovat, vaan päähuomioni kohdistuu representaatioiden muotojen ja sisällön vertailuun. Käsitellyt representaatiot ovat siis esimerkkiaineistoa. Metodisesti vertailuni perustuu teemoitteluun, tyypittelyyn ja sisällönanalyysiin, ja siinä kiinnitetään huomiota esitysten muotoon, rakenteeseen ja sisältöön (ks. Eskola & Suoranta 2000, 174–188).

Kotkan hyvinvointikertomus

Seuraavilla sivuilla tarkastelen Kotkan kaupungin vuoden 2012 hyvinvointikertomusta, jollaisen tekemiseen uusi terveydenhuoltolaki (1326/2010) velvoittaa kunnat. Kotkan hyvinvointikertomus on laadittu käyttäen pohjana kehitteillä olevaa sähköisen hyvinvointikertomuksen mallia (Kotkan kaupunki 2012, 6, ks. Kuntaliitto & Kaste 2014). Tarkastelen Kotkan kaupungin hyvinvointikertomuksen representaatiota kuntalaisten hyvinvoinnista sen muodon, rakenteen ja sisällön kannalta.

Kotkan vuoden 2012 hyvinvointikertomus sisältää varsinaisen hyvinvointikertomuksen (noin 18 sivua) ja kaksi liitettä, joista ensimmäinen kertoo kunnan tarjoamista terveys- ja hyvinvointipalveluista (23 sivua) ja toinen sisältää tilastotietoja kuntalaisten hyvinvoinnista (76 sivua). Keskityn seuraavassa varsinaiseen hyvinvointikertomukseen, mutta teen myös joitakin huomioita sen liitteistä.

Hyvinvointikertomuksen muoto ja rakenne voidaan tyypitellä kuuluvaksi hallinnollis-tieteelliseen esitystapaan, mikä tulee selvästi näkyviin kertomuksen sisällysluettelosta (ks. Kuva 1).

Sisällysluettelo	
1 JOHDANTO	2
2 MENETELMÄ	5
3 YHTEENVETO HYVINVOINTIKERTOMUKSEN INDIKAATTOREISTA	8
3.1 Yhteenveto kotkalaisten hyvinvoinnin tilasta	8
3.2 Yhteenveto lasten ja nuorten terveydestä ja elämäntavoista	11
3.3 Yhteenveto työikäisten terveydestä ja elämäntavoista	13
3.4 Yhteenveto ikääntyvän väestön terveydestä ja elintavoista	15
4 JOHTOPÄÄTÖKSET	16

Kuva 1. Kotkan hyvinvointikertomuksen sisällysluettelo (Kotkan kaupunki 2012, 2).

Dokumentissa on kuitenkin muitakin elementtejä kuin pelkistetty teksti, siinä on myös jonkin verran kuvitusta, jonka teemana on meri ja rannikko. Esimerkiksi sisällysluettelosivun taustana on kallioinen rannikonäkymä etäällä siintävien rantojen ja poutapilvien kera (ks. Kuva 1), myös kannen graafinen kuvio imitoi aaltojen muotoja. Kuitenkin vain yhdessä kuvassa on selkeästi tunnistettava kotkalainen kaupunkinäkö ja vain yksi kuva liittyy suoraan hyvinvointipalveluihin. Tässä kuvassa istuu ilmeisesti vanhainkodin tai palvelutalon asiakas sekä hänen hoitajansa. Kumpaakin naurattaa, joten hyvinvoinnin teema tulee kyllä esille. Poikkeuksista huolimatta kuvituksen tarkoitus ei ole tarjota informaatiota siitä, millainen konkreettinen paikka Kotka on, vaan kuvituksen pääasiallinen tarkoitus on esittää (representoida) Kotka rannikkokaupungin tyyppisenä kaupunkina.

Rakenteellisesti hyvinvointikertomus noudattaa tieteellis-hallinnollista etenemistapaa (ks. Kuva 1): johdanto, menetelmien esitys, tekstin pääosa, jonka jäsenys noudattaa elämänkaarimallia (lapsuus ja nuoruus, työikä ja eläkeikä), joka on yleinen lähestymistapa sekä hallinnossa, sosiaalipoliittisessa tutkimuksessa että sosiaalityön metodeissa ja työn organisoimisen tavoissa. Hyvinvointikertomuksen loppuluvussa tehdään johtopäätöksiä. Hallinnollisen lähestymistavan lisäksi kertomuksen muotoon ja rakenteeseen vaikuttaa varsin voimakkaasti käytetyn hyvinvoinnista kertovan datan luonne. Esitys perustuu melkein kokonaan kansallisesta tietokannasta (ks. Sotkanet 2014) kerättyihin tilastotietoihin, indikaattoreihin, joita on täydennetty Kotkan kaupungin tilastotiedoilla (Kotkan kaupunki 2012, 6). Vain harvoissa tapauksissa näitä tietoja on täydennetty sanallisella kuvauksella.

Kotkalaisten hyvinvointi esitetään siis hyvinvointikertomuksessa numeroina, tai tarkemmin sanoen melkein kaikki tilastolliset muuttujat kertovat pikemminkin pahoin- kuin hyvinvoinnista, sillä niissä keskitytään ongelmia korjaavien palvelujen käyttöön sekä esimerkiksi alkoholin ja päihteiden käyttötilastoihin. Tästä esitysmuodosta todetaan kertomuksessa seuraavaa:

Indikaattori (=osoitin, ilmainen) kuvaa ilmiötä yhdellä luvulla ja näin tiivistää tietoa helposti ymmärrettävään muotoon. Indikaattori kuvaa tutkittavana olevan ilmiön tilaa ja muutoksia. Yleensä indikaattori kuvaa toivotun ilmiön tai ominaisuuksien puutetta. Tämä johtuu siitä, että tiedonkeruu perustuu yleensä riskien ja hyvinvoinnin puutteen kuvaamiseen. Pahoinvointia tai hyvinvoinnin puutetta kuvaavan indikaattoritiedon käänköpuolena on siis nähtävissä hyvinvointi. (Kotkan kaupunki 2012, 5-6.)

Kotkan hyvinvointikertomuksen representaation muoto ei kuitenkaan ole kotkalaisen keksintö, vaan se seuraa muodoltaan, rakenteeltaan ja sisällöltään kansallista suositusta (ks. Kuntaliitto & Kaste 2014), jossa painotetaan kunnallisten hyvinvointikertomusten yhtenäistä muotoa ja kuntakohtaisten tietojen vertailtavuutta. Tästä syystä oman kunnan tietojen vertailu muiden kuntien tilastotietoihin ja kansallisen tason lukuihin on tärkeä osa hyvinvointikertomusta. Kotkaa on kertomuksessa verrattu Kymenlaakson ja koko Suomen tilastotietoihin ja esitetty data muodostaa aikasarjan vuosista 2004, 2009, 2010 sekä 2011. (Kotkan kaupunki 2012, 6.)

Yleisesti hyvinvointikertomuksen sisältöä voidaan luonnehtia luettelemalla ne ilmiöt tai kategoriat, joita kertomukseen on sisällytetty (Kotkan kaupunki 2012, 8-10). Yhteenvedossa kotkalaisten hyvinvoinnin tilasta (sisällysluettelon alaluku 3.1) esitetään väestörakenne, työttömyys, toimeentulo (toimeentulotukea saaneet ja pientuloisuusrajan alapuolelle jäävät alle 18-vuotiaat), perhetyyppi (lapsiperheet, avioerot, yksihuoltajat), yksin asuminen, koulutus, väkivalta ja yleisen turvallisuuden tunne sekä lähiympäristön tila (informaatiota ilmanlaadusta, homeesta, melusta jne.).

Hyvinvointikertomuksessa esitetyn ikäkausittaisen informaation kategoriat tai teemat on esitetty Taulukossa 1.

Taulukko 1. Kotkan hyvinvointikertomuksen ikäkausittaiset teemat (Kotkan kaupunki 2012, 11-15).

Lapset ja nuoret	Työikäiset	Ikääntyvä väestö
1. yleinen terveydentila, lääkkeiden käyttö ja suun terveys 2. päivähoito, kasvatusta ja perheneuvonta, lastensuojelun avoimuus ja tukitoimet 3. mielenterveyspalvelut 4. tapaturmat 5. liikunta 6. päihteiden käyttö 7. koulukiusaaminen ja ystävyyssuhteet	1. lääkärikäynnit ja sairaanhoidon hoitopäivät 2. sairauspäiväraha ja lääkkeiden käyttö 3. työkykyisyys 4. tapaturmat ja päihteiden käyttö	1. lääkkeiden käyttö 2. tapaturmat 3. palveluiden peittävyys

Taulukosta 1 näkyy, että ikäkausittaista kotkalaisten hyvinvoinnin käsittelyn rakennetta ja sisältöä määrittelevät selvästi tarjolla olevat palvelut ja politiikan painopisteet. Varsin suuri osa hyvinvointivaltion palveluista painottuu nuoriin. Nämä palvelut pyrkivät ennalta ehkäisemään kehityksessä mahdollisesti esiin tulevia ongelmia, tukemaan nuoria heidän kasvussaan, sosiaalistamaan heitä aikuisten yhteiskuntaan sekä korjaamaan mahdollisia ongelmia. Aikuisten hyvinvoinnin representaatio painottuu asioihin, jotka ovat ongelmallisia ansiotyössä käynnin kannalta. Eläkeikäisten hyvinvointia käsitellään vähiten. Painopiste on siis työkäiden tulevaisuudessa ja työkäisissä. Samantyylistä käsiteltävien teemojen painotusta löytyy myös käsiteltäessä kotkalaisten hyvinvointia yleensä.

Hyvinvointikertomuksen johtopäätöksissä ilmiöiden käsittelyn painotukset ovat samanlaisia kuin Taulukossa 1: lasten ja nuorten asioita käsitellään eniten, työkäiset tulevat seuraavaksi ja vähiten huomiota kiinnitetään ikääntyneisiin. Lasten ja nuorten kohdalla kiinnitetään erityistä huomiota vuonna 2011 neuvoloissa ja kouluterveydenhuollossa aloitettuihin terveystarkastuksiin sekä varhaisen tuen palvelu- ja kehittämiskeskuksen (Vatupassi) perustamiseen. Työkäisten kohdalla keskitytään työttömyyden ongelmaan ja ikääntyneiden kohdalla ”toiminnan painopistettä siirretään yhä enemmän kotiin annettaviin ja ennaltaehkäiseviin palveluihin” (Kotkan kaupunki 2012, 18).

Kokonaisuutena Kotkan hyvinvointikertomusta ja sen liitteitä luonnehtivat hallinnollis-tieteellinen muoto ja sen rakennetta määrittelevät tarjolla olevat kunnalliset palvelut sekä sosiaali- ja terveyspolitiikalle keskeiset teemat. Julkaisun teksti on varsin niukkaa siinä mielessä, että konkreettista paikallisten olosuhteisen kuvausta on hyvin vähän, asioita käsitellään lyhyesti eikä niitä juurikaan pohdita. Kirjoitusvirheistä ja viimeistelemättömästä lähdeluettelosta voi myös päätellä, että se on todennäköisesti kirjoitettu kiireessä yhtenä työtehtävänä monien muiden joukossa.

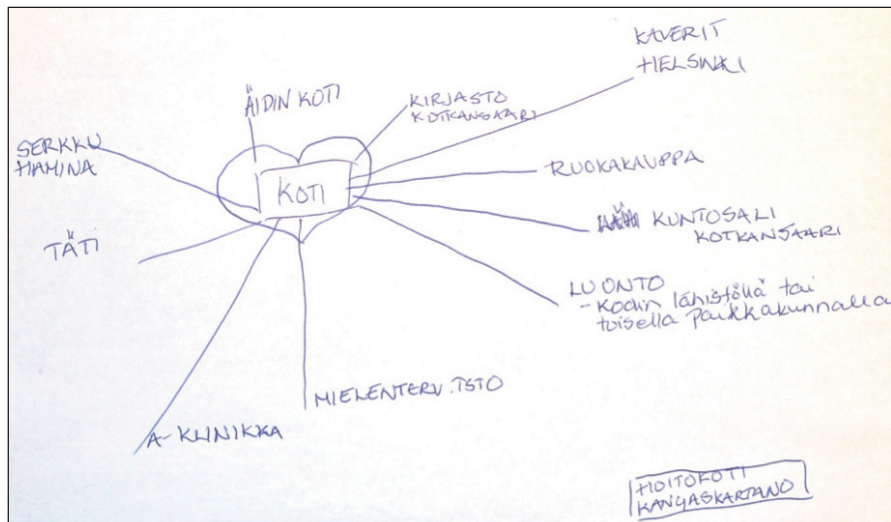
Arkipäivän karttoja ja kuvia

Syksyllä 2012 kerättiin Kotkassa dataa ja informaatiota ihmisten hyvinvointia ja palveluja koskevista kokemuksista. Kokemuksia koskevan datan kerääminen oli osa SOHVI-hankkeen toimintaa (ks. Sahonen & Vuorio 2014). Seuraavilla sivuilla kuvaan joidenkin esimerkkien kautta sitä, millaisia representaatioita tästä arkipäivän kokemusten käsittelystä syntyi. Tämän jälkeen siirryn vertailemaan hyvinvointikertomuksen ja arkipäivän representaatioita toisiinsa. Asioiden käsittely perustuu osin aiemmin kirjoitettuun artikkeliin ”Etelä-Kymenlaakson päihdejärjestelmä – kokemuksia ja palveluja” (Nieminen 2014b).

Ihmisten kokemuksia koskevan datan keräämisen lähtökohtana oli, että ihmisten kokemusten oleellinen piirre on kokemusten oma tulkinta. Ihmiset muodostavat itse kokemustensa pohjalta kokemustietoa, jonka sisältö ja rakenne riippuvat heidän aktiivisista tulkinnoistaan. Toisin sanoen, yksilöiden yksittäisiä kokemuksia ei voi ymmärtää, jollei ymmärrä sitä kokemusten kokonaisuutta, johon yksittäiset kokemukset liittyvät (ks. Koivisto, Sandelin & Perttula 2014). Tästä syystä kokemuksia ja niihin perustuvaa kokemusdataa kerätessä lähdettiin liikkeelle varsin väljällä kysymyksenasettelulla. SOHVI-hankkeen lähtökohtien mukaisesti keskityttiin kahteen yleiseen kysymykseen: millaisia kokemuksia ihmisillä on omasta hyvinvoinnistaan sekä millaisia kokemuksia heillä on erilaisista hyvinvointiin liittyvistä palveluista? Diakonia-ammattikorkeakoulun SOHVI-osahankkeen yhteistyökumppaneista (A-klinikasäätiö oli tärkein näistä) johtuen kokemusdatan ryhmässä painotettiin yleisen hyvinvointikysymyksen lisäksi päihde- ja mielenterveysteemoja ja näitä koskevia palveluja. Kokemuksia koskevan datan lähtökohtana tai kysymyksen asetteluna eivät kuitenkaan toimineet oletukset osallistujien ongelmista tai diagnooseista, vaan samoja yleisiä kysymyksenasetteluja olisi voinut käyttää kenen hyvänsä kanssa.

Kokemusdatan kerääminen tapahtui pienryhmissä, joita oli kolme. Kaksi ryhmää koostui A-klinikasäätiön asiakkaista. Yhdessä ryhmässä oli avointen päihdepalveluiden asiakkaita ja toisessa suljettujen päihdepalvelujen asiakkaita. Ryhmiin osallistui aktiivisesti yhteensä 4–6 henkeä. Kolmas ryhmä muodostettiin peruskoulun 10-luokkalaisista Etelä-Kymenlaakson ammattiopistossa. Tähän ryhmään osallistui 2–5 nuorta. Yhteensä ryhmien toimintaan osallistui siis vaihtelevasti 6–11 henkeä 4-5 tapaamisessa syksyllä 2012.

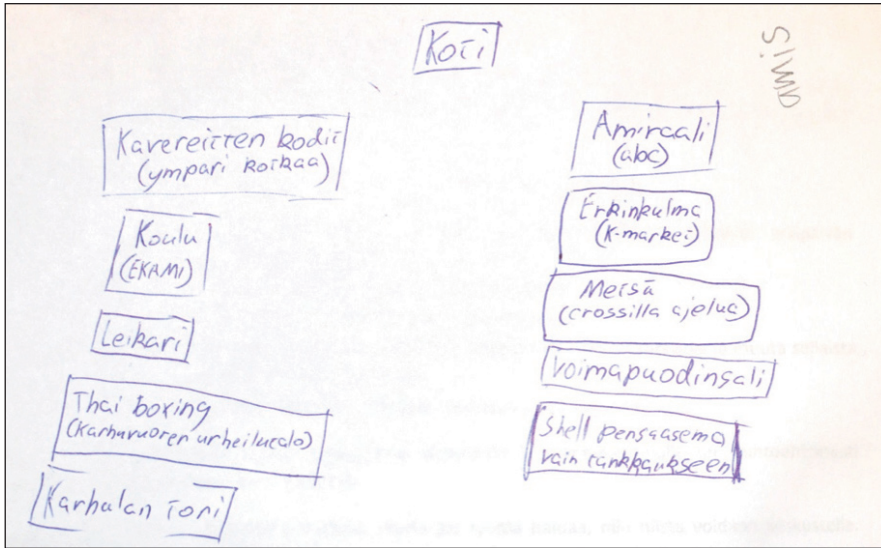
Yksi syksyn 2012 kokemusdatan keräämisen metodeista oli mentaalisen kartan piirtäminen, minkä avulla pyrittiin hahmottamaan arkipäivän elämän kannalta tärkeitä paikkoja, ihmisiä ja tavallisesti käytettyjä palveluja (mentaalisisistä kartoista ks. Fellmann ym. 1992, 22–23, 67–69). Kuva 2 on valokuva noin 30-vuotiaan A-klinikasäätiön avopalvelujen asiakkaan arkipäivän kartasta.

Kuva 2. Arkipäivän kartta, noin 30-vuotias nainen, A-klinikkasäätiön asiakas.

Kartan keskipisteenä on koti, josta arkipäivän verkosto laajenee sukulaisten, ystävien ja erilaisten palvelujen luokse. Päihde- ja mielenterveysasiakkuus tulee näkyviin kartassa, mutta itse asiassa kuvan piirtäjä käyttää yhtä paljon tai enemmän muita yksityisiä ja kunnallisia palveluja kuin mielenterveyteen liittyviä palveluja.

A-klinikkasäätiön ryhmien lisäksi kokemuksia koskevan datan keräämiseen osallistui peruskoulun kymppiluokan ryhmä (lasten ja nuorten hyvinvointia koskevista kokemuksista ks. Susanna Helavirran artikkeli). Erään 15-vuotiaan nuorukaisen piirtämä kartta on esitetty Kuvassa 3.

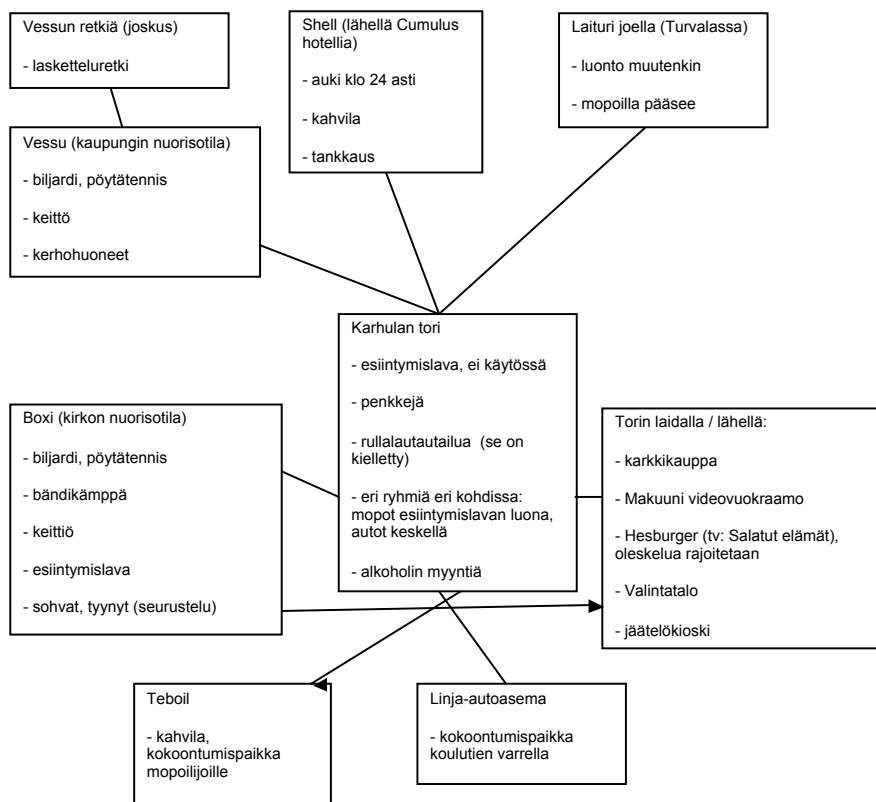
Kuva 3. Arkipäivän kartta, 15-vuotias mies.

Tässäkin kartassa koti muodostaa keskuspaikan, jonka ympärille erilaiset aktiviteetit ja paikat levittäytyvät. Koulun ja sosiaalisten suhteiden (kuvassa kavereiden kodit Kotkassa) lisäksi kartassa painottuu kaksi harrastusta, mopoilu ja urheilu. Koulua lukuun ottamatta julkiset palvelut eivät näy kartassa, mutta Karhulan tori on avointa julkista tilaa, jonka käyttöön palaan tuonnempana. Leikari on motelli, jonka välittömässä läheisyydessä sijaitsee bensa-asema kahviloineen ja Amiraali on ostoskeskus.

Näiden kahden yllä esitetyn arkipäivän kartan muoto on varsin vapaa, vaikka luonnollisesti kartan piirtämisen tehtävä onkin asettanut muodolle omat rajoituksensa. Samoin karttojen piirtämisen ja esittämisen sosiaalinen ryhmätilanne on todennäköisesti vaikuttanut karttojen muotoon ja rakenteeseen. Rakenteellisesti karttoja ei rajoittanut mikään etukäteen julistettu ajatus elämästä, hyvinvoinnista tai käytetyistä palveluista. Kummassakin kartassa yksilön keskuspaikaksi nousee koti. Itse asiassa yhtä A-klinikan laitospalveluissa asuvaa asiakasta lukuun ottamatta, kaikkien kokemusdatan keräämiseen osallistuneiden arkipäivän karttojen keskuksena oli oma koti. Sisällöllisesti kartoista tulee voimakkaasti esille arkipäivän elämän materiaallinen paikallisuus: niissä nimetään tiettyjä paikkoja ja tiettyihin paikkoihin keskittyneitä aktiviteetteja. Sosiokulttuuristen yhteyksien lisäksi molemmissa kartoissa mainitaan luonnonympäristö tärkeänä tilana.

Kaikki kokemusdatan keräämiseen osallistuneet nuoret (kaksi poikaa ja kolme tyttöä) olivat kotoisin Karhulasta tai sen lähistöltä. Karhula oli itsenäinen kunta vuoteen 1977 asti, jolloin se liitettiin Kotkaan. Kotkan keskustasta erillään sijaitseva Karhula

muodostaa vielä nykyisinkin oman paikallisen kokonaisuutensa ja karhulalaisuus jossain määrin oman paikallisen kollektiivisen identiteettinsä. Nuorten ryhmän keskustelujen perusteella oli mahdollista konstruoida kartta (ks. Kuva 4) siitä, millä tavoin monet ryhmän ikäluokkaan kuuluvat nuoret käyttävät hyväkseen Karhulan toria, joka tuli jo esille Kuvassa 3.

Kuva 4. Karhulan torin ja sen ympäristön käyttö nuorten vapaa-aikana.

Kuvan 4 keskelle on piirretty Karhulan tori, jossa useat nuoret viettävät vapaa-aikaansa, vaikka esimerkiksi poliisi pyrkii rajoittamaan torilla oleskelua varsinkin iltaisin. Torilla kokoontuvat eri aktiviteetteja harrastavat eri-ikäiset nuoret: rullalautailijat (skeittarit), mopoilijat ja vanhemmat autoilla liikkuvat nuoret. Torin läheisyydessä sijaitsee kaksi muodollista nuorisotilaa (muuta tässä käytettyjä tiloja ja paikkoja voi nimittää epämuodollisiksi nuorisotiloiksi), kunnan ylläpitämä Vessu sekä seurakunnan Boxi, jotka kummatkin tarjoavat erilaisia aktiviteetteja ja joissa käy pääosin eri nuoria. Boxissa tv-sarja Salatujen elämien (Salkkarit) katsominen ei ole sallittua, joten kun sarja tulee televisiosta, monet nuoret siirtyvät läheiseen Hesburgeriin katsomaan sitä. Tosin Hesburgerin henkilökunta pyrkii rajoittamaan nuorten viipymistä siellä.

Vessu järjestää ajoittain retkiä esimerkiksi laskettelemaan, jolloin Karhulan torin toiminnallinen verkosto laajenee hetkellisesti varsin laajaksi. Koska monet nuoret liikkuvat mopoilla, paikalliset huoltoasemat, Shell ja Teboil, ovat myös tärkeitä kohtaamispaikkoja. Myös torin lähellä sijaitseva linja-autoasema on tärkeä kohtaamispaikka, sillä monen koulu- ja kotimatkat kulkevat sen kautta. Käytetyistä kaupallisista palveluista kannattaa huomata jo mainitun Hesburgerin lisäksi monet torin laidalla tai sen läheisyydessä sijaitsevat kaupat. Vuodenajat vaikuttavat paikallisten paikkojen käyttöön: kesällä kokoonnutaan eräälle Kymijoen laiturille, joka sijaitsee Turvalassa, parin kilometrin etäisyydellä torista. Muutenkin luonnon pariin etsiytyminen korostuu kesäisin, mihin mopojen mahdollistama liikkuvuus tarjoaa lisämahdollisuuksia.

Yleisesti sanoen nuoret käyttävät monipuolisesti ja varsin ennakkoluulottomasti hyväkseen niitä eri mahdollisuuksia, joita Karhulan tori ja sen läheiset palvelut ja paikat tarjoavat. Nämä palvelut ja paikat muodostavat sen näyttämön, jossa nuorille tärkeä vuorovaikutus ikätovereiden kanssa tapahtuu. Nuorisotilojen aikuisten järjestämää toimintaa ei mitenkään erityisesti mainittu, mutta tästä huolimatta vaikutelmaksi jäi, että aikuisten läsnäolo pidettiin hyvänä asiana – lukuun ottamatta pyrkimyksiä rajoittaa oleskelua torilla tai Hesburgerissa.

Nuorten ryhmässä keskusteltiin myös alkoholinkäyttötavoista. Tässä keskustelussa syntynyttä kuvaa nuorten alkoholinkäyttötavoista ja kokemuksista voi representoida monelta osin seuraavan kuvan avulla (ks. Kuva 5). Kuvassa 5 on eräiden peruskoulun 10. luokkalaisten esitys siitä, mitä tapahtui Kotkan meripäivillä vuonna 2012. Kuvan piirtäjät kuuluvat samaan koululuokkaan kuin nuorten ryhmään osallistuneet, mutta he olivat eri yksilöitä.

Kuva 5. Peruskoulun 10. luokkalaisten piirros Kotkan Meripäivistä 2012.

Kuvasta 5 näkyy, että alkoholin tai muiden päihteiden käyttö on sosiaalista toimintaa. Tämä sosiaalisuus näkyy siitä, että nuoret käyttävät alkoholia ja polttavat kannabista tai tupakkaa ryhmissä. Kuvasta välittyy se, että liiallinen juominen ei ole suotavaa ja että se eristää yksittäisen nuoren muista nuorista. Huomionarvoista on, että ainoa kuvan sisältämä ”palvelu” on poliisin harjoittama järjestyksenpito. Materiaalista paikallisuutta kuvaan tuo se, että kirkon perusteella kuva esittää Kotkan keskustassa sijaitsevaa Isopuistoa.

Koska Kuvaa 5 ei ole tuotettu osana SOHVI-hankkeen kokemusdatan keräämisen prosessia, tämä prosessi ei ole päässyt vaikuttamaan Kuvan 5 kokemusten representaatioon. Kuva on kuitenkin piirretty koulussa, joten koulun sosiaalinen ympäristö on tavalla tai toisella vaikuttanut siihen.

Kuva sisältää kaksi mielenkiintoista yksityiskohtaa, joista toisen merkitys avautui minulle vasta, kun erään luennon yhteydessä eräät Diakonia-ammattikorkeakoulun opiskelijat tunnistivat kuvan oikeassa reunassa näkyvän pitkän tumman hahmon slender man:iksi. Slender man on vuonna 2009 populaarikulttuuriin ja internetiin luotu hahmo, joka edustaa ahdistavia ja vaarallisia voimia (ks. Wikipedia 2014). Kuvassa slender manin voi tulkita edustavan nuoruuden kehitykseen ja mahdollisesti päihteiden käyttöön liittyvä irratioonalisia ja ahdistavia mielentiloja ja pelkoja. Toinen kuvassa oleva mielenkiintoinen yksityiskohta on poliisiautoon leikatut erikoiset

kasvot. Nekin lienevät peräisin populaarikulttuurin tai internetin kuvastosta, mutta näiden kasvojen alkuperää tai tarkempaa merkitystä en tunne. Kasvojen irvistys ei kuitenkaan tunnu lupaavan mitään erityisen hyvää.

Kummatkin kuvan yksityiskohdat tuovat esille kokemusten kuvallisten representaatioiden tärkeän vahvuuden. Irrationaalisten, vaikeasti sanoiksi puettavien tai ahdistavien kokemusten representointi voi hyvin onnistua paremmin kuvien kuin sanallisten ilmausten avulla.

Arkipäivän kartat ja kuvat luovat konkreettisen kuvan niistä tekijöistä, jotka vaikuttavat tämän materiaalin tekemiseen osallistuneiden ihmisten hyvinvointiin. On huomionarvoista, että julkiset palvelut tulevat kyllä näkyviin näissä esityksissä, mutta ne esiintyvät paikallisten verkostojen osina, eivät näiden keskuksina. Lisäksi on merkille pantavaa, että SOHVI-hankkeen kokemustiedon keräämiseen osallistuneiden A-klinikkasäätiön asiakkaiden ja työntekijöiden kartat eivät useinkaan eronneet toisistaan radikaalisti. Toisin sanoen, vaikka eri palvelut kategorisoivakin ihmisiä eri lokeroihin, heidän arkipäivän toimintonsa eroavat toisistaan vähemmän kuin luokitteluja perusteella voisi luulla.

Hyvinvointikertomus ja arkipäivän esitykset

Edellä esittelin kunnan henkilökunnan ja joidenkin kuntalaisten (kaikki kokemusdatan keräämiseen osallistuneet eivät välttämättä olleet kotkalaisia) tekemiä esityksiä kuntalaisten hyvinvoinnista. Nyt vertaan näitä representaatioita toisiinsa, jotta voidaan paremmin nähdä kummankin esitystyyppin väliset yhtäläisyydet ja erot. Taulukossa 2 vertailen kunnan hyvinvointikertomuksen ja arkipäivän karttojen ja kuvien ominaisuuksia niiden muodon, rakenteen ja sisällön suhteen. Taulukon rakenne noudattaa edellä esitettyä representaatioiden analyttistä jakoa muotoon, rakenteeseen ja sisältöön. Jotta representaatioiden tulkinnasta ja analyysistä saadaan enemmän irti, olen myös pyrkinyt yksilöimään taulukossa rakenteen ja sisällön alaluokkia (visuaalisen aineiston sisällönanalyysistä ks. Seppänen 2005, 5. luku).

Taulukko 2. Hyvinvointikertomus ja arkipäivän representaatiot.

Representaation ominaisuus	Hyvinvointikertomus	Arkipäivän kuvat
Muoto	hallinnollis-tieteellinen teksti	kuviot ja kuvat, visuaalinen informaatio
Rakenne	palveluiden ja politiikan mukainen	vapaa, mutta sosiaalisen tilanteen ja metodin rajoittama
Rakenteen alaluokat	tilastokategoriat ja alakategoriat	toiminnan tilat ja paikat
Sisältö	tilastotiedot palveluista, hyvinvointi	arkipäivän aktiviteetit, sosiaaliset ja taloudelliset suhteet
Sisällön alaluokka	kunnan eri palvelut	aktiviteettien, paikkojen ja toimijoiden täsmentäminen, ei rajautumista kunnan palveluihin

Kuten aiemmista tulkinnoista ja Taulukosta 2 näkyy, hyvinvointikertomusten representaation muoto noudattaa hallinnollis-tieteellisen tekstin muotoa. Arkipäivän representaatioiden muoto on taas epämuodollisempi. Hyvinvointikertomuksessa tilastotietoa pidetään helposti ymmärrettävänä representaation muotona: ”Indikaattori (=osoitin, ilmainen) kuvaa ilmiötä yhdellä luvulla ja näin tiivistää tietoa helposti ymmärrettävään muotoon” (Kotkan kaupunki 2012, 6).

Tämä väite ansaitsee lisätarkastelua. Numeerisissa sosiaalisia ja terveysoloja kuvaavissa muuttujissa kvalitatiiviset elämän ilmiöt muutetaan mittauksen kautta numeerisiksi suureiksi, jotka on numerodataa luettaessa taas tulkittava kvalitatiivisiksi ilmiöiksi. Numerot kuitenkin abstrahoivat materiaalisia elämän ilmiöitä, mistä syystä niiden tulkinta tai ymmärtäminen ei aina ole helppoa. Mitä esimerkiksi tarkoittaa hyvinvoinnin kannalta, että ”Nuorisotyöttömien määrä on hälyttävän korkea. 18-14-vuotiaasta työvoimasta Kotkassa työttöminä on 23,5 % (koko maa 11,9 %)” (Kotkan kaupunki 2012, 6)? Tähän verrattuna arkipäivän karttojen ja kuvien luulisi olevan helpommin ymmärrettävä representaation muoto, koska ne imitoivat läheisemmin arkipäivän kokemuksia kuin tilastollinen esitys.

Miten siis voidaan selittää se, että sekä hyvinvointikertomuksissa yleensä (ks. Kuntaliitto & Kaste 2014) että Kotkan hyvinvointikertomuksessa nojaututaan niin vahvasti tilastolliseen representaatioon ja tätä pidetään ymmärrettävänä esitysmuotona? Paras selitys lienee poliittis-hallinnollinen: hyvinvointikertomuksia tehdään täyttämään kansallisen ja kunnallisen politiikan ja hallinnon tarpeita ja yksi yleisimmistä tiedon representaatioista näillä yhteiskuntaelämän osa-alueilla ovat tilastot. Tällaiseen esityksen muotoon on hallinnossa ja politiikassa totuttu ja sitä pidetään yleistettävissä olevana, totuudellisen ja legitimiinä (ks. Barone & Eisner 2012, 14–16). Toinen kysymys on sitten, missä määrin ollaan tietoisia tilastokategorioiden

määritelmistä, dataan liittyvistä ongelmista ja epätarkkuuksista. Esimerkiksi prosenttilukujen esittäminen yhden desimaalin eli tuhannesosan tarkkuudella viittaa siihen, että mittausten tarkkuuteen luotetaan liikaa.

Kuten edellä mainitsin, arkipäivän kuvien visuaalisen esitysmuodon etuna on se, että se on lähempänä arkipäivän konkreettista elämää ja pystyy näin paremmin kuvaamaan ihmisten hyvinvointiin vaikuttavia tekijöitä ja osoittamaan erilaisten palvelujen roolia arkipäivässä. Kielellinen ja numeerinen representaatio sopivat hyvin moniin hallinnon ja politiikan tarpeisiin, mutta visuaalisella esitysmuodolla on myös etunsa. Ensinnäkin suurin osa ihmisen aistiensa avulla saamasta aistidatasta ja informaatiosta on ei-kielellistä. Toiseksi suuri osa niistä päivittäisistä representaatioista, joita teemme osoittaaksemme tietoaamme ja käsityksiämme ovat ei-kielellisiä (esim. ilmeet, eleet, toiminta työssä ja muissa aktiviteeteissa). Kolmanneksi, nykyisessä taloudessa, yhteiskunnassa ja kulttuurissa visuaalisuutta ja kuvia käytetään enenevässä määrin informaatiota jaettaessa (esim. Facebookin ja muiden sosiaalisen median kuvat, uutiskuvat, katutaide). Esimerkiksi nykyisin myytävistä tietokoneiden näytöistä suurin osa on muodoltaan laajakuvanäyttöjä, jotka soveltuvat muotonsa puolesta paremmin kuvallisen materiaalin esitykseen kuin tekstien lukemiseen tai kirjoittamiseen.

Rakenteellisesti hyvinvointikertomus noudattaa palvelujen ja kansallisen politiikan kategorioita, kunnallisten palvelujen organisaatioiden työnjakoa ja poliittisten ohjelmien kysymyksenasetteluja. Toisella tavalla ilmaistuna, hyvinvointikertomuksen rakenne noudattaa julkisen palvelujärjestelmän rakennetta. Arkipäivän karttojen ja kuvien rakenteet taas pohjautuvat arkipäivän aktiviteetteihin. Näillä aktiviteeteilla on perustansa paikallisen ja laajemman yhteiskunnan käytännöissä ja rakenteissa, mutta mitkään yksittäiset organisaatiot tai periaatteet eivät määrittele niitä. Toisella tavalla ilmaistuna, kunnalliset hyvinvointikertomukset keskittyvät kunnan palveluihin, kun taas arkipäivän kartat ottavat huomioon kaikki palvelut. Arkipäivän hyvinvoinnin kannalta lähikaupan sijainti saattaa olla tärkeämpi tekijä kuin tiettyjen kunnan palvelupisteiden sijoittuminen.

Lähemmin tarkasteltuna (rakenteen alaluokat), hyvinvointikertomuksella ja arkipäivän esityksillä on erilainen suhde paikallisuuteen (tilan ja paikan moninaisista merkityksistä ja määreistä ks. Hubbard & Kitchin 2011). Hyvinvointikertomuksessa mainitaan hyvin harvoin paikallisia paikkoja, kun taas arkipäivän representaatioissa aktiviteetit kiinnittyvät nimenomaan tiettyihin paikkoihin, joista osa on arkipäivän kartoissa myös nimetty. Arkipäivän representaatiot voisi siis sijoittaa Kotkan kartalle, kun taas hyvinvointikertomuksen elementit ovat yleisiä ja abstrakteja, osa niistä voisi olla peräisin mistä tahansa kunnasta tai maasta.

Toisaalta voidaan sanoa kriittisesti, että koska arkipäivän mentaalaisia karttoja tehtäessä kokemusdatan keräämiseen osallistuneita pyydettiin piirtämään karttoja, niin

tietysti he silloin myös nimesivät paikkoja. Toisin sanoen käytetty metodi määritteli saadut tulokset. Tähän kritiikkiin voi kuitenkin vastata toteamalla, että yleisesti ottaen puhuttaessa hyvinvoinnista ja palveluista SOHVI-hankkeen piirissä osallistujilla oli hyvin usein tapana mainita ihmisiä ja tiettyjä paikkoja vaikka paikallisuuden teemaa ei nostettukaan esiin keskusteluissa (paikan ja tilan merkityksestä arkipäivän kokemuksille ks. Pink 2012).

Sisällöllisesti hyvinvointikertomuksen lähtökohtana ovat ilmiöt, jotka liittyvät tavalla tai toisella kuntalaisten terveyteen ja hyvinvointiin. Myös SOHVI-hankkeeseen osallistuneiden kokemuksista kertovan datan keruun tavoitteena oli saada informaatiota hyvinvointiin vaikuttavista tekijöistä sekä palvelujen käytöstä. Mielenkiintoisesti hyvinvoinnin käsite todettiin jossain määrin vieraaksi kokemusdataa keräävissä ryhmissä. Onnellisuus tai siihen pyrkiminen taas tuntui tutummalta arkipäivän perspektiivistä. Periaatteellinen keskustelu hyvinvoinnin ja onnellisuuden käsitteistä jäi kuitenkin ryhmissä varsin lyhyeksi ja niissä siirryttiin nopeasti käsittelemään niitä aktiviteetteja, paikkoja ja palveluja, joilla oli merkitystä hyvinvoinnin kannalta. Arkipäivän representaatioiden keskeiseksi sisällöksi muodostuivat arkipäivän aktiviteetit ja ihmisten keskeiset sosiaaliset ja taloudelliset suhteet. Yksityiskohtaisemmin tarkastellen (esitysten sisällön alakategoriat) hyvinvointikertomus kohdentui yksittäisiin palveluihin tai muuttujiin, ja arkipäivän representaatio täsmänsi sisällöllisesti ja paikallisesti aktiviteetteja, suhteita ja paikkoja. Arkipäivän sisältöjen tarkempi tarkastelu (ks. Kuvat 2–5) osoittaa, että sama kunta tai paikallinen kokonaisuus jäsenyytyä ja näyttäytyä varsin erilaisena riippuen siitä kenen arkipäivän kuvauksesta on kyse.

Arkipäivän kuvauksista ja ryhmäkeskusteluista syntyi se mielikuva, että vaikka hyvinvointi ja onnellisuus ovat ihmisille tärkeitä asioita, elämänsäkuva ei suinkaan muodostu jatkuvasta pyrkimyksestä onnellisuuteen ja hyvinvointiin, vaan arkipäivän aktiviteetit muodostavat käytännöllisen verkoston, jossa sekoittuvat velvollisuudet, pakot, sosiaaliset suhteet, ihanteet ja tavoitteet, sekä pyrkimykset myönteisiin tunnekokemuksiin. Hyvinvoinnista puhutaan harvoin tällä abstraktilla termillä, se sopii paremmin sosiaali- ja terveystaloudelliseen puheeseen sekä erilaisten hyvinvointipalvelujen tarjoajien kielenkäyttöön (hyvinvointikertomusten hyvinvoinnin käsitteestä ks. Minna Zechnerin artikkeli).

Miksi sitten hyvinvointi on niin keskeinen tavoite (sosiaali)politiikassa? Kapitalistisessa taloudessa oletetaan, että yhteiskunta jakautuu yksilöihin, jotka toimivat markkinoilla ja pyrkivät maksimoimaan taloudelliset etunsa eli ansaitsemaan mahdollisimman paljon rahaa ja kuluttamaan mahdollisimman paljon tavaroita ja palveluja. Kehittynyt kapitalistinen talous perustuu palkkatyön ja kulutuksen toisiaan vahvistavaan kehään, jossa korkea kulutuksen taso varmistaa palkkatyön kysynnän ja palkkatyöllä luotujen tavaroiden ja palvelujen massa löytää ostajansa palkkatyössä olevista. Tällaisessa taloudellisessa järjestelmässä kulutus ja sen avulla saavutettu

hyvinvointi on melkein pä velvollisuus, sillä ilman kulutuksen korkeaa tasoa tuotanto ja talous joutuisivat suuriin vaikeuksiin. (Ks. Aglietta 1979, 152-161; Maddison 1984, 34-36; Kosonen 1987, 107-111.)

Hyvinvoinnin, palkkatyön, kulutuksen ja kapitalismin kohtalonyhteys tulee Kotkan hyvinvointikertomuksessa esille useassa kohdin etenkin työikäisten kohdalla, mutta myös lasten ja nuorten kohdalla. Lapsista ja nuorista huolehtiminen on myös tulevasta työvoimasta huolehtimista ja nuorten sosiaalistamista palkkatyöhön (ks. Taulukko 1). Hyvinvointikertomuksessa käsitellyt ympäristöteemat taas liittyvät pääosin taloudellisen toiminnan haitallisiin vaikutuksiin (esim. melu ja ilman epäpuhtaudet). Tämä sosiaalipolitiikan ja kapitalistisen talouden välinen yhteys on luonnollisesti vanha sosiaalipolitiikan ja hyvinvointivaltiotieteen teema, joka ei ole menettänyt yhtään ajankohtaisuudestaan (Kosonen 1998). Talouden ja sosiaalipolitiikan yhteys tulee näkyviin selkeimmin keskusteltaessa ja väiteltäessä sosiaalityön kustannuksista ja hyödyistä (ks. Raija Väisäsen artikkeli). Arkipäivän representaatioissa palkkatyön teema ei tule juurikaan näkyviin, koska esimerkkeihin valitut nuoret tai A-klinikkasäätiön asiakas eivät ole palkkatyössä. Taloudellisen toimeentulon pulmat tulivat kyllä esille A-klinikkasäätiön ryhmissä, mutta tällöinkään toimeentulo ei noussut tärkeimmäksi käsitellyksi aiheeksi.

Kokemustiedon mahdollisuudet ja rajat

Edellisillä sivuilla tarkastelin Kotkan hyvinvointikertomuksen ja joidenkin kotkalaisen representaatioita hyvinvointiin vaikuttavista tekijöistä ja käytetyistä palveluista. Seuraavaksi vastaan artikkelin pääkysymyksiin siitä, mitä mahdollisuuksia kokemustiedolla on tulla huomioon otetuksi hallinnollisissa ja poliittisissa käytännöissä, ja miten sitä voitaisiin sisällyttää kunnallisiin hyvinvointikertomuksiin. Kysymyksiin vastaaminen etenee seuraavasti:

- Ensimmäiseksi pohdin tiedon representaatioiden poliittista ja rakenteellista luonnetta.
- Toiseksi käsittelen niitä esteitä, joita kokemuksia koskevan informaation hyväksikäytölle on.
- Kolmanneksi tarkastelen kokemusasiantuntijoiden roolia mahdollisina välittäjinä asiakkaiden kokemusten ja palvelujärjestelmän välillä.
- Neljänneksi analysoin kriittistä kysymystä kokemustiedon yleistettävyydestä.
- Viidenneksi tuon esille kokemustiedon vahvoja puolia sekä esitän ideoita kokemustiedon sisällyttämisestä hyvinvointikertomuksiin ja palvelujen toteuttamiseen.

Ensinnäkin, kaikki tiedon representaatiot ovat poliittisia ja rakenteellisia siinä mielessä, että niiden rakenne liittyy läheisesti yhteiskunnan rakenteisiin ja käytän-

töihin. Tavallisesti hyväksyttävät tiedon esitykset peilaavat tai uusintavat jollakin tavalla vallitsevia käytäntöjä ja rakenteita. Jos esimerkiksi tämän päivän Suomessa jatkuvasti väitän, että kaikki kadulla vastaantulevat ihmiset ovat sukulaisiani, minua aletaan jonkin ajan kuluttua pitää hulluna; mutta jos tekisin saman väitteen yhteiskunnassa, joka järjestäytyy suvuittain ja klaaneittain, kyseessä voisi olla vallitsevan todellisuuden oikea kuvaus. Tämä on tavallaan itsestään selvää.

Representaatioiden poliittisuus ei kuitenkaan ole yhtä itsestään selvää. Useimmat tai kaikki representaatiot ovat poliittisia siinä mielessä, että niiden tarkoituksena on tavallisesti esittää tietyt toimijat hyvässä valossa ja painottaa asioita, joiden huomioon ottaminen parantaisi representaation tekijän asemaa. Esimerkiksi kokeiltaessa kokemusdatan keräämisen metodeja Diakonia-ammattikorkeakoulussa eräät opiskelijat huomauttivat kokeilun palautteessa, että ihmiset kertovat omista kokemuksistaan riippuen siitä, miten he ymmärtävät oman tilanteensa palveluissa. Mitä todennäköisimmin asiakaspalvelussa toimivat työntekijät, johtajat ja poliitikot toimivat samalla tavalla.

Kokemustiedon representaatioiden poliittista käyttöä pohdittaessa on tärkeää kiinnittää huomiota siihen, että representaatiot tulisivat osaksi avointa demokraattista julkisuutta ja poliittista väittelyä. Demokratian kannalta olisi tuskin eduksi, jos kokemustiedon käyttö jäisi vain palveluorganisaatioiden ja kunnan hallinnon sisäiseksi asiaksi. Palvelujärjestelmän ulkopuolella tuotetut kokemustiedon representaatiot voisivat olla tärkeä osa paikallista poliittista toimintaa.

Representaatioiden vaikuttavuutta ja poliittista merkitystä pohdittaessa on syytä kiinnittää huomiota siihen, että informaatio ei ole ainoa asia, joka vaikuttaa siihen, miten ihmiset toimivat. Joskus tunnutaan ajattelevan, että yhteiskunnallisten ongelmien taustalla on tietämättömyys asioiden todellisesta tilasta ja että oikea tieto ongelmista johtaa automaattisesti pulmien korjaamiseen. Tietystä tiedon representaatiosta ei kuitenkaan välttämättä seuraa vastaavaa toimintaa, vaan informaatio voi olla ristiriitaista, heikosti motivoivaa, toinen representaatio voi estää sen aktivoivan vaikutuksen tai tarjotun representaation muotoa ei hyväksytä tai ymmärretä. Lisäksi ihmisten käytöstä ei säätele tai motivoi pelkästään tieto, vaan siihen vaikuttavat voimakkaasti normien noudattaminen, sosiaalinen kontrolli, yksilön ja ryhmien omat intressit, psyykkiset suojausmekanismit ja niin edelleen. (Ks. esim. Eysenck 2012.)

Toiseksi, esteet ihmisten kokemusten huomioon ottamiselle palveluissa, hallinnossa ja politiikassa syntyvät niistä eroista, joita on arkipäivän representaatioiden ja hallinnollisten, poliittisten ja ammatillisten representaatioiden välillä. Kysymys hyväksyttävistä representaatioiden muodoista on myös kokemuksen politiikan keskeisimpiä kysymyksiä. *Kokemuksen politiikalla viitataan niihin tapoihin, joilla kokemuksia ja niiden sosiaalisia representaatioita määritellään ja säännellään* (ks. Koivusalo 2012).

Jos hallinnossa ja palvelujärjestelmässä toimivat ovat tottuneet siihen, että asioita käsitellään hallinnollisella ja ammatillisella kielellä ja asiakkaiden kokemuksia otetaan pääosin huomioon vain erilaisten etukäteen strukturoitujen välineiden, kuten määriteltujen asiakashaastattelujen, strukturoitujen asiakaskyselyjen ja erilaisten kirjaamiskäytäntöjen kautta, niin arkipäivän kokemuksista nousevia representaatioita ei välttämättä ymmärretä tai hyväksytä relevantiksi informaatioksi. Hyvinvointia ja palveluja käsittelevät representaatiot hajautuvat siis kahtia, virallisiksi ja epävirallisiksi, muodollisiksi ja epämuodollisiksi esityksiksi.

Tällainen representaatioiden kahtiajako tulee ajoittain esille dramaattisesti modernin yhteiskunnan symbolisessa jaossa rationaaliseen ja irrationaaliseen. Tässä dikotomiassa moderni talous ja politiikka sekä näiden elämäntavoitteet ja arvot esiintyvät rationaalisina ja niiden ulkopuoliset tavat, käytännöt ja arvot irrationaalisina. Tällainen symbolinen jako tulee näkyviin mustavalkoisissa jaoissa järkeen ja hulluuteen, raittiuteen ja päihderiippuvuuteen ja niin edelleen. Pahimmillaan symbolinen kahtiajako johtaa siihen, että vallitsevista käsityksistä poikkeavat ja erilaiset representaatiot hylätään ja jätetään huomiotta käsittämättöminä. Toinen yleisempi tapa ilmaista tämä sama asia on sanoa, että modernissa yhteiskunnassa irrationaalisuuden, erilaisuuden tai toiseuden teemoja käsitteellistetään siirtämällä ne ulkopuolisuuden ja hulluuden alueelle. Tästä syystä itsensä läpironaalisiksi ymmärtävien modernin yhteiskunnan toimijoiden on hyvin vaikeata tai mahdotonta käsitellä omaa irrationaalisuuttaan tai päämäärättömyyttään ja tämän esiintuvia representaatioita hyljeksitään. Taiteessa kyllä käsitellään irrationaalisuuden ja hulluuden teemoja, ja mielenkiintoisella tavalla myös nuorten piirtämässä kuvassa (ks. Kuva 5) ahdistus ja pelko tulee näkyviin kuvassa olevien groteskien hahmojen kautta. (Ulossulkevista symbolisista jaoista ks. Douglas 2000 sekä erilaisista kulttuurisista tavoista käsitellä hulluutta ks. Watters 2010.)

Kolmanneksi, viime vuosina sosiaali- ja terveyspalvelujen piirissä on alettu puhua kokemusasiantuntijuudesta ja kokemusasiantuntijat näyttävät olevan vakiinnuttamassa asemaansa sosiaali- ja terveyspalvelujen piirissä. Heille järjestetään koulutusta, joka valmentaa heitä toimimaan palveluiden kehittäjinä, normeja heidän palkkioitaan varten ollaan luomassa ja niin edelleen. Koulutetut kokemusasiantuntijat ry:n mukaan kokemusasiantuntijuutta luonnehtivat omakohtaiset kokemukset, tieto siitä, mikä on auttanut heitä selviämään ongelmistaan ja koulutus kokemusasiantuntijana toimimiseen (Koulutetut kokemusasiantuntijat 2013). Omien kokemustensa ja koulutuksensa perusteella kokemusasiantuntijat soveltuvat hyvin ylittämään sitä kuilua, joka usein vallitsee järjestelmä- ja ammattikeskeisten representaatioiden ja palvelujen käyttäjien arkipäivän kokemusten ja representaatioiden välillä. He voivat siis toimia siltana arkipäivän kokemusten ja palvelujärjestelmän välillä.

Tätä välittävää tehtävää voi kuitenkin haitata se, että koulutus saattaa opettaa kokemusasiantuntijoille järjestelmän kielen, jolloin he oppivat kääntämään kokemuksensa tälle kielelle ja jättävät jälkeensä arkipäivän representaatiot. Toisella tavalla ilmaistuna, kokemusasiantuntijoiden olemassaolo ja toiminta säästää järjestelmän toimijat oppimasta niitä tapoja, joilla asiakkaat ilmaisevat kokemuksiaan.

Itse asiassa kääntämisen ja tulkkinä toimimisen tehtävä tuo esille erään keskeisen kokemuksen politiikan linjauksen. Jotkut ovat sitä mieltä, että palvelujen käyttäjien ja palvelujärjestelmän väliseen eroon voidaan löytää ratkaisuja ottamalla palvelujen käyttäjät mukaan kehittämään palveluja kokemusasiantuntijoina, kokemustutkijoina tai muissa vastaavissa tehtävissä. Tässä ratkaisussa palvelujen käyttäjät pyritään vetämään mukaan järjestelmän toimintaan. Toisessa ratkaisussa lähdetään siitä, että palvelujärjestelmän toimijoiden tulisi kehittää itseään siten, että he olisivat vastaanottavaisempia asiakkaiden kokemuksille. Tässä ratkaisussa painopiste ei ole asiakkaiden vaan palvelujen ja työprosessien kehittäminen siten, että niiden ja asiakkaiden kokemusten välinen vuorovaikutus toimisi paremmin. Tämä ratkaisu muistuttaa paljon erilaisia anti-institutionaalisia liikkeitä ja ajattelutapoja aiemmilta vuosikymmeniltä (esim. 1960-luvulta alkanut anti-psykiatrinen liike). Kumpikin näkemys on perusteltu, mutta anti-institutionaalinen näkemys on nykyisin selvästi heikompi.

Neljänneksi, yhtenä esteenä kokemustiedon käyttämiselle sosiaali- ja terveystieteiden yhteydessä on pidetty sitä, että yksittäisiltä ihmisiltä tai ryhmiltä kerätty data ei ole yleistettävissä. Tilastollinen tieto taas perustuu joko koko perusjoukon kattavaan dataan (esim. tiedot kunnallisten palvelujen käytöstä) tai otostekniikalla tehtyihin kyselyihin, joten huolimatta tilastodatan keräämiseen väistämättä kuuluvista virheistä, tilastodata on paljon paremmin yleistettävissä kuin rajattuihin tapauksiin keskittyvä informaatio kokemuksista.

Paikallisesti kerätty tai tuotettu informaatio kokemuksista on kuitenkin paikallisesti yleistettävissä kun

- se kertoo tarpeeksi kattavasti jostakin paikallisesta alueesta, ryhmästä tai teemasta;
- suppeasta datasta tehdään yleistyksiä teoreettis-käsitteellisten perustelujen avulla tai empiiristen vertailujen avulla;
- kokemuksiin perustuva tapauksen representaatio luo intuition yleistettävyydestä, esimerkkinä tästä on kirjallinen esitys, joka tuo hyvin esille jotakin aikakauden luonteesta osuvien yksityiskohtien kuvauksen kautta (taiteeseen tukeutuvista representaatioista ks. Barone & Eisner 2012.);
- kokemustiedon yleistäminen tapahtuu paikallisen poliittisen keskustelun kautta, minkä kautta paikallisen yhteiskunnan toimijat luovat itse itsestään

representaation (tällöin poliittinen representatiivisuus ja tiedolliset representaatiot lähentyvät toisiaan);

- kokemustiedon representaatiot pitävät esillä yksilöiden kokemuksellisuutta, joka on yleistettävissä, koska kokemuksellisuus on inhimillisen elämän erottamaton ominaisuus.

Kokemustiedon yleistettävyyden ongelma liittyy kunnallisen ja valtiollisen politiikan teon välisiin suhteisiin. Nykyisin hyvinvointikertomusten ohjeistuksessa pyritään kansalliseen vertailtavuuteen, koska hyvinvointikertomukset ovat osa kansallista poliittista vaikuttamista. Jos sen sijaan hyvinvointikertomukset nähtäisiin nimenomaan paikallisen politiikan ilmauksina, voitaisiin niitä myös tuottaa enemmän paikallisista näkökohdista. Kokemustiedon paikallisen yleistettävyyden mahdollisuudet ovat siis itse asiassa suuremmat kuin ensi näkemältä luulisi.

Lisäksi on huomattava, että yleistämisen ongelma koskee myös tilastoja: Standardisoidut kansallisen tilastoinnin kategoriat eivät suinkaan ole yleistettävissä ympäri maata, koska tilastollisten muuttujien saamat arvot saavat merkityksensä vasta sen jälkeen kun ne on tulkittu paikallisista olosuhteista käsin. Esimerkiksi tarkasteltaessa alkoholijuomien myyntitilastoja Etelä-Kymenlaaksossa huomataan, että alkoholin myynti asukasta kohden on huomattavasti runsaampaa Kotkassa kuin Miehikkälässä, mutta tähän vaikuttaa se, että Miehikkälässä ei ole Alkoa ja siellä on vähemmän ravintoloita kuin Kotkassa. Joten ei voida yleistää, että miehikkäläläiset käyttäisivät vähemmän alkoholia kuin kotkalaiset – paikallisten erojen takia kuntien luvut eivät ole suoraan vertailtavissa.

Viidenneksi, edellä on esitetty jonkin verran kritiikkiä hyvinvointikertomuksia kohtaan ja painotettu Kotkan hyvinvointikertomuksen ja kokemusten representaatioiden välisiä eroja. Hyvinvointikertomuksen nykytoteutus ei kuitenkaan sulje ulos paikallisen kokemustiedon liittämistä siihen. Tässä yhteydessä on mielenkiintoista todeta, että kun Heli Kainulainen teki syksyllä 2012 kyselyn mielenterveys- ja päihdetiedon lisätarpeista etelä-kymenlaaksolaisille viran- ja toimenhaltijoille sekä luottamushenkilöille, mainittiin kokemustieto ensimmäiseksi lisätiedon tarpeeksi (11 mainintaa) ja toiseksi tuli yliopistoilta ja tutkimuslaitoksilta saatava tieto (9 mainintaa) (Kainulainen 2013, 31). Kokemuksista kertovalla informaatiolla näyttää siis olevan jonkin verran kysyntää kunnallisten palvelujen piirissä.

Sähköisen hyvinvointikertomuksen Internet-pohjainen alustakin mahdollistaa erilaisten liitetiedostojen liittämisen tilastotiedon rinnalle ja myös ulkoisia Internetin materiaaleja voidaan linkittää sähköisiin hyvinvointikertomuksiin. Tämä avaa hyvät mahdollisuudet hyvinvointikertomusten rikastamiselle erilaisilla visuaalisilla ja audiovisuaalisilla kokemusten representaatioilla (ks. Pink 2009). Esimerkiksi asukasjärjestöt, potilas- ja asiakasjärjestöt, nuorisoryhmät, kylätoimikunnat ja urhei-

luseurat voisivat tuottaa esityksiä hyvinvointi- ja palvelukokemuksistaan. Alueelliset ammattikorkeakoulut voisivat tuottaa opintojaksojen toteutuksen yhteydessä representaatioita eri ryhmien kokemuksista. Tällaiset esitykset olisi helppo tehdä silloin tällöin päivittyviksi, sillä esitysten sijasta hyvinvointikertomuksiin voisi tallentaa vain Internet-linkit representaatioihin. Lisäksi eri vuosien hyvinvointikertomuksissa voitaisiin yleisen kaikkia kuntalaisia koskevan hyvinvointi-informaation lisäksi keskittyä käsittelemään tiettyjen ryhmien kokemuksia. Tällöin eri ryhmien oloista saataisiin eri kertomuksissa yksityiskohtaisempaa informaatiota, ilman että hyvinvointikertomuksen koko tai niiden tekemiseen tarvittava työ määrä kasvaisi liikaa.

Datan keräämisessä on oma vaivansa, mutta vielä suuremman työn teettää kerätyn datan tulkinta, analysointi ja representaatioiden tekeminen. Kaiken tämän jälkeenkään ei ole varmaa, että tuotettu representaatio löytää tiensä järkevään käyttöön puhumattakaan siitä, että sillä olisi poliittista vaikutusta. Tästä syystä kokemusdatan kerääminen olisi hyvä integroida mahdollisimman paljon palveluja tarjoavien työntekijöiden arkipäivän työhön siten, että se myös tukisi arkipäivän työskentelyä, eikä muodostuisi uudeksi tehtäväksi. Integrointi onnistuu sitä paremmin mitä enemmän asiakkaiden kokemusten huomioon ottaminen on osa tavallista työprosessia.

Voin esimerkiksi kuvitella, että kunnallispoliitikkojen, palvelujen tuottajat ja kehittäjät voisivat tutustua erilaisiin kokemustiedon representaatioihin osana arkipäivän työtään ja tämä olisi tärkeä informaation lähde myös päätöksenteossa. Tällaisissa tapauksissa kokemustiedon rooli laajenisi hyvinvointikertomusten ulkopuolelle ja uudenlaisten ihmisten kokemuksista kertovien representaatioiden kehittäminen olisi osa palvelujen suunnittelua, toteutusta ja paikallista demokratiaa (ks. Ari Tarkiaisen artikkeli hyvinvointijohtamisesta).

Yhteen vetäen voi sanoa, että mahdollisuudet kokemustiedon huomioon ottamiselle hallinnollis-poliittisessa ja kunnallisessa palvelujärjestelmässä eivät näytä kovin hyviltä, mutta ei arkipäivän kokemustiedon järjestelmiin tunkeutuminen mahdollontakaan ole. Tässä kohdin tulevaisuuden kehitysmahdollisuudet riippuvat paljon siitä, minkä sijan yksilöiden ja ryhmien arkipäivän kokemukset yleensäkin saavat yhteiskunnassa, taloudessa ja demokratian toteutuksessa (ks. Mika Alavaikon artikkeli julkisista palveluista ja demokratiasta).

Lähteet

Aglietta, M. 1979. A theory of capitalist regulation: The US experience. London: NLB.

Barone, T. & Eisner, W. E. 2012. Arts based research. Los Angeles: Sage.

- Bombrowski, E., Rotenberg, L. & Bick, M. 2013. Theory of knowledge. Oxford IB Diploma Programme Course Companion. Oxford: Oxford University Press.
- Davies, M. W. 1996. Experience and content: Consequences of a continuum theory. Aldershot: Ashgate Publishing.
- Douglas, M. 2000. Puhtaus ja vaara: Ritualistisen rajanvedon analyysi. Tampere: Vastapaino.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 2000. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Eysenck, M. W. 2012. Fundamentals of cognition. Hove: Psychology Press.
- Fellmann, J., Getis, A. & Getis, J. 1992. Human geography: Landscapes of human activities. 3rd ed. Dubuque: Wm. C. Brown.
- Hubbard, P. & Kitchin, R. 2011. Key thinkers on space and place. Los Angeles: Sage.
- Hyväri, S. 2001. Vallattomuudesta vastuuseen. Helsinki: Tietosanoma. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 3/2001.
- L 1326/2010. Terveystieteiden laaki.
- Kainulainen, H. 2013. Tiedon merkitys mielenterveys- ja päihdepalvelujen kehittämisessä: Etelä-Kymenlaakson alueen viran haltijoiden ja luottamushenkilöiden näkemyksiä. UEF eMBA lopputyöt 5/2013. Kuopio: Koulutus ja kehittämisspalvelu Aducate, Kuopion yliopisto.
- Knuuttila, T. & Lehtinen, A. P. 2010. Johdanto: Representaatio – tiedon kivijalasta tieteiden työkaluksi. Teoksessa: T. Knuuttila & A. P. Lehtinen (toim.) 2010. Representaatio: Tiedon kivijalasta tieteiden työkaluksi. Helsinki: Gaudeamus, 7–31.
- Koivisto, K., Sandelin P. & Perttula, J. 2014. Hyvinvointi subjektiivisena kokemuksena – fenomenologisen erityistieteen näkökulma. Teoksessa: A. Nieminen, A. Tarkiainen & E. Vuorio. Kokemustieto, hyvinvointi ja paikallisuus. Turku: Turun ammattikorkeakoulu. Turun ammattikorkeakoulun raportteja 177, 42-53.
- Koivusalo, T. 2012. Kokemuksen politiikka: Michel Foucaultin ajattelujärjestelmä. Helsinki: Tutkijaliitto.
-

-
- Kotka: Hyvinvointikertomus 2012. [Verkkójulkaisu]. Kotka. [Viitattu 7.1.2014].
Saatavana: http://www.kotka.fi/general/Uploads_files/asianhallinta/Strategia%20ja%20ohjelmat/hyvinvointikertomus_liitteinen.pdf
- Koulutetut kokemusasiantuntijat. 2013. [Verkkosivu]. [Viitattu 16.10.2013].
Saatavana: <http://www.kokemusasiantuntija.fi/>
- Kosonen, P. 1987. Hyvinvointivaltion haasteet ja pohjoismaiset mallit. Tampere: Vastapaino.
- Kosonen, P. 1998. Pohjoismaiset mallit murroksessa. Tampere: Vastapaino.
- Kuntaliitto & Kaste. 2014. Sähköinen hyvinvointikertomus. [Verkkosivu]. [Viitattu 27.12.2013]. Saatavana: <http://shvk.kunnat.net/>
- Maddison, A. 1984. Phases of capitalist development. Oxford: Oxford University Press.
- Nieminen, A. 2014a. Kokemustiedon määritelmä ja muodot – kohti uutta kokemuksen politiikkaa? Teoksessa: A. Nieminen, A. Tarkiainen & E. Vuorio. Kokemustieto, hyvinvointi ja paikallisuus. Turku: Turun ammattikorkeakoulu. Turun ammattikorkeakoulun raportteja 177, 14-30.
- Nieminen, A. 2014b. Etelä-Kymenlaakson päihdejärjestelmä – kokemuksia ja palveluja. Teoksessa: A. Nieminen, A. Tarkiainen & E. Vuorio. Kokemustieto, hyvinvointi ja paikallisuus. Turku: Turun ammattikorkeakoulu. Turun ammattikorkeakoulun raportteja 177, 133-147.
- Niiniluoto, I. 1980. Johdatus tieteenfilosofiaan. Helsinki: Otava.
- Pink, S. 2009. Doing sensory ethnography. London: Sage.
- Pink, S. 2012. Situating everyday life. Los Angeles: Sage.
- Ricouer, P. 2004. Memory, history, forgetting. Chicago: The University of Chicago Press.
- Sahonen, P. & Vuorio E. 2014. Kokemuksia hyvinvoinnista – SOHVI-hankkeen loppuraportti. Turku: Turun ammattikorkeakoulu. Turun ammattikorkeakoulun raportteja 178.
-

Seppänen, J. 2005. Visuaalinen kulttuuri: Teoriaa ja metodeja mediakuvan tulkitsijoille. Tampere: Vastapaino.

Sotkanet 2014. Tilasto- ja indikaattoripankki Sotkanet. [Verkkosivu]. [Viitattu 13.2.2014]. Saatavana: <http://uusi.sotkanet.fi/portal/page/portal/etusivu>

Watters, E. 2010. Grazy like us: The globalization of the American psyche. New York: New Press.

Wikipedia . 2014. Slender Man. [Verkkosivu]. [Viitattu 12.3.2014]. Saatavana: http://en.wikipedia.org/wiki/Slender_Man

LASTEN HYVINVOINTITIIETO – TAVALLISTA, ERITYISTÄ JA MORAALISTA

Susanna Helavirta

Lapsia koskevan hyvinvointitiedon ammatillinen ja yhteiskunnallinen tarve on maassamme ilmeinen. Yhä suurempi joukko eri alan ammattilaisia osallistuu työssään lasten hyvinvoinnin arvioimiseen, määrittämiseen ja tukemiseen (ks. Kallio 2006). Lastensuojelu toimii usein viimesijaisena tahona tässä tehtävässä. Hyvinvointia painottavan suomalaisen lastensuojelun tavoitteena on lasten suojelemisen lisäksi juuri lapsen hyvinvoinnin edistäminen ja siksi lapsen etu määritellään laajasti lapsen oikeutena hyvään elämään (Pösö 2007, 72).

Hyvinvointitiedon katsotaan olevan entistä tärkeämpää myös yhteiskunnallisessa päätöksenteossa (ks. Minna Zechner tässä teoksessa). Esimerkiksi uudistunut lastensuojelulaki (L 13.4.2007/417) velvoittaa kuntia tekemään lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelmat, joiden tulee sisältää tietoa muun muassa kunnan lasten ja nuorten kasvuoloista ja hyvinvoinnin tilasta. Vähintään joka neljäs vuosi valtuustojen tulee hyväksyä suunnitelmat ja huomioida ne myös talousarvion laadinnassa.

Myös tutkimuksellinen kiinnostus lasten hyvinvointia kohtaan on lisääntynyt, mistä osoituksena on Suomen Akatemiassa vuodesta 2010 käynnissä ollut Lasten ja nuorten hyvinvointi ja terveys (SKIDIKIDS) - tutkimusohjelma. Ohjelman avulla on suunnattu tutkimusrahoitusta lukuisiin lasten ja nuorten hyvinvoinnin ongelmia, riskejä ja suojaavia tekijöitä selvittäviin tutkimushankkeisiin.

Hyvinvointia koskevan tiedon haasteena on, ettei meillä ole yhteneväistä käsitystä siitä, mistä hyvinvointi rakentuu ja millaiset asiat sitä uhkaavat. Useat tutkijat (esim. Parton ym. 1997; Crivello ym 2009) ovat tuoneet esiin, kuinka hyvinvointi on yhteiskunta-, aika – ja yksilösidonnaista. Hyvinvointi saa myös erilaisia sisällöllisiä ja teoreettisia painotuksia tieteenalakohtaisista näkökulma- ja tutkimusote-eroista johtuen.

Lasten hyvinvointitiedon erityisenä haasteena on viime vuosina nähty sen sukupuolisidonnaisuus. Lapsia koskevaa hyvinvointitietoa ovat tuottaneet aikuiset tai tietoa lapsilta on kerätty aikuislähtöisten intressien pohjalta. Lapset on joko tyystin ohitettu tiedon lähteinä tai heidät on objektivoitu metodologisin keinoin: lapset ovat tuottaneet hyvinvointitietoa aikuisia kiinnostavista ilmiöistä aikuisten luomin tavoin. (esim. Kelley ym. 1997.)

Tarkastelen tässä artikkelissa lasten hyvinvointitietoa tavallisena, erityisenä ja moraalisenä. Pohdin, millaisia painotuksia lapsia koskevasta, usein aikuisten tuot- tamasta tiedosta, on tunnistettavissa. Luonnehdin tätä tietoa *tavalliseksi tiedoksi*. Toiseksi tarkastelen sitä, mitä *erityistä tietoa* lapset olemassa olevaan hyvinvointi- keskusteluun tuottavat ennen kaikkea sitä haastaen, moninaistaen tai säröistäen. Vaikka kyseinen eronteko ei ole vahvaa, se nostaa esiin sen, miten lasten hyvinvoin- titieto saa erilaisia painotuksia ja näkökulmia riippuen siitä, kuka, missä ja miten sitä tarkastelee. Kolmas näkökulmani hyvinvointitietoon on *moraalinen*. Pohdin, miten ymmärrystämme siitä, mikä on hyvää, tavoiteltavaa ja oikeanlaista elämää tai millaisena nähdään tavallinen ja erityinen ihminen ei voi hyvinvointia koskevissa keskusteluissa ohittaa.

Hyvinvoinnin tarkasteluani ja ymmärrystäni hyvinvointitiedosta kehystää yhteiskun- tatieteellisen tutkimuksen edustama näkökulma hyvinvoinnista. Kiinnitän tarkaste- luni myös ennen kaikkea lastensuojelutyön kenttään kuuluvaksi.

Artikkelini pohjautuu vuonna 2011 valmistuneeseen väitöstutkimukseeni (Helavirta 2011), jonka tavoitteena oli tarkastella, miten ja millaista tietoa lapset hyvinvoin- tiinsa liittyen tuottavat. Aineistona tutkimuksessa oli 3.- ja 7. luokkalaisten lasten eläytymismenetelmätarinat (N=177) ja kyselyt (N=515) ja niiden lisäksi 7 lastensuo- jelun avohuollon asiakkaana olleen lapsen haastattelut. Haastateltavat lapset olivat iältään 5-11-vuotiaita. Keräsin aineiston vuosien 2004-2007 välisenä aikana.⁴

Lasten hyvinvointitieto

Yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen kentällä hyvinvointi ei asetu tiukkarajaiseen käsitteelliseen paikkaan, vaan se on monien käsitteiden rajapinnoilla liikkuva. Kes- kustelut elinoloista, huono-osaisuudesta, syrjäytymisestä, sosiaalisista ongelmista, osallisuudesta, elämänlaadusta ja sosiaalisesta pääomasta sivuavat hyvinvointia ja päinvastoin (ks. esim. Järventie 1999; Hendrick 2005; Korkiamäki & Ellonen 2006; Veenhoven 2007; Karvonen ym. 2009).

Hyvinvointia koskevan tiedon yhteiskunta- ja aikasidonnaisuus johtaa siihen, että hyvinvointitieto on tilassa ja ajassa muuttuvaa (esim. Clark 2006). Hannele Sauli ja Jussi Simpura (2005) analysoivat hyvinvoinnin käsitteen kehittymistä pohjoismaisen

4 Kyselyaineisto kohdistui sosiaalisten suhteiden ja sosiaalisen tuen teemoihin. Tarina-aineiston avulla selvitin, millaisilla asioilla on lapsille merkitystä hyvinvoinnista puhuttaessa. Nämä aineistot keräsin lapsilta kouluissa. Haastatteluaineiston kautta olin kiinnostunut selvittämään, millaisia merkityksiä lapset kotiinsa liittivät. Tapasin lapsia heidän omilla kodeissaan kahdesta kolmeen kertaan. Haastattelun tukena lapset muun muassa piirsivät ja kirjoittivat/kertoivat tarinoita hyvästä ja huonosta päivästä kotona.

tilastollisen elinolotutkimuksen historiassa. He osoittavat tarkastelussaan, kuinka 1970-luvulla alkanut kapeasti talouteen ja elintasoon kiinnittyvä hyvinvointikeskustelu sai pian rinnalleen elämänlaadun ulottuvuuden. Pohjoismaiset sosiologit Erik Allardt (1976) ja Sten Johansson (1970) olivat tunnetuimpia hyvinvoinnin teoreetikkoja tuolloin, eikä heidän ajatteluun ole vielä kukaan hyvinvoinnin käsitteellisessä keskustelussa unohdettu. Muun muassa Pauli Niemelä (2010) on jatkanut Allardtin tarve- ja resurssiperustaista *having* (elintaso), *loving* (yhteisyyssuhteet) ja *being* (itsensä toteuttaminen ja kiinnittyminen yhteiskuntaan) jäsenystä tuomalla niiden rinnalle myös osallisuus- ja toimintateoreettisen ulottuvuuden (*doing*). Niemelän (2010, 29) mukaan toimintateoreettisen ajattelun kautta hyvinvoinnin resursseja (*having*) ja osallisuuden (*doing*) toteutumista tulee tarkastella sekä aineellisen (taloudellisen), sosiaalisen (poliittisen) ja henkisen (sivistyksellisen) toiminnan kautta. Hyvinvointi tarpeiden tyydyttämisenä jäsenyyttä tällöin fyysiseen hyvään oloon, hyvään oloon suhteissa ja hyvään oloon itsenä. Niemelän käsitteellinen järjestely osoittaa, kuinka hyvinvointia koskeva tieto on avoin monenlaisille määrittelyille ja käsitteellistämislle. Siksi tutkimuksen kentällä joudutaan usein tekemään valintoja sen suhteen, millaisten teoreettisten tarkastelujen kautta hyvinvointia lähestytään ja mitä jätetään ulkopuolelle.

Lasten hyvinvointitiedon määrittelyssä oleelliseksi kysymykseksi on viime vuosina nostettu tiedon subjekti eli se, kenen tuottamasta tiedosta on kyse ja millainen asema lapselle annetaan tiedon tuottajana (esim. Hill 1999; Vornanen 2001). Lapsia koskevaa hyvinvointitietoa tuotettiin pitkään sivutuotteena ja epäsuoraan aikuisten ja perheiden elinolotietoja kuvaavien tilastojen kautta. Toisenlaiseen, lapset esiin nostavaan näkökulmaan pyrkivät vuonna 1990 Leena Alanen ja Marjatta Bardy. He kokosivat Suomen osalta maaraaportin osana eurooppalaista tutkimuskokonaisuutta, ja tavoitteena oli ”siirtää lapset odotushuoneesta yhteiskuntaan” (Alanen & Bardy 1990, 11). He paikansivat lapsuutta ja lasten toimintaa yhteiskunnassa analysoimalla olemassa olevia tilastoja, lainsäädäntöä ja tutkimuksia. He tarkastelivat lapsia muun muassa väestötilastojen ja ajankäyttötilastojen kautta ja jäsensivät lapsuuden lainsäädännöllistä ja taloudellista paikkaa.

Myös Marjatta Bardy, Minna Salmi ja Tarja Heino tarkastelivat vuonna 2002 ilmestyneessä raportissa ”Mikä lapsiamme uhkaa?” kokoavasti lapsiperheiden elinoloja ja palveluita ja niiden merkitystä lasten hyvinvoinnille. Raportin taustalla oli poliittinen huoli lasten ja nuorten hyvinvointia uhkaavista muutoksista yhteiskunnassamme. Vuonna 2000 Tilastokeskus julkaisi ensimmäisen nimenomaan lasten elinoloja käsittelevän julkaisun (Suomalainen lapsi 2000), joka on saanut jatkoa myöhemmin.

Tilastojen ja elinolotutkimusten tarjoamaa tietoa lasten hyvinvoinnista on alettu pitää riittämättömänä kuvaamaan lasten hyvinvoinnin tilaa. On tunnustettu, että tilastollisen elinolotiedon ja kokemustiedon välillä on kuilu. Ne eivät aina vastaa

toisiaan (ks. myös Nieminen tässä teoksessa). Leena Suurpää (2009) valaisee asian nuoria koskevan taloudellisen toimeentulotiedon kautta. Hän tuo esiin, kuinka nuorten oma kokemus toimeentulosta on osoittautunut selvästi positiivisemmaksi kuin elintasotilastojen osoittamien pienten tulojen perusteella on voitu olettaa.

Kiinnostusta lasten ja nuorten omien kokemusten selvittämiseen on lisännyt viimeisten kymmenen vuoden aikana vahvistunut yhteiskuntatieteellinen lapsuustutkimus, joka on korostanut lasten ja nuorten tärkeää asemaa oman elämänsä informantteina (esim. James & Prout 1997; James, Jenks & Prout 1998; Corsaro 2005) Tietämisen valtaa lasten hyvinvoinnin kysymyksissä tulee tarkastella siten sukupolvisena. Lasten ajatuksia hyvinvoinnista on tärkeä kuulla. Näiden ajatusten ohjaamana siirryn seuraavaksi tarkastelemaan lasten hyvinvointitietoa tavallisen, erityisen ja moraalisen näkökulmista.

Tavallista tietoa

Tavallisella tiedolla viitataan siihen yleisesti tiedettyyn, tyyppilliseen ja herkästi itsestään selvään lapsia ja nuoria koskevaan hyvinvointitietoon, joka useimmiten on aikuisten tuottamaa tietoa. Tavallisen tiedon luonnehdintani on lähellä Sakari Hännisen, Jouko Karjalaisen ja Tuukka Lahden (2006) *virallisen tiedon* olemusta huono-osaisuutta koskevassa keskustelussa. Tavallista hyvinvointitietoa hallitsevat määrälliset tiedontuottamisen menetelmät. Tiedon sisällöt ovat usein ennakkoon määriteltyjä ja elinoloihin tai palvelutarpeisiin keskittyviä (ks. myös Nieminen ja Zechner tässä teoksessa). Tämä ikään kuin valmiiksi kehystetty tavallinen hyvinvointitieto on luonteeltaan yleiskatsauksellista, keskimääräisyyttä esiin nostavaa sekä kohteitaan kaukaa katsovaa. Yksilölliset kokemukset, merkitykset ja subjektiviteetit katoavat ikään kuin samuuden sumuun (ks. Ronkainen 1999, 239). Tunnistan tästä tavallisesta hyvinvointitiedosta seuraavanlaisia painotuksia: lasten ja nuorten hyvinvointia tarkastellaan ongelmien ja riskien kautta rakentuvana, normaaliutta normittavana ja perhesuhteisiin ja kotiin painottuvana. Tarkastelen näitä kolmea näkökulmaa seuraavaksi tarkemmin peilaten niiden suhdetta lasten tuottamaan tietoon.

Ongelmien ja riskien kautta rakentuva tieto

Tutkimuskeskusteluissa on toistuvasti tuotu esiin kuinka lapsia koskevaa hyvinvointikeskustelua vahvasti luonnehtii lasten ja lapsuuden tarkastelu *ongelmien ja riskien* kautta. Muun muassa Hannele Forsberg ja Aino Ritala-Koskinen (2010) tarkastelivat muutama vuosi sitten tietyn ajan jakson ajan suomalaisen valtalehden keskusteluja

lapsiin ja nuoriin liittyen. He totesivat tutkimuksessaan, kuinka lapsia ja nuoria koskeva puhe on muuttunut vuosituhannen vaihteessa lasten ja nuorten pahoinvointia ja ongelmia korostavaksi. Lapsia ja nuoria kuvataan yhä enemmän joko pahoinvoinnin uhreina tai sen vaaroina.

Kyseisen painotuksen voi ajatella olevan osa vallalla olevaa laajempaa riskikeskustelua. Timo Harrikarin (2008) analyysin mukaan Suomessa siirryttiin 1990-luvun alussa hyvinvointipolitiikasta riskipolitiikkaan ja puuttumisen kulttuuriin. Siksi lapsiin ja lapsuuteen on alettu liittää ennen kaikkea riskejä, joita pitää pyrkiä ennakoimaan, kontrolloimaan ja valvomaan. Esimerkkinä tästä Harrikari (2008) tuo esiin Suomessa 2000-luvun vaihteessa esiin nousseen vilkkaan keskustelun lasten ja nuorten kotiintuloaikojen asettamisen yhteisöllisistä vaateista ja toimista. Nuorten oleskelua myöhäiseen ajankohtaan kaupungilla tai kylillä alettiin pitämään riskinä muun muassa nuorten rikolliselle käyttäytymiselle ja siksi sitä haluttiin yhteisöllisillä säännöillä tai päätöksillä rajoittaa. Tätä keskustelua eivät ole horjuttaneet tarkat huomiot siitä, että näillä yhteisöjen asettamilla rajoituksilla ollaan tekemisissä perusoikeuksien, muun muassa liikkumisvapauden, rajoittamisen kanssa.

Hannele Saulin ja Jussi Simpuran (2005, 16) mukaan ongelmiin tai hyvinvoinnin puutteisiin keskittyminen on erityisen tyypillistä pohjoismaiselle hyvinvointiajattelulle. Samanlaisia ongelmapainotuksia on tuotu esiin niin brittiläisessä keskustelussa (esim. Moss & Petrie 2005) kuin yhdysvaltalaisessa ajattelussa (Moore ym. 2004). Mooren ja tutkijakollegoiden mukaan Yhdysvalloissa kerätty nuorten hyvinvointi-indikaattoritieto rakentuu muun muassa nuorten tekemiä henkirikoksia, teiniraskauksia, päihteiden käyttöä sekä koulun keskeyttämisistä kuvaavien lukujen kautta. Tällä valikoidusti ongelmallisiin asioihin keskittyvällä tiedolla on seurauksensa, sen on arvioitu lisänneen negatiivista suhtautumista nuoriin (mt. 2004).

Myös oma aineistoni tuo esiin aikuisten taipumuksen tarkastella lapsia ongelmien ja riskien kautta. Arjen onnistumisten, ilon ja hyvän huomaaminen oli vaikeaa. Kyselyaineistooni vastanneista 515 lapsesta, 27 lasta oli sitä mieltä, etteivät vanhemmat *koskaan* huomaa heidän onnistumisiaan. Opettajan kohdalla nämä luvut olivat vielä isommat. 62 lasta oli sitä mieltä, ettei opettaja koskaan huomaa heidän onnistumisiaan. Kun tiedetään, että se, miten lapsiin ja nuoriin suhtaudutaan, vaikuttaa siihen, miten he itse suhtautuvat omaan elämäänsä ja omiin mahdollisuuksiinsa (esim. Strandell, Julkunen & Lamminen 2002), näihin kokemuksiin pysähtyminen on tärkeää. Ne saavat kysymään, synnyttämmekö me aikuisina huonommuuden identiteettiä lapsissa?

Samanlaiseen pohdintaan antaa aihetta Tanja Äärelän (2012) väitöstutkimus, jossa hän haastatteli 29 vankilassa olevaa nuorta, iältään 17-21-vuotiaita. Äärelä oli kiinnostunut nuorten peruskouluaikaisista kokemuksista. Nuoret kuvaavat puhut-

televasti omia koulukokemuksiaan ja erityisesti suhteitaan opettajiin. Äärelä (2012, 247-248) toteaa haastattelujen kautta, miten tärkeää nuoren itsetunnolle oli se, että opettaja välitti ja antoi tunnustusta. Se oli ”sitä korkeinta, mitä koulu voi antaa. Kaikki muu tulee sen jälkeen.” Äärelän (2013, 142) tutkimuksessa mukana ollut nuori vanki kuvaa onnistumisten huomaamisen merkitystä puhuttelevasti:

”Just se ku saa kehuja ja tämmösiä, niin ne on hirveän tärkeitä asioita. Jos joku homma onnistuu, niin siitä pittää aina erikseen tavallaan kehua. Mun mielestä se oli ainaki minun kohalla sillai, että minusta tuntu tosi hyvältä, ku opettaja sano että mä oon jossaki hyvä.”

On tärkeää kysyä, miten kääntää aikuisten katsetta ja puhetta ja tavallista tietoa lapsista ja nuorista enemmän olemassa olevaan hyvään. Mooren ja kollegoidensa (2004) mukaan se ei ole ongelmatonta ja listaavat asioita, jotka hankaloittavat ”hyvää” koskevan indikaattoritiedon keräämistä: 1) hyvinvoinnin myönteisistä asioista on vähän valmiiksi kerättyä olemassa olevaa tietoa, 2) visio siitä, millaisia asioita pidetään tavoiteltavina ja hyvinä, puuttuu, 3) myönteisiä asioita pidetään usein pehmeinä ja tunteikkaina ja hankalammin mitattavaan muotoon asettuvina, 4) poliittinen taho ei ole kiinnostunut hyvinvoinnin myönteisistä puolista, vaan näkee olemassa olonsa oikeutuksen liittyvän ensisijaisesti ongelmien ehkäisyyn sekä ongelmakäyttäytymisen rankaisemiseen. (Mt, 127.)

Voi myös kysyä, missä määrin hyvän huomaaminen ja esiin nostaminen on paitsi poliittiseen intresseihin liittyvää, myös arjessa läsnä oleva kulttuurinen tapa huomata toinen ihminen ja hyvä hänessä.

Normaaliutta normittava tieto

Lasten hyvinvointitietoon liittyy aina käsitys normaalista ja tavallisesta lapsuudesta. Se tekee hyvinvointitiedosta haastavan, sillä meillä ei ole yhteneväistä käsitystä siitä, mikä on se normaali tai tavallinen, johon lapsia ja heidän elämänsä verrataan (esim. Clark 2006; Forssén ym. 2002). Siksi sekä ammatillisessa toiminnassa että tutkimuksen kentällä ollaan tietoisesti tai tiedostamatta määrittämässä *normaalin ja ei-normaalin välistä rajaa eli normittamassa hyvinvointia*.

Tätä näkökulmaa lähellä on Kirsi Pauliina Kallion esiin nostama keskustelu ”normilapsuuden ongelmasta” (Kallio 2006, 76). Tällä Kallio viittaa siihen, kuinka hyvää ja normaalia lapsuutta arvioiva asiantuntijajoukko on jatkuvasti laajentunut, mistä seuraa, että käsitykset hyvinvoinnista pohjautuvat yhä erikoistuneempaan ja hienosyisempään tietoon. Vaikka arkikielessä normaalilla viitataan usein tavalliseen ja keskivertoon, se alkaa ammatillisissa käytänteissä ja julkisessa keskustelussa

muuntaa täydellisyden vaateeksi. Normin mukaisen lapsuuden mittapuuna on usein täydellinen lapsuus.

Koska lapset inhimillisyydessään ja elämä yleensäkin on kaikkea muuta kuin mittapuun mukaista, syntyy tämänkaltaisessa varmuuden ja täydellisyuden tavoittelussa tilanne, jossa normaalien luokkaan mahdutetaan yhä pienempi joukko lapsia. Suurin osa lapsista jää tämän luokan ulkopuolelle määrittyen poikkeaviksi, erilaisiksi tai epänormaaleiksi. Voi olla, että erikoistuneen ammatillisen hyvinvointitiedon lisäksi normaalin rajoja koettelee ja kapeuttaa ympäröivän yhteiskunnan normit ja arvot. Suomalaiseen yhteiskuntaan on tutkimuksissa liitetty vahva yhdenmukaisuuden paine (esim. Jokinen & Saaristo 2006) sekä saman palvomisen ideologia (esim. Helne 2002). Ne yhdessä saavat kysymään, tuleeko meillä erilaisuus herkemmin tulkituksi ja myös leimatuksi epänormaaliksi ja uhkaksi hyvinvoinnille. Tuottavatko yhdenmukaisuuden ja samanlaisuuden ideologia lapsissa erilaisuuden ja toiseuden kokemuksia?

Tutkimukseni lapset haastavat tarkastelemaan normaaliutta myös epätäydellisuuden näkökulmasta. Vaikka omassa elämässä ja arjessa saattoi olla erilaisia vaikeuksia ja haasteita, eivät ne olleet koko elämä. Esimerkiksi äidin väsyminen tai isän vakava sairaus olivat asioita, jotka aika ajoin huolettivat, mutta joiden kanssa oli opittu elämään. Alla on esimerkki Lauran kanssa käymästani haastattelusta, jossa hän muun muassa kuvaa, kuinka isän puhetta sairaudesta johtuen on vaikea ymmärtää, mutta sen asian kanssa on ikään kuin tullava toimeen ja eletävä:

Laura: Äiti meillä päättää (asioista). Iskä ei voi, koska sen pitää olla koko ajan sängyssä.

Haastattelija: Pystyykö iskä puhumaan?

Laura: Pystyy, mutta ei samalla lailla kuin me. Minä en aina ymmärrä mitä se sanoo.

Haastattelija: Miltä se sinusta tuntuu?

Laura: En tiiä..se vaan on semmonen..

(Laura 9 v.)

Myös Eeva Jokinen (2002, 81-82) kuvaa vaikeuksien normaaliutta osuvasti. Hän toteaa, että suurimmassa osassa perheitä riidellään, murjotetaan, käyttäydytään typerästi ja huonosti, mutta myös eletään hyviä hetkiä ja kannetaan vastuuta. Ollaan välillä melkein läsnä, joskus kokonaan poissa ja paikoitellen onnistutaan olemaan kyllin läsnä.

Kun ei tavoitella täydellistä elämää, odotukset hyvinvoinnista, hyvästä lapsuudesta ja vanhemmuudesta asettuvat kohtuullisiksi niin julkisessa keskustelussa kuin ammatillisessa toiminnassa. Epätäydellisyden ja erilaisuuden normaalistaminen

ja tavallisena pitäminen voi toimia porttina sille, että yhä useampi lapsi, nuori ja vanhempi uskaltaa puhua vaikeuksistaan ja ongelmistaan pelkäämättä tulevana toimituiksi, arvostelluiksi tai epänormaaleiksi leimatuiksi.

Perheeseen ja kotiin liittyvä tieto

Kolmas tavanomainen näkökulma lasten ja nuorten hyvinvointiin liittyen on hyvinvoinnin tarkasteleminen *perheeseen ja kotiin keskittyvänä tietona*. Monet tutkijat (esim. Moss & Petrie 2005; Nätkin 2003; Hurtig 2003) ovat todenneet, kuinka lapsia koskeva hyvinvointitieto on sisällöllisesti painottunut lapsen perheeseen, erityisesti vanhempisuhteisiin ja kotiin. Tarkastelun kohteina ovat muun muassa olleet vanhempi-lapsisuhteen vuorovaikutus –kuten hoiva, suojele, auktoriteettina olo ja kasvatustekijät sekä kodin säännöt ja normit. Tutkimuksellinen katse on kohdistunut muun muassa kodin yhteisiin ruokailuhetkiin, joita on pidetty tärkeinä rutiineina kodin yhteisöllisyyden ja yhteenkuuluvuuden kannalta (esim. Karvonen ym. 2000; Fiese ym. 2006). Yhteisten ruokahetkien on nähty tarjoavan lapsille tärkeän tilan vuoropuhelulle vanhempien kanssa. Tätä kodin rutiineihin liittyvää normia horjuttaa kuitenkin monet perheistä riippumattomat tekijät. Tutkimusten kautta tiedetään, että vanhemmat ovat arjesta ajallisesti yhä enemmän töissä samalla kun epätyöllisinä työaikoina (iltaisina ja viikonloppuisina) työskentelevien vanhempien osuus on kasvanut (Bardy ym. 2002). Yhteiset ruokailuhetket eivät siis aina ole käytännössä mahdollisia, mutta seuraako siitä yksioikoisesti hyvinvoinnin uhka lapselle?

Myös kodin tilallisten ratkaisujen on ajateltu vaikuttavan lapsen hyvinvointiin. Esimerkiksi omaa huonetta on alettu pitää länsimaisessa yhteiskunnassa lapsen yksityisyyden takeena ja siitä on tullut lähestulkoon kyseenalaistamaton hyvinvoinnin normi (esim. Madigan & Munro 1999). Suomessa lapsiperheet asuvat kuitenkin edelleen muita talouksia ahtaammin ja selvästi ahtaimmin asuvat matalan tulotason lapsiperheet (Tähtinen 2006). Oman huoneen olemassaolo on siis monissa perheissä taloudellinen mahdottomuus.

Yhdelläkään haastattelemistani 7 lapsesta ei ollut omaa huonetta. Vaikka lapset pitivät sitä ja sen tuomaa yksityisyyttä tavoiteltavana asiana kodissaan, sen puuttuminen ei ollut lasten mielestä ongelmallista. Koti ei niinkään näyttänyt lasten puheissa yksityisenä paikkana, vaan ennen kaikkea perheen yhteisenä tilana. Mukava päivä kotona määrittäytyi monelle lapselle sitä kautta, että kotona tehtiin erilaisia asioita, esimerkiksi leivottiin, katsottiin televisiota tai maattiin sohvalla, yhdessä vanhempien kanssa.

Vaikka perheen ja kodin merkitystä lapsen hyvinvoinnille ei voi vähätellä, on kiinnostavaa huomata Johanna Hurtigin (2003) tekemä havainto siitä, että esimerkiksi

Ruotsissa lasten hyvinvoinnin tilaa on tarkasteltu vahvemmin yhteiskunnallisista tekijöistä ja elinoloista käsin. Ongelmien syiden on nähty olevan yhteisiä monille lapsille ja siksi yhteiskunnan roolia hyvinvointiin vaikuttajana on pidetty tärkeänä.

Erityistä tietoa

Tavallisen tiedon rinnalla voi tunnistaa *toisen tiedon* (vrt. Hänninen ym. 2006), jonka nimeän *erityiseksi hyvinvointitiedoksi*. Sillä viitataan pääsääntöisesti lasten tuottamaan tietoon, joka on luonteeltaan kokemuksellista, yksityiskohtiin menevää ja tilanteisiin sidottua. Se on tietona yksilöllistä ja ristiriitoja tai samanaikaisuuksia sisältävää. Joillekin lapsille se on hiljaista ja heikkoa tietoa, jota on vaikea pukea sanoiksi, mutta joka saattaa ilmetä tekemisen, toiminnan tai hiljaisuuden kautta. Se voi olla tavallista tietoa vahvistavaa, mutta myös sitä haastavaa ja säröistävää. Se voi olla tavallisen hyvinvointitiedon rinnalla vaihtoehtoja tarjoavaa tai itsestäänselvyyksiä horjuttavaa. Nostan esiin tässä artikkelissa kolme lasten tuottamaa erityistä näkökulmaa hyvinvointiin liittyen, jotka oman aineistoni kokonaisuudessa tulivat esiin vahvasti ja lasten kesken jaetusti. Ne näkökulmina pakottavat tarkastelemaan tavallisena pidettyä hyvinvointitietoa totuttua moninaisempaan ja monimutkaisempaan. Erityisinä näkökulmina ne liittyvät äidin asemaan ja paikkaan, arjen osallisuuteen sekä vastavuoroiseen huolenpitoon.

Äidin erityinen merkitys

Jaana Vuoren (2000) analysoimassa asiantuntijapuheissa sukupuolen merkitystä lasten hoivassa ja kasvatuksessa on häivytetty yhä vahvemmin. Osa asiantuntijoista puhuu jaetun vanhemmuuden puolesta korostaen molempien vanhempien tärkeyttä lasten hoivan kysymyksissä. Nekin, jotka korostavat äidin hoivan keskeisyyttä, raivaavat selvästi tilaa puheissaan myös isien toimijuudelle. (Vuori 2000, 355-356.) Aineistoni valossa ja lasten kokemuksissa tämä näyttäytyy toisin. Vanhemmuuden merkitys ei ole kaikille jaettua ja samanarvoista, vaan *äidillä on erityinen merkitys monille lapsille ja heidän hyvinvoinnilleen*. Kuvatessaan tarina-aineistoissa perhe-suhteitaan, 3.- ja 7-luokkalaiset lapset olivat kirjoittaneet äideistä enemmän kuin isistään. Tarinoissa äiti näyttäytyi yhdessä tekemisen ja huolenpidon kautta: "Äiti ja minä käytiin eilen uimassa, meillä oli tosi kivaa.", "Äidillä on liikaa huolta, koska pikkuveljeni sairastui vakavasti." Isät määrittivät lasten tarinoissa äiti selvästi enemmän työssä käymisen ja taloudellisen vastuun kantamisen kautta. Kyselyaineistossa äiti näyttäytyi isää useammin tärkeiden asioiden jakajana. Lapsista 66 prosenttia ilmoitti äidin keskeisimmäksi tärkeiden asioiden jakajaksi. Ensisijaisesti isälle tärkeitä asioita kertoi 30 prosenttia lapsista. Äiti oli myös isää useammin lapsen

valitsema huolien kertomisen kohde, sillä selvästi useampi lapsi ilmoitti kertovansa koulu-, kaveri- ja kotivaikeuksistaan nimenomaan äidille. Äiti oli myös se, joka lasten kokemuksissa huomasi onnistumiset isää useammin.

Haastattelutilanteissa lasten kanssa kiinnostava havainto oli, että keskusteltaessa siitä, mitä lapset tekevät vanhempiensa kanssa kotona, lapset kuvasivat yhdessä tekemistä nimenomaan äidin kanssa, isän olemassa olosta huolimatta.

Samankaltainen äitikeskeisyys tulee esiin myös Tuija Erosen (2012) lastenkodissa asuneiden elämäntarinoita käsittelevässä väitöstutkimuksessa. Äiti oli keskeinen henkilö lastenkodissa olleiden elämäntarinoissa, riippumatta siitä, oliko äiti elossa vai kuollut tai minkä pituinen kertojan ja äidin yhdessä eletty aika oli ollut. Keskeisempänä tunteena tarinoissa oli rakkaus ja sen erilainen rakentaminen äitiin. Samankaltaisen äidin erityisen merkityksen tuo esiin myös Jan Mason (2008), joka haastatteli lähes 50 englantilaista 8-18-vuotiasta huostaan otettua lasta. Äiti näkyi lasten haastatteluissa isää enemmän ja suuri osa lapsista kuvasi juuri äitisuhteen tärkeää merkitystä itselle. Yksi lapsi tiivistä asian näin: "A part of you is missing when you are not with her" (Mason 2008, 263).

Myös ruotsalaisten väestötilastolliseen aineistoon pohjautuvassa tutkimuksessa osoitetaan äidin erityinen merkitys lasten ja nuorten hyvinvoinnille. Mikael Rostilan ja Jan Saarelan (2011) tekemässä tutkimuksessa selvitettiin 10-59-vuotiaiden kuolleisuusriskiä vanhempien kuoleman jälkeen. Rostila ja Saarela toteavat (2011, 244), että erityisesti äidin kuolema lisää lasten, varsinkin alaikäisten lasten, kuolleisuusriskiä selvästi isän kuolemaa enemmän. Tutkijat arvioivat tämän johtuvan äiti-lapsi-suhteen vahvasta emotionaalisesti ulottuvuudesta ja äidin vahvemmassa arjen huolenpitäjän roolista.

Edellä olevan perusteella voi sanoa, että lasten kokemukset jaetun ja tasavertaisen vanhemmuuden merkityksestä hyvinvoinnille eivät ole yksiselitteisiä. On lapsia, joiden kokemuksissa vanhemman sukupuolella on merkitystä. Osalle lapsista juuri äiti on hyvän elämän tai jopa elämän lähde.

Arjen osallisuus vai osattomuus

Toisena erityisenä tietona nostan esiin aineistossani *lasten osallisuuden* kokemuksen. Nigel Thomasin (2002) mukaan osallisuutta voivat ilmentää monet asiat, kuten mahdollisuus valita osallistuminen ja sen aste, mahdollisuus saada tietoa, mahdollisuus vaikuttaa prosessiin, mahdollisuus ilmaista itseään sekä mahdollisuus saada tukea itsensä ilmaisuun. Thomasin mukaan lapsille osallisuudessa ei ole tärkeintä se, että aikuiset toimivat niin kuin lapsi tahtoo, vaan tärkeintä on se, että lapsi kokee

tulleensa kuulluksi. Kyselyaineistossa lapset kuvasivat sitä, kuinka usein he kokevat tulewansa kuulluksi vanhempiensa tai eri viranomaisien kanssa. He myös arvioivat, kuinka aikuiset rohkaisevat heitä kertomaan omia mielipiteitään ja kuinka helppoa mielipiteiden kertominen on. Iso osa lapsista koki näiden asioiden olevan hyvin. Mutta mitä voisi tarkoittaa se, että kyselyaineistoni 515 lapsesta kahdeksan lasta oli sitä mieltä, etteivät vanhemmat koskaan kuuntele heidän mielipiteitään, 43 lasta oli sitä mieltä, etteivät vanhemmat koskaan rohkaise kertomaan omia mielipiteitä ja 15 lapsen mielestä omien mielipiteiden kertominen vanhemmille ei ole koskaan helppoa? Opettajan kohdalla luvut olivat vielä isommat: 46 lasta oli sitä mieltä, ettei opettaja koskaan kuuntele heitä, 90 lapsen mielestä opettaja ei koskaan rohkaise kertomaan omia mielipiteitä ja 61 lapselle omien mielipiteiden kertominen opettajalle ei ollut koskaan helppoa.

Näiden lukujen kautta voi todeta, että arkiset kohtaamiset niin kotona, kuin koulussa eivät tue lasten osallisuutta kaikilta osin. Suvianna Hakalehto-Wainion (2012, 72) mukaan koulumaailmassa tämä lapsen oikeuksien sopimuksessa ja Suomen perustuslaissakin turvattu osallistumisoikeus ymmärretään liian kapeasti lähinnä lasta koskevinä kuulemisina oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimissa. Hakalehto-Waino näkeekin (2012, 73) tavoiteltavana, että aikuiset koulutetaan kuulemaan ja arvostamaan lasten näkemyksiä.

On tärkeä pohtia, mitä lasten arjen osattomuus voi tarkoittaa, kun tiedetään esimerkiksi kuulluksi tulemisen kokemuksen monet myönteiset vaikutukset ihmiselle: kokemus hyväksytyksi tulemisesta vahvistuu, itseluottamus lisääntyy ja kuulluksi tulemisen kautta ihminen voi myös paremmin kuunnella ja kuulla muita (esim. Särkelä 2001; Haarakangas 2008; Mattila 2010). Kun viime vuosina on luotu yhä enemmän osallisuuden areenoita lapsille yhteisten asioiden hoitamiseen, esimerkiksi lapsiparlamenttitoiminnan kautta, pitäisikö katseen kohdistua vahvemmin siihen, miten yksittäisen lapsen osallisuutta voidaan tukea arkisissa kohtaamisissa.

Arjen osallisuuden kokemuksella voi olla myös tärkeä merkitys lasten ja nuorten poliittiselle osallistumiselle. Mary Kellet kollegoineen (2004) on opettanut lapsia tutkimuksen tekemisen taitoihin aktiivisesti lasten kanssa keskustellen ja heitä kuunnellen. Hän toteaa yhdessä kymmenvuotiaiden tutkijaoppilaidensa kanssa kirjoittamassaan artikkelissa, kuinka osa hankkeessa mukana olleista lapsista aktivoitui myös muutoin lasten yhteisten asioiden hoitamisessa. Lapset muun muassa kirjelmöivät päättäjille näkemyksiään lapsia koskevista valmisteluista ja esittivät tutkimuksellisen tiedon tarpeita. Luomalla arjessa kuulluksi tulemisen mahdollisuuksia ja rohkaisemalla lapsia omien mielipiteidensä esiintuomiseen lapset oppivat ja rohkastuvat myös lasten oikeuksien puolustamiseen (mt. 341). Arjen osallisuuden kokemus voi siis toimia ponnahduslautana poliittiselle osallisuudelle – lasten ja nuorten yhteisten asioiden hoitamiseksi.

Vastavuoroinen huolenpito

Varsin kiistaton asia lasten hyvinvoinnin osalta on se, että aikuisten velvollisuus on huolehtia kodin arjesta, elannosta ja lapsista (esim. McCarthy ym. 2000). Tutkimukseni lapset kuitenkin moninaistavat käsitystä kodin velvollisuuksista ja vastuista. Heidän mielestään *huolenpidon kodissa kuuluu olla vastavuoroista*. Sen lisäksi, että aikuisten kuuluu huolehtia lapsista, myös lasten kuuluu huolehtia aikuisista tilanteissa, joissa aikuinen ei jaksa, ehdi tai pysty. Tällöin lapsen velvollisuus on tehdä kotitöitä ja auttaa aikuisia asettaen ikään kuin aikuisten tarpeet omien tarpeiden edelle. Oheinen keskustelu 9-vuotiaan Seijan kanssa tekee näkyväksi tätä:

H: Mitä sä ajattelet siitä, että tuleeko lasten auttaa aikuisia kotona?

S: No tietenkin, koska ei aikuinenkaan voi tehdä kaikkea yksin. Myös aikuinenkin väsy. Ei vaan lapsi väsy. Lapsi voi auttaa helppoissa, mitä se osaa. Se on myös aikuiselle helpompaa, kun sillä on vähemmän töitä.

H: Tuleeko sulla jokin esimerkki mieleen missä asioissa lapset voisi auttaa aikuisia?

S: No voihan ne auttaa siivouksessa, esimerkiksi luututa lattiaa tai jotain sellaista, sehän on ihan helppoa. Tai sitten vaikka siivota oman huoneen. Ottaa tavaroita pois lattialta. Kyllä noita osaa lapset tehdä. Se on helppoa. Ja joskus jos sänky on petaamatta, niin voihan se lapsi opetella sen, jos ei osakaan, kun se on helppoa ... sellaiset helpot asiat olisi lapselle sopivia.

Lapset näkivät vastuullisuuden ja huolenpidon myönteisenä asiana. Siihen suhtauttiin ylheästi ja kunnioittaen. Seija (9-vuotias) muun muassa kertoi, kuinka häntä monta vuotta vanhempi serkkunsa ei osaa tehdä yhtä hyvää keittoa kuin hän.

Lasten vastuunotto kodista ja toisista perheenjäsenistä itsestään selvänä valintana ja toimintana tulee näkyviin myös muissa tutkimuksissa (esim. Such & Walker 2003; Mayall 2002). Lapset ovat tuoneet esiin, kuinka vastuunotto kodista ja arjen sujumisesta on heistä luonnollinen asia. Berry Mayall (2002, 105-106) nostaa esiin puhuttelevan esimerkin. Hänen haastattelemansa 9-vuotias Janet kertoo haluavansa jakaa perheen ainoan makuuhuoneen pienen vauvasiskonsa kanssa, jotta äiti saisi nukkua yönsä rauhassa olohuoneessa. Lasten huolenpito ei rajoitu siten yksinomaan kotitöiden tekemiseen tai sisaruksista huolehtimiseen, vaan voi yhtä lailla tarkoittaa emotionaalista huolenpitoa vanhemmista. Tämän kaltainen vanhempien tunnetiloja huomioiva ja heidän tunnetaakkaansa vähentämään pyrkivä huolenpitämisen tapa näyttää Iso-Britanniassa tehdyn, nuoria alaikäisiä hoivaajia ”young carers” koskevan raportin mukaan, lisääntyneen merkittävästi 1990-luvulta 2000-luvulle tultaessa (Dearden & Becker 2004).

Barbara Fawcett, Brid Featherstone ja Jim Goddard (2002, 156-157) ovat pohtineet lasten kotiin ja erityisesti vanhempisuhteisiin liittyvän huolenpidon vaikutuksia. He toteavat, että lapsen vastuunottoa kodin arjesta tulisi tarkastella moninaisesti. Vastuunotto voi lisätä lasten arjessa toimimisen käytännön taitoja ja vahvistaa ongelmanratkaisukykyä, mutta samalla sen sitovuus voi myös merkitä kaverisuhteista erkaantumista ja koulunkäynnin vaikeuksia. He korostavat vastuunottoon liittyvän myös usein etnisiä ja perhekohtaisia normeja. Joissakin etnisissä kulttuureissa ajatellaan vahvemmin, että lasten kuuluu huolehtia vanhemmistaan ja kodin arjesta jo hyvin nuorena.

Vastavuoroinen huolenpito lasten jaettuna näkemyksenä saa pohtimaan, millaisia merkityksiä siihen lapsilla liittyy. Onko niin, että kodista ja vanhemmista huolehtiminen antaa kokemuksen siitä, että on tärkeä ja tarpeellinen? Sisältykö vastavuoroiseen huolenpitoon halu toteuttaa itseään, olla muille hyödyksi ja muista riippumaton? Se joka tapauksessa pakottaa tarkastelemaan vakiintuneita ja usein kyseenalaistamattomia käsityksiä lapsista yksinomaan hoivan kohteena. Jos lapsen asema nähdään yksinomaan aikuisista riippuvaisena ja tarvitsevana, asettuu aktiivinen huolenpitäjän rooli aikuissuhteessa väistämättä kyseenalaiseksi ja riskiksi lapsen hyvinvoinnille. Jos lapsi sen sijaan nähdään subjektina ja aktiivisena toimijana, hyväksytään se, ettei lapsuus ole velvollisuuksista ja vastuista vapaata. Lastensuojelussakin tuttu käsite "vastuunkantajalapsi" ei siten ole yksiselitteinen. Oleellista on sen arvioiminen, milloin ja missä tilanteessa yksittäisen lapsen vastuut ja velvollisuudet ovat kohtuullisia ja milloin ne ovat uhka hyvinvoinnille. Se tehtävä on aikuisten vastuulla.

Moraalista tietoa

Henrik von Wright (2001, 31) muistuttaa, että hyvinvointi on sekä arvo- että normatiivinen käsite. Hyvinvointia koskevissa keskusteluissa ei voida ohittaa käsityksiämme hyvästä ja tavoiteltavasta elämästä. Siksi voi hyvin ajatella, että hyvinvointia koskeva tieto on aina myös moraalista luonteeltaan.

Janet Finkin (2004) mukaan, juuri hyvinvointiammattilaisten ja tutkijoiden työhön oleellisesti liittyy moraalisia normeja ja arvoja siitä, mitä on hyvä ja tavoiteltava lapsuus, vanhemmuus, nuoruus, äitiys, isyys eli hyvä elämä. Hyvän elämän arvot ja normit eivät aina ole jaettuja, vaan eri toimijoilla – ammattilaisilla, lapsilla ja vanhemmilla – saattaa olla hyvin yksilöllisiä käsityksiä niistä. Hannele Forsberg (2012, 8) toteaaakin, että esimerkiksi perhe-elämää koskevat arvot ovat länsimaissa moninaistuneet ja liberalisoituneet, mistä seuraa, että yhteiskunnassa on samanaikaisesti läsnä monia, keskenään kilpaileviakin moraalikoodeja.

Hyvinvointitiedon moraalisisessa tarkastelussa voi tunnistaa hyvän ja pahan kietoutuneisuuden, ”sekä että” -logiikan. Hyvän olemassa olo ei sulje pahan mahdollisuutta ja päinvastoin, pahankin rinnalla voi olla hyvää. Tämä arjen moraalinen moninaisuus tulee esiin hyvin Merja Laitisen (2004) väitöstutkimuksessa, jossa hän haastatteli lapsena seksuaalista hyväksikäyttöä kokeneita aikuisia. Koti ja läheissuhteet olivat haastateltaville riistäviä, tuhoavia ja pahoja, mutta samalla kätkivät sisäänsä välittämistä, hoivaa, rakastetuksi tulemisen kokemuksia ja niin hyvää, että uhrin kokivat ne suojelemisensa arvoiseksi. He eivät olleet halukkaita kertomaan kokemuksistaan lapsena ulkopuolisille.

Lastensuojelussa joudutaan usein vastakkain edellä olevan kaltaisen hyvän ja pahan samanaikaisuuden kanssa. Tällöin Tarja Pösön (2012, 170) esittämä kysymys siitä, missä tilanteessa lapsen pitkäaikaisesti kokema hyvä on tärkeämpää kuin satunnaisesti koettu paha on vaativa, sillä se edellyttää moraalista järkeilyä ja punnintaa lapsen tilanteesta. Monimutkaiseen moraalisiin valintoihin liittyy myös aina moraalinen riski siitä, että tehdään hyvää tarkoittaen myös vääriä valintoja eli vaikeissa tilanteissa ei voi aina olla täyttä varmuutta siitä, mihin valinta johtaa. Moraaliset riskit ovat siten väistämätön osa hyvinvoinnin arviointityötä (Hollis & Howe 1987).

Hyvinvointia koskevan tiedon moraalinen ulottuvuus voi synnyttää myös moraalisen paniikin. Tätä kuvaa hyvin Tanja Aitamurto (2005) tutkimuksessaan, jossa hän lehtikeskustelujen kautta tarkasteli sitä, mitä seurasi siitä, kun neljä niin sanotun tavallisen perheen alle 20-vuotiaista poikaa surmasi raailalla tavalla iäkkään pariskunnan. Tässä 2000-luvun alussa tapahtuneessa teossa mukana olleisiin poikiin eivät sopineet nuorten rikollisuuteen usein liitetyt riskitekijät kuten vanhempien työttömyys, perheväkivalta tai tekijän päihteiden käyttö, vaan poikien esitettiin kasvaneen vakaissa sosioekonomisissa oloissa. Siksi julkisessa keskustelussa tavallisten perheiden rikoksia tekevistä lapsista tuli moraalisen järjestyksen uhka ja moraalinen paniikki. Tavallisen selittämätön muutos pahaksi hämmensi ihmisiä. Tavallisesta tulikin arvaamaton. Aitamurto toteaa (2005, 9), että tästä syntyi moraalinen paniikki. Tavallisuus ei enää ollutkaan viatonta, vaan paha kasvoi osaksi hyvää, tavallista. Lisäksi pojista tehtiin julkisessa keskustelussa tavallista syyllisempiä, koska heillä olisi taustansa vuoksi ollut kaikki mahdollisuudet kasvaa kunnan kansalaisiksi (emt.14).

Aitamurron analyysi on kiinnostava, koska se tekee näkyväksi sen, miten hyvinvointitieto kutsuu väistämättä myös ihmiskuvalliseen moraaliseen tarkasteluun. Millainen on hyvä ihminen? Tähän törmäsin omassa tutkimuksessani myös. Minulle esitettiin useaan otteeseen vahvoja näkemyksiä siitä, millaisia ovat lastensuojelun asiakkaana olevat lapset. Heidät nähtiin yksinomaan huolien ja ongelmien keskellä elävinä ja monin tavoin haavoittuneina ja heikkoina. Näkökulma, joka usein leimaa

myös ammatillista katsontakantaa. Vahva eronteko muiden *tavallisten* lasten ja lastensuojelunasiakkaana olevien *erityisten* lasten kesken vaikutti oman ammatillisen kokemukseni pohjalta kuitenkin vieraalta. Sitä vahvistivat Jo Aldridgen (2006) ja Mona Sandbaekin (1999) tutkimukselliset huomiot siitä, kuinka erot lastensuojelun asiakkaana olevien lasten ja muiden lasten elämän välillä ovat usein paljon pienemmät kuin mitä ennakkoluuloisesti ajatellaan. Lastensuojelun asiakkaana olleiden lasten elämä ei ole myöskään kiistatta ongelmien ja huolien täyttämää, vaan arjessa kulkevat toisenlaisetkin kokemukset – ilon, välittämisen ja rakkauden kokemukset. Hyvinvointitiedon moraalinen ulottuvuus pakottaa kohtaamaan omat arvot ja ymmärryksen hyvästä ja tavoiteltavasta sekä tunnistamaan niihin liittyvän monimutkaisuuden ja epävarmuuden. Myös lasten omien moraalipohdintojen kuuleminen on tärkeää, sillä lapsetkin arvottavat sitä, mikä on hyvää ja tavoiteltavaa ja mitä pitäisi välttää. Alla Seijan (9-vuotias) hieno ja sensitiivinen pohdinta siitä, miten aikuisten tulisi toimia tilanteessa, jossa lapsi on tehnyt jotain väärin.

”Niin sitten...eikä jos lapsi koko ajan tottelee, niin ei saa olla hirveän ankara lapselle, jos lapsi on tehnyt jotain väärää. Niin ei voi olla heti ankara, ei lapsi voi sitä perua. Vaan aikuisen pitää sanoa, että älä seuraavalla kerralla tee sitä, kun se oli väärin. Ei sitten heti tarvitse olla ankara, että nyt sä saat jotain arestia tai sellaista.

Eikä lapselle saa suuttua siitä, jos ei heti kerro jostain asiasta, jos vaikka lapsi pelkää, että sille suututaan. Se on hyvä, jos puhuu lapsen kanssa kahdestaan ja sanoo, että en minä tee sulle mitään, kunhan kerrot. Jos sinä pidät sitä liian kauan, niin se paljastuu, ja ehkä aikuiset helpommin silloin suuttuu. Mutta lapsi ei voi sitä perua, kun se on jo tehnyt sen. Niin ei saa hirveesti suuttua lapselle, vaikka se tekee mitään. Ei se voi mitään, kun se on vaan lapsi.”

Näkökulmaista ja muuttuvaa hyvinvointitietoa

Kun ollaan kiinnostuneita hyvinvoinnista ja sitä koskevasta tiedosta, on lähtökohdaisesti tunnistettava se, ettei ole olemassa yhdenlaista hyvinvointitietoa. Tämänkin teoksen artikkelit sen osoittavat. Hyvinvointitieto on tarpeen ymmärtää *näkökulmaisena ja sitä kautta monenlaisena*. Näkökulmaisuus liittyy ensinnäkin siihen, että hyvinvointitiedon sisällöt ja painotukset ovat *tieteenala- ja ammattialakohtaisesti* määriteltyjä. Kirsi Pauliina Kallion (2006) mukaan lasten ja lapsuuden kysymyksiä on hallinnut pitkään psykologinen ja psykiatrinen tieto, mutta viime vuosina sen rinnalle ovat tulleet myös kasvatuksellinen, pedagoginen ja sosiaalitieteellinen tieto. Timo Harrikari (2008) nostaa tähän joukkoon myös uuden asiantuntijaryhmän. Hänen mukaansa lapsia koskeva tieto on polisisoitunut, sillä poliisien asiantuntemukseen nojaututaan yhä vahvemmin lapsia ja nuoria koskevissa keskusteluissa.

Hyvinvointitiedon näkökulmaisuuuteen liittyy myös ymmärrys siitä, että hyvinvointitieto on *sukupolvi- ja sukupuolisidonnaista*. Sukupuoli ja ikä sitovat tietäjän vahvasti tietynlaiseen sosiaalisesti tuotettuun tietämisen paikkaan ja jo siitäkin syystä tieto hyvinvoinnista vaihtelee. (esim. Nikander & Zechner 2006). Näkökulmaiseen tarkasteluun liittyy myös hyvinvointitiedon ymmärtäminen *poliittisena* tietona (ks. Ari Tarkiainen artikkeli tässä teoksessa). Hyvinvointitieto saa erilaisia painotuksia riippuen poliittisista valtasuhteista. Suomalaisessa yhteiskunnassa on hyvinvointia alettu tarkastella 2000-luvulta alkaen ennen kaikkea yksilölliseen valintaan liittyvänä, ei niinkään yhteisenä sosiaalisena asiana (Helne & Laatu 2006). Valtaa pitävän poliittisen eliitin periaatteet kuten kilpailu, tehokkuus, tuottavuus ovat Tuula Helneen ja Markku Laadun (2006) mukaan vaikuttaneet siihen, että hyvinvointia koskeva tieto on ekonomisoitunut.

Hyvinvointitiedon näkökulmaisuuus pakottaa tarkastelemaan hyvinvointitietoa myös *ajassa ja paikassa muuttuvana tietona*. Eri aikoina ja eri yhteiskunnissa hyvinvointitieto saa erilaisia painotuksia. Hyvinvointitiedon paikantuneisuuden voi ymmärtää myös tiedon fyysiseen paikkaan ja sosiaaliseen tilanteeseen kiinnittymisenä – post-modernin tietokäsityksen mukaan (esim. Crotty 2003; Ronkainen 1998). Tällöin se, missä ja keiden kanssa tietoa tuotetaan vaikuttaa siihen, millaista tietoa saadaan. Omassa tutkimuksessani tämän ymmärtämisellä oli tärkeä merkitys. Lapset asettuivat erilaisiin tietämisen ja tiedontuottamisen rooleihin kotona ja koulussa. Kodeissa tapahtunut lasten tiedontuottaminen eteni vahvemmin lasten ehdoilla. Lapset määrittivät sen, missä kodin tiloissa keskusteltiin, minne liikuttiin ja millaisiin paikkoihin ja kodin tavaroihin tutustuttiin. Tiedontuottamisen tavat olivat näin moninaiset. Kouluissa kohtaamiset määrittivät koulun ehtojen kautta: lapset istuivat paikoillaan ja viittasivat kysymyksiä esittäessään. Lapset olivat koulussa enemmän tiedon tuottamisen kohteena kuin subjekteina (vrt. myös Mayall 1994).

Hyvinvointitiedon sisältöön oleellisesti vaikuttaa myös se, miten tietoa tuotetaan. Hyvinvointitieto on aina *metodeihin kiinnittyvää*. Tämä tietoteoreettinen ymmärrys (esim. Ronkainen 2002) avaa tarkastelemaan metodeja ei vaan tekniikoina, vaan erilaisina valintoina ja käytäntöinä, jotka muotoilevat tietoa. Metodiset ratkaisut ohjaavat tietoa johonkin suuntaan ja samanaikaisesti jostakin pois. Tällöin tärkeää ei ole yksinomaan hyvinvointitieto sinällään, vaan myös ne seikat, joiden kautta tieto on tuotettu.

Se, mitä tuodaan hyvinvointitietona esiin, ei siten voi koskaan olla kaikki. Ykseyden tavoittaminen on hyvinvointitiedon kohdalla mahdottomuus. Oleelliseksi tulee hyvinvointitiedon valikoituneisuuden, rajallisuuden ja sitä kautta vajavaisuuden tiedostaminen, näkyväksi tekeminen ja reflektointi. Ajattelen Suvi Ronkaisen (1998, 240) tapaan, että hyvinvointitiedonkin äärellä on tärkeä huomata, että se, mitä tiedetään, ei ole irrallaan siitä kuka tietää. Se, mitä tiedetään ei ole irrallaan siitä,

kuinka tiedetään ja mistä lähtökohdista tiedetään. Ja edelleen se, mitä tiedetään, ei ole irrallaan niistä intresseistä, jotka motivoivat yksilölliseen tai institutionaaliseen tiedonhankintaan.

Lapsia koskevan hyvinvointitiedon pohjalta tehdään usein joko yksittäistä lasta koskevia ammatillisia päätöksiä tai lapsiryhmää koskevia poliittisia ratkaisuja. Siksi hyvinvointitiedon äärellä on erityisen tärkeä tunnistaa tiedon näkökulmaisuus ja monenlaisuus. Olen artikkelissani tarkastellut sitä, millaisia tavallisia painotuksia lasten hyvinvointitietoon liittyy ja miten lasten itsensä tuottama erityinen tieto sitä haastaa tai moninaistaa.

Vaikka ajattelen, että lasten hyvinvointitietoa tulee tarkastella sekä tavallisena eli yleisesti tiedettynä, määrällisenä ja keskiarvoisena tietona että erityisenä eli yksittäisiin lasten kokemuksiin, merkityksiin ja tilanteisiin liittyvänä laadullisena tietona, on tilanteita, jossa tavallista ja erityistä tietoa joudutaan arvottamaan. Usein lastensuojelutyössä ei riitä, että lasten hyvinvointia tarkastellaan yleisesti tiedossa olevan hyvinvointitiedon kautta, vaan yleinen joudutaankin sovittamaan erityiseen aina erityisen ehdoilla, kuten Tarja Pösö (2012, 171) toteaa. Esimerkiksi perheväkivaltatilanteessa ei riitä, että tiedetään, millaiset asiat sitä yleensä aiheuttavat, miten se yleensä on koettu ja mitä kokemuksista yleensä seuraa. Yleisestä tiedosta huolimatta väkivaltatilanne koetaan aina erityisenä, juuri tämän äidin, isän tai lapsen kokemuksena, ja siksi se pitää ratkaista aina erityisenä tilanteena. (ks. Pösö 2012.) Ajattelen Riitta Granfelt (1998, 176) tavoin, että erilaisten vähemmistöryhmien kertomukset ovat erityisen tärkeitä, koska ne kyseenalaistavat itsestäänselvyksiä, yleistyksiä ja hyvän elämän normeja. Liitän lapset myös vähemmistöryhmään kuuluvaksi, koska he edustavat aikuisten näkökulmien varjoon jäänyttä ääntä. Heitä kuulemalla on mahdollisuus välttää lankeamasta itsestään selvään ja yksinkertais-tavaan ymmärrykseen hyvinvointitiedosta.

Lähteet

- Aitamurto, T. 2005. Kun tavallinen tappaa: Sosiaalisen ongelman käsittely Heinojen surman heräämässä moraalisisessa mediamyrskyssä. *Nuorisotutkimus* 23 (4), 4-18.
- Alanen, L. & Bardy, M. 1990. Lapsuuden aika ja lasten paikka: Tutkimus lapsuudesta yhteiskunnallisena ilmiönä. Helsinki: Sosiaalhallitus. Julkaisuja 12.
- Aldridge, J. 2006. The experiences of children living with and caring for parents with mental illness. *Child abuse review* 15 (2), 79-88.

- Allardt, E. 1976. Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Porvoo: WSOY.
- Bardy, M., Salmi, M. & Heino, T. 2002. Mikä lapsiamme uhkaa? Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun. Helsinki: Stakes. Raportteja 263.
- Clark, C. 2006. Moral character in social work. *British journal of social work*. 36 (1), 75-89.
- Corsaro, W. A. 2005. *The sociology of childhood*. 2nd ed. Thousand Oaks: Sage.
- Crivello, G., Camfiel, L. & Woodhead, M. 2009. How can children tell us about their wellbeing? Exploring the potential of participatory research approaches within young lives. *Social indicators research* 90 (1), 51-72.
- Crotty, M. 2003. *The foundations of social research: Meaning and perspectives in the research process*. London: Sage.
- Dearden, C. & Becker, S. 2004. *Young carers in the UK: The 2004 Report*. London: Carers UK.
- Eronen, T. 2013. Lastenkoti osana elämäntarinaa: Narratiivinen tutkimus lastenkodissa asuneiden kertomuksista. Tampere: Tampereen yliopisto. *Acta Universitatis Tamperensis* 1713.
- Fawcett, B., Featherstone, B. & Goddard, J. 2002. *Contemporary child care policy and practice*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Fiese, B. H., Foley, K. P. & Spagnola, M. 2006. Routine and ritual elements in family mealtimes: Contexts for child well-being and family identity. *New directions for child and adolescent development* 111, 67-89.
- Fink, J. (toim.) 2004. *Care: personal lives and social policy*. Bristol: Policy Press.
- Forsberg, H. 2012. Johdatus kirjan käsitemaailmaan. Teoksessa: H. Forsberg & L. Autonen-Vaaraniemi (toim.) *Kiiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö*. Tampere: Vastapaino, 7-19.
- Forsberg, H. & Ritala-Koskinen, A. 2010. From welfare to illfare: public concern for Finnish childhood. In: H. Forsberg & T. Kröger (ed.) *Social work and child welfare politics*. Bristol: The Policy Press.
-

-
- Forssén, K., Laine, K. & Tähtinen, J. 2002. Hyvinvoinnin tekijät ja uhat lapsuudessa. Teoksessa: K. Juhila, H. Forsberg & I. Roivainen (toim.) *Marginaalit ja sosiaalityö*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 81-104.
- Granfelt, R. 1998. *Kertomuksia naisten kodittomuudesta*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Haarakangas, K. 2008. *Parantava puhe: dialogisuus ihmissuhteissa, mielenterveystyössä ja psykiatrisessa hoidossa*. Nastola: Magentum.
- Hakalehto-Wainio, S. 2012. *Oppilaan oikeudet opetustoimessa*. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Harrikari, T. 2008. *Riskillä merkityt: Lapset ja nuoret huolen ja puuttumisen politiikassa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 87.
- Helavirta, S. 2011. *Lapset hyvinvointitiedon tuottajina*. Tampere: Tampereen yliopisto. *Acta Universitatis Tamperensis* 1669.
- Helne, T. 2002. *Syrjäytymisen yhteiskunta*. Helsinki: Stakes.
- Helne, T. & Laatu, M. 2006. *Johdanto: "Hyvinvointipolitiikka" ja sen vääryydet*. Teoksessa: T. Helne & M. Laatu (toim.) *Vääryyskirja*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 9-42.
- Hendrick, H. (ed.) 2005. *Child welfare and social policy*. Bristol: The Policy Press.
- Hill, M. 1999. *What's the problem? Who can help? The perspectives of children and young people on their well-being and on helping professionals*. *Journal of social work practice* 13(2), 135-145.
- Hollis, M. & Howe, D. 1987. *Moral risks in social work*. *Journal of applied philosophy*, 4(2), 123-133.
- Hurtig, J. 2003. *Lasta suojelemissa: etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä*. Rovaniemi: Lapin yliopisto. *Acta Universitatis Lapponiensis* 60.
- Hänninen, S., Karjalainen, J. & Lahti, T. 2006. *Johdanto*. Teoksessa: S. Hänninen, J. Karjalainen, & T. Lahti (toim.) *Toinen tieto*. Helsinki: Stakes, 3-9.
-

- James, A. & Prout, A. 1997. Constructing and reconstructing childhood: Contemporary issues in the sociological study of childhood. London: Falmer.
- James, A., Jenks, C. & Prout, A. 1998. Theorizing childhood. Cambridge: Policy Press.
- Johansson, S. 1970. Om levnadsnivåundersökningen: Låginkomstutredningen: Utkast till kap. 1 och 2 i betänkande om svenska levnadsförhållanden. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Jokinen, E. 2002. Äitiys, isyys ja julkiset fantasiat. Teoksessa: L. Kolbe & K. Järvinen (toim.) Onks ketään kotona? Kasvatuksen suuntaa etsimässä. Helsinki: Tammi, 75-91.
- Jokinen, K. & Saaristo, K. 2006. Suomalainen yhteiskunta. Helsinki: WSOY.
- Järventie, I. 1999. Syrjäytyvätkö lapset? Tutkimus 1990-luvun lasten perushoivasta, hyvinvoinnista ja lastensuojelupalvelujen käytöstä. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Julkaisuja 6.
- Kallio, K. 2006. Lasten poliittisuus ja lapsuuden synty: Keho lapsuuden rajankäynnin tilana. Tampere: Tampere University Press. Acta Universitatis Tamperensis 1193.
- Karvonen, S., Hermanson, E., Sauli, H. & Harris, H. (toim.) 2000. Lasten ja nuorten hyvinvointi 1990-luvulla. Helsinki: Stakes.
- Karvonen, S., Moisio, P. & Simpura, J. 2009. Suomalaisten hyvinvointi ja elinolot 2000-luvulla. Teoksessa: J. Lammi-Taskula, S. Karvonen & S. Ahlström (toim.) Lapsiperheiden hyvinvointi. Helsinki: Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos, 20-36.
- Kellett, M., Forrest, R., Dent, N. & Ward, S. 2004. 'Just teach us the skills please, we'll do the rest': Empowering ten-year-olds as active researchers. *Children and society* 18 (1), 329-343.
- Kelley, P., Mayall, B. & Hood, S. 1997. Children's accounts of risk. *Childhood* 4(3), 305-324.
- Korkimäki, R. & Ellonen, N. 2006. Sosiaalinen pääoma lasten ja nuorten hyvinvoinnin resurssina. Teoksessa: H. Forsberg, M. Törrönen & A. Ritala-Koskinen (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Jyväskylä: PS-kustannus, 221-250.
-

-
- Laitinen, M. 2004. Häväistyt ruumiit, rikotut mielet. Tampere: Vastapaino.
- L. 13.4.2007/417. Lastensuojelulaki.
- Madigan, R. & Munro, M. 1999. "The more we are together". Domestic space, gender and privacy. In: T. Chapman & J. Hockey (eds.) *Ideal homes? Social change and domestic life*. London: Routledge, 61-72.
- Mattila, K. 2010 *Asiakkaana ihminen: työnä huolenpito ja auttaminen*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Mason, J. 2008. A children's standpoints: Needs in out-of-home care. [Verkkolehtiartikkeli]. *Children and society* 22 (2), 358-369. [Viitattu 15.1.2014]. Vaatii käyttöoikeuden.
- Mayall, B. 1994. *Children in action at home and school*. In: B. Mayall (ed.) *Children's childhoods: Observed and experienced*. London: Falmer Press.
- Mayall, B. 2002. *Towards of sociology for childhood: Thinking from children's lives*. Philadelphia: Open University Press.
- McCarthy, J. R., Edwards, R. & Gillies, V. 2000. Moral tales of the child and the adult: narratives of contemporary family lives under changing circumstances. *Sociology* 34(4): 785-803.
- Moore, K. A., Lippman, L. & Brown, B. 2004. Indicators of child well-being: The promise for positive youth development. *The annals of American Academy*, 125-145.
- Moss, P. & Petrie, P. 2005. *Children – who do we think they are?* In: H. Hendrick (ed.) *Child welfare and social policy*. Bristol: The Policy Press, 85-106.
- Niemelä, P. 2010. *Hyvinvointipolitiikan teoria*. Teoksessa: P. Niemelä (toim.) *Hyvinvointipolitiikka*. Helsinki: WSOY, 16-37.
- Nikander, P. & Zechner, M. 2006. Ikäetiikka: Elämäkulun ääripäät, haavoittuvuus ja eettiset kysymykset. *Yhteiskuntapolitiikka* 71(5), 515-526.
- Nätkin, R. 2003. *Moninaiset perhemuodot ja lapsen hyvä*. Teoksessa: H. Forsberg & R. Nätkin (toim.) *Perhe murroksessa: kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus.
-

- Parton, N., Thorpe, D. & Wattam, C. 1997. Child protection: Risk and the moral order. London: Macmillan.
- Pösö, T. 2007. Lastensuojelun puuttuva tieto. Teoksessa: J. Vuori & R. Nätkin (toim.) Perhetyön tieto. Tampere: Vastapaino, 65-82.
- Pösö, T. 2012. Epilogi. Teoksessa: H. Forsberg & L. Autonen-Vaaraniemi (toim.) Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö. Tampere: Vastapaino, 169-173.
- Ronkainen, S. 1998. Kaikuva empiirisuus – surveyn epistemologiset mahdollisuudet. Teoksessa: S. Paananen, A. Juntto & H. Sauli (toim.) Faktajuttu: Tilastollisen sosiaalitutkimuksen käytännöt. Tampere: Vastapaino, 233-255.
- Ronkainen, S. 1999. Ajan ja paikan merkitsemät: subjektiviteetti, tieto ja toimijuus. Helsinki: Gaudeamus.
- Ronkainen, S. 2002. Vallan metodit ja metodien valta. Sosiologia 39(2), 129- 135.
- Rostila, M. & Saarela, J. 2011. Time does not heal all wounds: Mortality following the death of a parent. Journal of marriage and family, 73(1), 236-249.
- Sandbaek, M. 1999. Children with problems: Focusing on everyday Life. Children and society 13(2), 106-118.
- Sauli, H. & Simpura, J. 2005. Hyvinvoinnin käsite pohjoismaisen tilastollisen elinolotutkimuksen historiassa. Janus 13(1), 5-20.
- Strandell, H., Julkunen, I. & Lamminen, K. 2002. "Ku ois vaan sellane normaali elämä": elämäkulku marginaalista katsoen. Teoksessa: K. Juhila, H. Forsberg & I. Roivainen (toim.) Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 111-124.
- Such, E. & Walker, R. 2004. Being responsible and responsible beings: Children's understanding of responsibility. Children and society 18 (3): 231-242.
- Suomalainen lapsi 2000. Helsinki: Tilastokeskus.
- Suurpää, L. (toim.) 2009. Nuoria koskeva syrjäytymistieto: Avauksia tietämisen politiikkaan. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.
- Särkelä, A. 2001. Välittäminen ammattina. Tampere: Vastapaino.
-

- Thomas, N. 2002. Children, family and state: Decision-making and child participation. Bristol: Policy Press.
- Tähtinen, T. 2006. Asuntomarkkinoiden kehitys ja lapsiperheiden aseman muutos asuntomarkkinoilla. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Selvityksiä 39.
- Veenhoven, R. 2007. The four qualities of life: Ordering concepts and measures of the good life. In: M. McGillivray (ed.) Understanding human well-being. Tokyo: United Nations University Press, 74-100.
- von Wright, G. H. 2001. Hyvän muunnelmat. Helsinki: Otava.
- Vornanen, R. 2001. Lasten hyvinvointi. Teoksessa: M.Törrönen (toim.) Lapsuuden hyvinvointi: Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Helsinki: Pelastakaa Lapset ry.
- Vuori, J. 2000. Äidit, isät ja ammattilaiset: Sukupuoli, toisto ja muunnelmat asiantuntijoiden kirjoituksissa. Tampere: Tampere University Press. Acta Electronica Universitatis Tamperensis 95.
- Äärelä, T. 2012. "Aika paljón vaikuttaa minkälainen ilime opettajalla on naamalla" – Nuoret vangit kertovat peruskouluajoistaan. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus. Acta Universitatis Lapponiensis 242.
-

OSALLISUUDELLA TEHOKKUUTTA? OSALLISUUS, DEMOKRATIA JA JULKISTEN PALVELUIDEN KEHITTÄMINEN

Mika Alavaikko

Julkisten palveluiden kehittämisessä on osallisuuden käsite nostettu keskiöön (Valtioneuvoston selonteko 2002; Vehviläinen 2005;). Sillä viitataan laajaan kirjoon käytäntöjä. Voidaan eritellä esimerkiksi (i) tieto-osallisuus (kuntalaisten oikeus tiedonsaantiin, kyselyt, palvelusitoumukset), (ii) suunnitteluosallisuus (kunta-organisaation ja kuntalaisten vuorovaikutus esim. yhteissuunnittelu); (iii) päätösosallisuus (suora osallistuminen omaa aluetta koskeviin päätöksiin, päätösvallan delegointi aluelautakunnalle tms.) ja (iv) toimintaosallisuus (kuntalaisten oma toiminta elinympäristössään, talkoot, ympäristön kunnostus jne.). (Valtioneuvoston selonteko 2002, 4.)

Osallisuus ymmärretään yksilön ja julkisen vallan väliseksi suhteeksi. Osallisuus koostuu oikeudesta saada tietoa itseä koskevista suunnitelmista, päätöksistä, ratkaisuista, toimenpiteistä ja niiden perusteluista sekä mahdollisuuksista ilmaista mielipiteensä ja vaikuttaa näihin asioihin. Vastavuoroisuus on olennaista: vaikuttaminen ei ole mahdollista, jos ei pääse mukaan asioiden käsittelyyn eikä saa niistä tietoa. (Rouvinen-Wilenius 2012.)

Osallisuuden merkityksen kasvamisen taustalla on mahdollista nähdä kaksi ilmiötä. Perusoikeus -uudistus sisälsi merkittävän määrän uutta lainsäädäntöä joka tarkensi ja uudelleen määritteli kansalaisen ja julkisen vallan välistä suhdetta (L 11.6.1999/731 Suomen perustuslaki; L. 22.9.2000/812 Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 2000).

Toisaalta osallisuuden uuden merkityksen taustalla on edustuksellisuuden kriisiksi kutsuttu ilmiö: erityisesti nuorten äänestysaktiivisuus laskee ja osallistuminen poliittisten puolueiden ja muiden perinteisten poliittisten instituutioiden toimintaa vähenee. (Valtioneuvoston selonteko 2002; Periaatepäätös demokratian edistämisestä Suomessa 2010; Mannermaa 2007).

Suomen hallitus on muotoillut erillisen demokriatipolitiikan alueen. Sen keskiössä on muiden kanavien kuin edustuksellisen järjestelmän kautta osallistuminen ja vaikuttaminen. Tällöin on kyse erityisesti kolmannelta sektorista ja kansalaisyhteiskunnasta (Demokriatipolitiikan suuntaviivat 2010). Julkinen valta lähestyy osallisuutta kansalaista osallistavasta ja aktivoivasta näkökulmasta. Kansalainen on toimenpiteiden kohde, ei omaehtoisen toiminnan potentiaalia omaava subjekti. (Särkelä ym. 2009, 36.)

Edellä esitellyissä raporteissa keskeiseksi ongelmaksi määritty kansalaisten liian alhainen osallistuminen edustuksellisen järjestelmän tarjoamiin mahdollisuuksiin. Kansalaiset eivät riittävässä määrin asetu ehdokkaaksi vaaleissa ja äänestysaktiivisuus laskee. Etäisyys kansalaisten ja julkisen vallan välillä kasvaa.

Ratkaisumahdollisuuksia haetaan osallisuuden käsitteen kautta. Puhe osallisuudesta on saanut vahvan jalansijan julkisissa palveluissa. Kuitenkin keskustelun eetos on hyvin teknis-rationaalinen: osallisuuden merkitys liitetään palveluiden kehittämiseen ja tehostamiseen. Keskustelussa korostuvat lait ja säännökset (Valtioneuvoston periaatepäätös 1998, 9-10; Kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytykset 2006; Valtioneuvoston demokraatiopolitiikka 2013).

Tässä artikkelissa etsin mahdollisuutta tulkita kansalaisten osallisuutta julkisissa palveluissa muustakin kuin teknis-taloudellisen rationaliteetin toteutumisen perspektiivistä. Eikö osallisuudessa ole kysymys myös demokradiasta ja kansanvaldasta, kansalaisten ja julkisen vallan perustavanlaatuisesta suhteesta yhteiskunnan ytimessä? Vaikka demokratia ja osallisuus mainitaan myös itseisarvoina (Demokratia-politiikan suuntaviivat 2010, 130), on keskustelun yleissävy teknis-rationaalinen ja hallintokeskeinen (Kokemusasiantuntijan avulla parempia mielenterveys- ja päihdepalveluita; Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman loppuraportti; Kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytykset 2006). Demokratian ja osallisuuden ei kuitenkaan pitäisi palautua esimerkiksi sosiaalialan teknisiin ja taloudellisiin ongelmiin. Demokratian ja osallisuuden tulee olla arvo sinänsä, ei tehokkuusajattelulle alistettu apuväline.

Pyrin jäsentämään ongelmaa myös toisesta näkökulmasta. Julkisen vallan dokumentaatiossa ongelmaksi nähdään kansalaisten liian vähäinen osallistuminen edustuksellisen järjestelmän tarjoamiin osallistumismahdollisuuksiin. Tässä tekstissä tuon esiin osallistumisen kanavia ja käytäntöjä jotka eivät näyttäydy merkittävänä jos osallistumista tarkastellaan vain edustuksellisen järjestelmän tarjoamien mahdollisuuksien kautta.

Osallisuus ja vastademokratia

Pierre Rosanvallon (2006; 2008; 2013) jäsentää demokraattisen järjestelmän legitimitettä eri tavalla kuin edellä, jossa käsitys demokraattisesta legitimaatiosta perustuu edustuksellisen järjestelmän keskeiseen asemaan. Koska vaaleihin liittyvä aktiivisuus on laskenut, katsotaan tämän merkitsevän demokraattisen järjestelmän legitimitetin laskua.

Rosanvallonin (2006) demokraattisen järjestelmän legitimitetissä keskeisenä on ajatuskansalaisten ja julkisen vallan välisestä luottamuksesta. Edustuksellinen järjestelmä ehdokasasetteluineen ja vaaleineen on vain yksi kanava jossa kansalaisten ja julkisen vallan välinen luottamus näyttäytyy ja syntyy. Sen rinnalle voidaan jäsentää muita luottamusta vahvistavia käytäntöjä.

Edustuksellisen järjestelmän käytäntöjen ulkopuolella kansalaiset harjoittavat valvontaa, vastustamista tuomitsemista. Nämä epäluottamuksen ja epäluulon ilmaukset eivät ole demokraattisten ihanteiden tai arvojen kannalta negatiivisia vaan positiivisia käytäntöjä. Kansalaiset ottavat osaa yhteiskunnalliseen tahdonmuodotukseen, vaikka se ei aina tapahdukaan edustukselliseen järjestelmään liittyvän osallistumisen kautta. (Rosanvallon 2006.)

Vaali-edustuksellinen demokratia perustuu oletukseen, että vaaliprosessissa ilmaistaan yleistä suoraan ja täydellisesti (Rosanvallon 2013, 183). Tämänkaltainen ajatus on nykyajan monimutkaisessa sosiaalisessa todellisuudessa mahdoton. Kansalaisten joukko koostuu erilaisista ryhmistä joilla kaikilla on erilaiset näkökulmat ja arvot. Poliittiset puolueet ja ryhmät eivät enää asetu selkeälle vasemmisto-oikeisto akselille. Vaalit eivät kykene ottamaan haltuun ja heijastamaan riittävällä tavalla sosiaalista todellisuutta. Rosanvallonin (2006) mukaan onkin mahdollista nähdä demokratia tapana representoida kansa. Äänestäminen on paitsi poliittisen tahdon ilmaisu, myös kansalaisuuden ilmentymä, representaatio. Äänestämällä vaaleissa kansalainen representoi itsensä osana laajempaa kokonaisuutta, kansaa. Rosanvallon (2006) esittää ajatuksen jonka mukaan vaalien keskeinen tehtävä ei olekaan päättää tulevan politiikan suunnasta ja sisällöstä. Ainakin yhtä tärkeä on vaalien merkitys kansakunnan representaationa. Niissä esitämme itsemme kansana, vaikka arjessa eri ryhmien sosiaaliset todellisuudet poikkeavatkin merkittävästi toisistaan.

Vaalien rinnalle onkin jäsennettävissä muita julkiseen valtaan ja päätöksentekoon vaikuttavia käytäntöjä. Rosanvallonin (2008) mukaan kansalaiset ja ryhmät toteuttavat (i) valvontaa, (ii) torjuntaa ja (iii) tuomiovaltaa suhteessa poliittiseen päätöksentekoon. Kaikki tämä tapahtuu edustuksellisen järjestelmän rinnalla ja sitä täydentäen. Rosanvallon kutsuu näiden muodostamaa kokonaisuutta vastademokratiaksi (2008).

Valvonta voidaan jakaa kolmeen luokkaan: valppaus, ilmiantaminen ja arviointi. Nämä kaikki ovat yhteydessä laajempaan käsitteeseen jota voidaan kutsua henkilön tai hallintojärjestelmän mainepääomaksi. Vaaleissa valituilla yksilöillä ja esimerkiksi hallitusvastuussa olevilla puolueilla on vaaleissa annettu oikeutus hallita. He nauttivat lähtökohtaisesti kansalaisten luottamusta, heillä on positiivinen maine ja ikään kuin tietty määrä mainepääomaa. Valppaus, ilmiantaminen ja arviointi toimivat suhteessa tähän mainepääomaan. Valppaus voidaan jaotella kansalaisvalppaudeksi

ja sääteleväksi valppaudeksi. Kansalaisvalppaus on luonteeltaan poliittisempaa. Se ilmenee muun muassa lehdistön, yhdistysten ja ammattiliittojen kannanottoina, lakkoina, julkislausumina jne. (Mt. 30, 49.)

Kansalaisvalppaus on perinteinen liberaalin yhteiskunnan ominaisuus. Kansalaisvalppauden rinnalle voidaan kuitenkin nostaa säätelevä valppaus. Se ilmenee kansalaisten esittäminä arvioina ja päättäjien tekojen kritiikkinä hyvin hajanaisesti ja monilla poliittisen elämän tasoilla. Se on hallinnon toiminnan eri alueiden jatkuvaa tarkkailua. Internetin kehitys ja sen tuoma tiedonsaannin helppous ja julkisen keskustelun ajantasaisuus on voimistanut kaikkia näitä osatekijöitä. (Rosanvallon 2008, 50.)

Tiedotusvälineiden, kansalaisten ja kansalaisryhmien puheenvuoroilla on siis merkityksensä yleisen yhteiskunnallisen agendan tai asialistan muodostumisessa. Tämänkaltaista valvontaa tapahtuu jatkuvasti kun vaalit, edustuksellisen järjestelmän keskeinen käytäntö, tapahtuu vain määrävuosina.

Ilmiantaminen korostaa yllämääritellyn valvonnan käsitteen julkista puolta. Ilmiantaminen tuo mieleen skandaalit ja yksilöihin kohdistuvat häväistysjutut, keltaisen lehdistön ja tabloidit. Poliittisten väärinkäytösten ja henkilökohtaisten skandaalien ilmiantaminen on kuitenkin merkittävä osa poliittisen järjestelmän julkista valvontaa ja yhteisön moraalien määrittelyä. (Mt., 54–58.)

Kolmas valvonnan muoto on arviointi:

[Arviointi] on dokumentoitua, asiantuntevasti perusteltua ja usein määrälliseen tietoon perustuvaa yksittäisten toimien tai laajemmin politiikan arvioimista (Rosanvallon 2008, 58).

Kyse on vallankäyttäjien pätevydestä ja asiantuntijuudesta. Vallitsevan hallintoideologian, uuden julkisjohtamisen (New Public Management) keskeisiin käsitteisiin kuuluvat benchmarking ja hyvät käytännöt ovat itse asiassa vallanpitäjien ja heidän luomansa järjestelmän arviointia. Se kohdistuu yksilöiden, instituutioiden ja hallinnon kokonaisuuden pätevyteen.

Toinen Rosanvallonin (2008) kategoria ovat pakote- ja torjuntakeinot. Ne voidaan ymmärtää yksittäisten ehdotusten ja ideoiden torjumiseksi. Keskeistä on kyky kieltää. Vaaleissa kansalaiset eivät juuri koskaan valitse yhtä selkeää asiakokonaisuutta. Vaaliohjelmat ja vaalien jälkeen muodostetut hallitusohjelmat ovat luonteeltaan yleisiä ja kohdistuvat harvoin mihinkään yksittäiseen asiaan. Se sijaan pakottaminen ja torjunta ovat nimenomaan yksittäisiin asioihin tai rajattuihin asiakokonaisuuksiin kohdistuvia toimenpiteitä. (Mt. 105–107.)

Tämä voi tarkoittaa esimerkiksi lakiuudistuksia vastustavia lakkoja tai traktorimarsseja. Internetiin aikakaudella kyse voi olla sosiaalisessa mediassa mobilisoiduista nimienkeruusta jolla vastustetaan lakialoitteita- tai uudistuksia. Paikallisten palveluiden, esimerkiksi koulu- tai kirjastoverkon supistaminen aiheuttaa helposti nopean vastustavan reaktion.

Kolmantena vastademokratian kategoriana Rosanvallon (2008) nostaa esiin kansan tuomiovallan. Esimerkkeinä voidaan käyttää antiikin Kreikan kansankokouksia, Englannissa 1600-luvulta alkaen kehittynyttä poliittisen vastuun ajatusta ja Yhdysvaltojen viraltapanomenettelyä. (Mt. 157–171.) Poliittinen oppositio voidaan nähdä yhtenä kansan tuomiovallan ilmentymänä sen valvoessa hallituksen toimintaa.

Suomessa on, kuten edellä mainitsin, toteutettu merkittävä perusoikeusuudistus jossa kansalaisen suhdetta julkiseen valtaan on tarkennettu määritelty uudelleen. Tämän lisäksi Suomeen on 1990-luvulla luotu erilliset hallinto-oikeudet. Niiden määritelmällisenä tehtävänä on toimia oikeusasteina joissa ratkaistaan kansalaisen ja julkisen vallan väliset kysymykset.

Demokratia ja suomalainen paikallisuus

Rosanvallon (2013) ehdottaa uutta demokratiakäsitettä. Hän nimittää vallitsevaa tapaa ymmärtää hallitsijoiden ja hallittavien suhdetta samastumisdemokratiaksi. Siinä vaalit ovat keskeinen valvonnan väline jota kansalaiset voivat käyttää suhteessa valtaapitäviin. Samastumisdemokratia tulisi korjata haltuunottodemokratian käsitteellä ja käytännöllä. Haltuunottodemokratiassa korjataan, kompensoidaan ja järjestetään hallitsijoiden hallittujen välistä suhdetta niin, että hallitut voivat valvoa ja ohjata valtaa muilla tavoin kuin vain myöntämällä sille mandaatin vaaleissa. (Mt. 329.)

Analyysissään Rosanvallon (2013) käyttää puolueettomuuden legitimizeetin, refleksiivisyyslegitimeetin ja läheisyyslegitimeetin käsitteitä. Tässä yhteydessä merkittäviä ovat kaksi jälkimmäistä. Refleksiivisyyslegitimeetti viittaa ajatukseen jonka mukaan vallan ja vallankäytön tulee olla luonteeltaan refleksiivistä. Lakeja ja päätöksiä tulee voida tulkita, niiden merkitys voi jopa vaihdella ajan myötä. Rosanvallon (2013) viittaa perustuslakituomioistuimeen joka tulkitsee demokratian erästä keskeistä tekstiä, perustuslakia. Samalla tavalla tarvitaan välittäviä ja refleksiivisiä mekanismeja jotka tulkitsevat lakeja ja poliittisia päätöksiä. Tämä lisää lakien ja päätösten legitimizeettiä, ei vähennä sitä. (Mt. 183–249.)

Läheisyyslegitimiteetti voidaan tiivistää seuraavasti:

[Kansalaiset] kiinnittävät [...] yhä enemmän huomiota siihen, miten heitä hallitaan. He toivovat tulevaisuutta kuulluksi ja huomioituksi sekä saavansa näkökulmilleen arvostusta; he odottavat, että vallanpitäjät kiinnittäisivät huomiota heidän vaikeuksiinsa ja että vallanpitäjät vaikuttaisivat todella kantavan huolta tavallisten kansalaisten elämästä ja koettelemuksista. (Rosanvallon 2013, 253.)

Tähän kokonaisuuteen liittyvät vuorovaikutus ja hallitsijoiden tavoitettavuus. Heillä pitäisi olla kyky reagoida ja kuunnella. Yksilöiden ja instituutioiden edustajien tulisi asettua esille ja toimia läpinäkyvällä tavalla yleisön katseen edessä. (Mt. 255.)

Suomalaisissa kunnissa tehdään merkittäviä hyvinvointipoliittisia päätöksiä ja linjauksia. Kunnilla on velvollisuus tuottaa kansallisen lainsäädännön määrittämät sosiaali- ja terveyspalvelut. Niillä on kuitenkin runsaasti vapauksia palveluiden toteuttamisen suhteen. Usein päätöksissä kyse on niukkojen resurssien jakamisesta, mutta tämä ei tee päätöksistä vähemmän merkittäviä. Millaisien periaatteiden ja käytäntöjen kautta demokratia ja edustuksellisuus suomalaisessa kunnassa toteutuvat? Kuinka kuntalaiset voivat olla mukana heitä koskevassa päätöksenteossa? Mitä osallisuus tarkoittaa paikallistasolla?

Kunnallisen demokratian käytäntö perustuu edustuksellisuuteen. Vaaleilla valittujen kuntien ja kaupunkien valtuustojen valta perustuu siihen, että ne päättävät budjetista. Kunnan- tai kaupunginhallitus toimii tiiviisti johtavan virkamiehistön kanssa ja kunnanjohtaja vastaa jokapäiväisestä edustamisesta ja johtamisesta.

Demokratian, edustuksellisuuden ja osallisuuden käsitteet voidaan avata monesta eri näkökulmasta ja niihin voidaan liittää monia konnotaatioita. Tässä teoksessa näin tehdään muun muassa tietyn kaupungin johtamisen näkökulmasta (Ari Tarkiainen), kokemustiedon suhteen kunnan päätöksenteon prosesseissa (Ari Nieminen) ja demokraattisen ohjauksen yhden apuvälineen, hyvinvointistrategian, (Minna Zechner) avulla. Seuraavassa tarkastelen kahden konkreettisen asemerkin, kokemusasiantuntijoiden ja Icehearts-ryhmän avulla, kuinka yllä esiteltyjä Pierre Rosanvallonin käsitteitä vastademokratia; valvonta, torjunta ja kansan tuomiovalta; refleksiivisyyslegitimiteetti ja läheisyyslegitimiteetti, voidaan soveltaa kunnallisen edustuksellisen demokratian rinnalla.

Kokemusasiantuntijat, vastademokratia ja refleksiivisyys

Kokemusasiantuntijat ja kokemustieto ovat nousseet suomalaiseen keskusteluun. Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos määrittelee kokemusasiantuntijan:

Kokemusasiantuntija on henkilö, jolla on omakohtaista kokemusta päihde- tai mielenterveysongelmista. Hän tietää millaista elää näiden ongelmien kanssa: millaista on sairastua ja sairastaa, olla hoidossa ja kuntoutuksessa. Kokemusasiantuntija tietää myös, mikä häntä on omassa tilanteessaan auttanut ja mitkä tekijät ovat vaikuttaneet hänen kuntoutumiseensa. (Kokemusasiantuntijan avulla parempia mielenterveys- ja päihdepalveluita.)

Terveyden- ja hyvinvoinninlaitos määrittelee kokemusasiantuntijan nimenomaan palveluiden kehittämisen näkökulmasta:

Kokemusasiantuntijoiden käyttö on keino tuoda palvelujen kehittämiseen käyttäjän näkökulmaa, jota ilman on vaikea kehittää toimivia palveluja. Yhdistämällä ammattilaisen ja kokemusasiantuntijan erilaiset tieto- ja kokemuspohjat voidaan luoda toimivampia työkäytäntöjä. (Kokemusasiantuntijan avulla parempia mielenterveys- ja päihdepalveluita.)

Kokemusasiantuntijoita myös koulutetaan laajasti. KoKoA eli Koulutetut kokemusasiantuntijat ry tarjoaa nettisivuillaan palvelua jonka kautta voi tilata kokemusasiantuntijan osallistumaan tilaisuuteen tai kehittämisprosessiin.

Kokemusasiantuntijoiden toimintaa voidaan jaotella esimerkiksi seuraavilla ulottuvuuksilla: (i) vertaistyö, (ii) oppilaitosyhteistyö, (iii) osallistuminen organisaatioiden kehittämiseen, arviointiin ja toiminnan ohjaamiseen, (iv) vapaaehtoistyön tukeminen ja (v) julkaisutoiminta.

Vertaistyöhön sisältyy esimerkiksi osallistumista pienryhmiin ja toimimista tukihenkilönä mielenterveys- ja päihdekuntoutuksessa. Tyypillisiä ovat päihteidenkäyttäjille vertaistukea tarjoavat A-kilta, AA tai NA. Oppilaitosyhteistyö tarkoittaa vierailuja pääasiassa toisen asteen oppilaitoksissa ja omien kokemusten jakamista opiskelijoiden kanssa.

Osallistuminen organisaatioiden kehittämiseen voi sisältää monia eri ulottuvuuksia. Kokemusasiantuntija voi esimerkiksi osallistua päihde- ja mielenterveyskuntoutuslaitoksen henkilöstön koulutukseen. Kokemusasiantuntija voi avata omia kokemuksiaan kuntoutujana ja tätä tietoa voidaan käyttää toiminnan kehittämisen pohjana.

Samantyyppinen mutta formaalimpi tilanne on kun kokemusasiantuntija osallistuu esimerkiksi kuntoutuslaitoksen toiminnan auditointiin. Tällöin muodostetaan kokonaisarvio toiminnan laadusta ja kokemusasiantuntija osallistuu asiakaskokemuksen tuottamiseen. Myös osallistuminen organisaatioiden kehittämisprosesseihin on mahdollista.

Paitsi osallistuminen kehittämistyöhön, kokemusasiantuntija voi olla osa toiminnan ohjaamista. Hänellä voi olla väliaikainen tai pysyvä jäsenyys esimerkiksi organisaation ohjausryhmässä. Toisaalta hän voi osallistua kuntien tai kuntayhtymien mielenterveys- ja päihdestrategiatyöhön. Organisaatioiden, kuntien ja kuntayhtymien, kehittämistyön lisäksi kokemusasiantuntija voi kirjoittaa mielipide- ja muita kirjoituksia pyrkimyksenä välittää tietoa, kokemuksia ja vaikuttaa mielipiteisiin.

Kokemusasiantuntijan legitimiteetti syntyy, kuten käsitekin kertoo, kokemuksista. Hän kykenee kertomaan miltä esimerkiksi työelämän arkiset käytännöt näyttävät esimerkiksi huumeidenkäyttäjän näkökulmasta, mikä niissä mahdollistaa palveluihin kiinnittymisen ja mikä estää sitä.

Kokemusasiantuntijan voi ymmärtää toteuttavan Pierre Rosanvallonin (2008) muotoilemia vastademokratian funktioita: valvontaa, torjuntaa ja kansan tuomiovallan käyttöä. Tämä tapahtuu aina ajallisesti ja paikallisesti rajatusti. Kokemusasiantuntija representoi edustamansa ryhmän tilannetta julkisissa palveluissa, niiden suunnittelussa ja niitä koskevassa päätöksenteossa.

Kokemusasiantuntija valvoo kunnan palveluiden toteuttamista osallistuessaan kunnan tai alueen strategiatyöhön. Samoin esimerkiksi päihdekuntoutuslaitoksen auditointiin osallistuessaan kokemusasiantuntija valvoo omasta positioistaan käsin palveluiden toteuttamista. Tällöin kyse on arvioinnista, päätösten ja käytäntöjen pätevyden arvioinnista. Tämä tapahtuu dokumentoidusti ja asiantuntevasti perustellen.

Toinen keskeinen kokemusasiantuntijan rooli on säätelevä valppaus. Kysymys ei ole perinteisemmästä poliittisesta valppaudesta ja valvonnasta (lakot, viralliset kannanotot, julkilausumat). Kyse on pikemminkin jatkuvasta, esimerkiksi sosiaalisen median kautta tapahtuvasta julkisen vallan toimien kommentoinnista, arvioinnista ja kritisoimisesta. Kokemusasiantuntija osallistuu poliittisen ja yhteiskunnallisen agendan luomiseen.

Rosanvallon (2008, 105) kuvaa torjuntaa seuraavasti:

[H]e pyrkivät vapautumaan hallinnon kuristusotteesta olemalla passiivisia, vetäytymällä ja kiertämällä sääntöjä neuvokkaasti.

Sitaatti voisi kuvata päihdeongelmaisen asennetta palvelujärjestelmään: palveluiden piiriin ei välttämättä haluta, niiden piiristä vetäydytään tekemällä vain välttämätön. Päihdeongelmaisen pakottaminen hoitoon on vaikeaa mutta esimerkiksi lasten huostaanoton uhka voi tuottaa tilanteen jossa vanhemman tai vanhempien on osallistuttava hoitoprosessiin. Vaihtoehtona on lasten huostaanotto.

Kokemusasiantuntija edustaa kokonaan toisenlaista tulokulmaa. Hän osallistuu ja ottaa osaa. Päihdeongelmaan kuuluva passivisuus ja vetäytyminen muuntuvat osallistumiseksi ja vaikuttamiseksi. Järjestelmää ei välttämättä kokonaisuudessaan hyväksytä tai pidetä täydellisenä mutta sen kehittäminen nähdään tarpeellisenä.

Kokemusasiantuntijoihin liittyvät käytännöt ovat rajattuja ja paikallisia syrjäytyneiden ja syrjäytymisvaarassa olevien yksilöiden ja ryhmien representaatioita. Koulutuksen ja kuntoutuksen kautta esimerkiksi päihderiippuvainen henkilö representoidaan kokemusasiantuntijaksi jolla on tietty funktio ja positio. Kokemusasiantuntija määritetään usein palveluiden kehittäjäksi, hän on ikään kuin tehokkuuden ja linjakkuuden agentti joka tuo yhden näkökulman kehittämiseen. Näin järjestelmän entistä sujuvampi toiminta mahdollistetaan. Tällöin kokemusasiantuntija saa päätöksenteon ja palveluiden muodostaman järjestelmän teknis-taloudellisen asiantuntijan roolin. Hänen toimintansa tarkoitus on tehostaa ja sujuvoittaa. Yhä pienemmillä resursseilla halutaan saada yhä enemmän tuloksia aikaan.

Toisaalta kokemusasiantuntija voidaan ymmärtää syrjäytyneiden tai syrjäytymisvaarassa olevien edustajana tai representoijana. Hän antaa äänen palveluissa niille joita ei muuten kuunnella tai jotka muuten ovat syrjässä päätöksenteossa. Tällöin kokemusasiantuntijan rooli ei ole niinkään tehostaa ja sujuvoittaa vaan toteuttaa demokraattista funktiota.

Kokemusasiantuntija voi olla osallisena sekä päätöksentekoon ja kehittämiseen liittyvissä vaiheissa, mutta myös palveluiden toteuttamiseen liittyvissä toimissa. Keskeistä on päätöksentekijöiden ja hallintajärjestelmän mainepääoma. Kokemusasiantuntija kykenee useista eri näkökulmista kyseenalaistamaan palveluiden järjestämisen tavat ja sitä edeltävät päätökset – asettamaan päätökset ja päätöstentekijät arvioitaviksi. Kokemusasiantuntija toteuttaa myös demokratian refleksiivisuus- ja läheisyyslegitimiteettiä. Edellä kuvatuilla valvonnan käytännöillä kokemusasiantuntija tuottaa refleksiivistä keskustelua. Päätökset ja päätöksentekijät joutuvat perustelevaan itsensä myös vaalien välillä.

Samalla kokemusasiantuntija tuottaa kaksisuuntaista läheisyyttä. Kokemusasiantuntija tuo esimerkiksi päihdeiden käyttäjän arkikokemuksen vertailtavaksi muuten usein etäiseksi jäävään poliittiseen päätökseen. Hän lähentää abstraktia päätöstä ja inhimillistä kokemusta toisiinsa. Päätösten konkreettiset seuraukset

tulevat näkyviin. Toisaalta kokemusasiantuntija antaa mahdollisuuden kansalaisille ja syrjäytyneille ryhmille lähentyä päätöksentekoa. Etäinen ja vaikeasti lähestyttävä politiikka ja hallinto ovatkin ymmärrettäviä kun niitä edustaa toinen ihminen, kokemusasiantuntija. Hänellä ei ole esimerkiksi virka-aseman tuottamaa tarvetta vedota lakeihin, säädöksiin tai talouteen.

Icehearts ja kansalaisen representointi

Kokemusasiantuntijan lisäksi on muitakin positiota joista käsin on mahdollista representoida syrjäytyneitä tai syrjäytymisvaarassa olevia ryhmiä. Esimerkkinä seuraavassa käytän Icehearts ry:tä. Iceheartsin toiminta perustuu noin kahdenkymmenen pojan joukkueisiin, jotka muodostetaan poikien ollessa esikouluiässä. Toiminnan varsinaisena kohderyhmänä ovat pojat joilla arvioidaan olevan korkea syrjäytymisriski (keskittymis- ja käytöshäiriöt, tunne-elämän häiriöt, jne.). Arvioinnin tekevät neuvolan, lastensuojelun, ja päiväkotien ammattilaiset ja pojat liittyvät joukkueisiin perheen suostumuksella. Joukkueen määrällisesti suurimman ryhmän muodostavat kuitenkin pojat joilla ei ole syrjäytymisen riskiä tai erityisiä haasteita. (Turkka ja Turkka 2008; Vartiamäki ja Niemelä 2010.)

Peruskoulun ensimmäisen kolmen vuoden aikana toiminnan pääosan muodostaa koulujen tiloissa tapahtuva toiminta. Siihen sisältyy esimerkiksi joukkueurheiluharjoituksia mutta keskeistä on kasvattajan läsnäolo koulussa. Hän kokoaa joukkueen iltapäivällä tekemään läksyjä, syömään välipalaa ja vaikkapa pelaamaan sählyä. Kasvattaja saattaa opettajan kanssa yhteistyössä toimia eräänlaisena apuopettajana – luokassa paljon huomiota vaativa poika tekeekin koulutehtäviä kasvattajan kanssa koululuokan sijaan. (Vartiamäki ja Niemelä 2010.)

Joukkueita vetää kasvattaja, jollei ole virallisia pätevyysvaatimuksia. Yleensä hän on sosiaalialalla koulutettu ja hänellä on kokemusta joukkueurheilusta. Toiminnan pääkustannukset tulevat kasvattajan palkkaamisesta ja useimmiten kunta kattaa tämän kustannuksen. Kunnan ja Iceheartsin väliseen sopimukseen kuuluu yhteisymmärrys koulun tilojen käytöstä.

Icehearts-toiminnassa ei ole kysymys syrjäytymisriskissä olevien intressien tai näkökantojen edustamisesta kunnan päätöksenteossa tai kouluihin liittyvässä kehittämistyössä. Sen sijaan ryhmä ja sen kasvattaja edustavat syrjäytymisvaarassa olevaa yksilöä itse palvelussa eli koulussa. Keskittymiskyvyn puutteesta ja kehittämättömistä sosiaalisista taidoista kärsivä lapsi tarvitsee tukea ja apua selvitäkseen ja hyötyäkseen häntä itseään varten suunnitellusta palvelusta: peruskoulusta.

Icehearts toiminta ei pitäisi nähdä pelkästään opettajien työtä helpottavana, oppilaille tarjottavana sosiaalisena tukena ja esimerkiksi koulutehtäviin liittyvänä käytännöllisenä apuna. Icehearts antaa korkean syrjäytymisriskin oppilaille myönteisen position. Käytännöllisen tuen kautta Icehearts-toiminnassa oleva poika ei ole pelkästään se vaikea lapsi vaan osa Icehearts-ryhmää.

On myös viitteitä siitä, että Icehearts kasvattajat ottavat merkittävää vastuuta lapsen haasteiden ympärille rakentuvien palveluverkostojen rakentamisessa. Icehearts kasvattaja voi toimia verkoston kokoonkutsujana ja näin toimiessaan hän edustaa kyseistä lasta tai nuorta suhteessa esimerkiksi lastensuojelun, koulukuraattorin ja psykologin muodostamaan ammattilaisten verkostoon. Icehearts kasvattaja on välittävä elementti yhtäältä lapsen ja hänen huoltajansa ja toisaalta viranomaisien välillä. Viranomaisille kasvattaja representoi, edustaa ja tekee ymmärrettäväksi lapsen ja hänen lähiympäristönsä tilannetta. Toisaalta lapsen ja hänen perheensä kannalta asioiminen viranomaisverkostossa muuttuu helpommaksi Icehearts-kasvattajan avulla.

Kasvattaja edustaa kansalaisen valvontaa suhteessa viranomaisiin: ovatko palvelut sellaisia että niihin on mahdollista osallistua? Jos eivät ole, kasvattaja toimii välittävänä elementtinä eri toimijoiden välillä ja näin mahdollistaa palvelun toimivuuden.

Icehearts-toiminta ja sen vastademokraattiset ulottuvuudet ovat luonteeltaan erilaisia kuin kokemusasiantuntijoiden. Icehearts-toimintaan ei liity julkista arviointia siinä mielessä että nimeltä mainittua kuntaa tai viranhaltijaa arvioitaisiin tai arvosteltaisiin julkisuudessa. Sen sijaan Icehearts osallistuu yleiseen yhteiskunnalliseen keskusteluun tuomalla lasten ja nuorten syrjäytymiseen liittyviä kysymyksiä esille. Tämä, osana laajempaa keskustelua, voi johtaa arvojen ja ilmapiirin muutokseen koko yhteiskunnan tasolla. Tämän suuntainen julkinen keskustelu voi myös vaikuttaa yksittäisen kunnan tai kaupungin päätökseen ottaa Icehearts osaksi omaa palvelukokonaisuuttaan. Icehearts-toiminnan ydin on lapsen ja kasvattajan välisessä suhteessa ja siinä tuessa jonka kasvattaja voi lapselle tai nuorelle antaa suhteessa kasvuun ja saatavilla oleviin palveluihin.

Osallisuuden tulkinnat: palveluiden tehostamista vai demokratiaa?

Sekä kokemusasiantuntijat että Icehearts voidaan tulkita Pierre Rosanvallonin (2008) käsitteistön valossa. Tällöin osallisuus saa uusia tulkintoja: kyse ei ole vain palveluiden tehostamisesta tai ennaltaehkäisevästä lapsi- ja nuorisotyöstä. Kyse on myös yksilön ja julkisen vallan suhteesta ja sen osittaisesta uudelleenmäärittymisestä.

Kansalaisten osallisuus ja vaikuttaminen tapahtuvat edelleen merkittävässä määrin edustuksellisen järjestelmän kautta. Vaalit, äänestäminen ja niiden merkitys ei ole kadonnut. Samoin on tärkeää että yksilöt organisoituvat ryhmiä ja järjestöiksi jotka antavat julkilausumia ja ottavat kantaa asioihin jotka ovat heitä lähellä. Kansalaisyhteiskunta on merkittävä demokratian kivijalka. Olisi nähtävä myös julkisten palveluiden sisällä ja lomassa tapahtuva vaikuttaminen ja osallistuminen. Sillä ei ole vakiintunutta käsitteistöä eikä se näy kansalaisen tai ammattilaisen silmään samalla tavalla kuin perinteiset vaikuttamisen ja osallistumisen muodot. Sen mittaaminen on vaikeaa, mutta näkyväksi tekeminen on mahdollista.

Julkiset palvelut ovat merkittävä demokratian areena ja osallistumisen kanava. Niissä tapahtuvat yksilöiden kohtaamiset muodostavat paitsi palvelukokemuksen, myös yhden tavan ymmärtää osallisuus ja kansalaisuus. Dikotomiat eivät ole yksiselitteisiä. Tilanteet eivät selity sillä että toisaalta on olemassa julkinen valta (palvelun järjestäjä) tai toisaalta on kansalainen (palvelun käyttäjä). On olemassa uusia ja hienovaraisia arvioinnin käytäntöjä ja uusia kansalaisen ja palveluiden käyttäjien representaatioita. Yllä esiteltyt kaksi esimerkkiä ovat vain pintaraapaisu. Vertaisryhmien vetäjät, jalkapalloseurojen vapaaehtoisvalmentajina toimivat vanhemmat, maahanmuuttajajärjestöjen toiminta; nämä ja monet muut toimijat ja positiot on mahdollista nähdä demokratian ja osallisuuden käytäntöjen näkökulmasta.

Lähteet

Demokratiapolitiikan suuntaviivat. 2010. Helsinki: Oikeusministeriö. Mietintöjä ja lausuntoja 2010/14.

Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman loppuraportti. 2007. Oikeusministeriön toiminta ja hallinto. Helsinki: Oikeusministeriö.

Kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytykset. 2006. Helsinki: Oikeusministeriö. Työryhmämietintö 2006/14.

Kokemusasiantuntijan avulla parempia mielenterveys- ja päihdepalveluita. [Verkkosivu]. Helsinki: Terveysten- ja hyvinvoinninlaitos [Viitattu 13.2.2014]. Saatavana: http://www.thl.fi/fi_FI/web/neuvoa-antavat-fi/kokemusasiantuntijan-avulla-parempia-mielenterveys-ja-paihdepalveluja

L. 22.9.2000/812. Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista.

L. 11.6.1999/731. Suomen perustuslaki.

- Mannermaa, M. 2007. Demokratia tulevaisuuden myllerryksessä: Yhteiskunnallinen vaikuttaminen uudessa viitekehyksessä. Tulevaisuusvaliokunta. Helsinki: Eduskunta.
- Periaatepäätös demokratian edistämisestä Suomessa. 2010. Helsinki, Oikeusministeriö. Mietintöjä ja lausuntoja 17/2010.
- Rosanvallon, P. 2006. Democracy past and future. New York: Columbia University Press.
- Rosanvallon, P. 2008. Vastademokratia: Poliittikka epäluulon aikakaudella. Suomentanut T. Kilpeläinen. Tampere: Vastapaino.
- Rosanvallon, P. 2013. Demokraattinen oikeutus: Puolueettomuus, refleksiivisyys, läheisyys. Suomentanut V. Helmisaari. Tampere: Vastapaino.
- Rouvinen-Wilenius, P. 2012. Mitä osallisuus on? [Power-point-esitys]. Helsinki: Suomen sosiaali ja terveys ry. [Viitattu 13.2.2014]. Saatavana: [http://www.laanhallitus.fi/lh/oulu/hankkeet/hyte2012/home.nsf/files/P%C3%A4ivi%20Rouvinen-Wilenius%20ty%C3%B6paja%202012/\\$file/P%C3%A4ivi%20Rouvinen-Wilenius%20ty%C3%B6paja%202012.pdf](http://www.laanhallitus.fi/lh/oulu/hankkeet/hyte2012/home.nsf/files/P%C3%A4ivi%20Rouvinen-Wilenius%20ty%C3%B6paja%202012/$file/P%C3%A4ivi%20Rouvinen-Wilenius%20ty%C3%B6paja%202012.pdf)
- Särkelä, M., Viander, R., Häkkinen, K. & Blomqvist, J. (toim.) 2009. Jokainen on kansalainen: Huono-osaisten osallisuus ja aktiivinen kansalaisuus. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Turkka, I. & Turkka, V. 2008. Icehearts: Joukkue kasvun tukena. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Valtioneuvoston demokratiapolitiikka 2002-2013. 2013. Helsinki: Oikeusministeriö. Selvityksiä ja ohjeita 53/2013.
- Valtioneuvoston periaatepäätös 1998. Laadukkaat palvelut, hyvä hallinto ja vastuullinen kansalaisyhteiskunta. Helsinki: Edita.
- Valtioneuvoston selonteko Eduskunnalle kansalaisten suoran osallistumisen kehittymisestä. 2002. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Vartiamäki, T. & Niemelä, M. 2010. Icehearts – koulun kyljessä. Vantaa: Icehearts.
- Vehviläinen, J. 2005. Nuorten osallisuushankkeen arviointitutkimus väliraportti. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö.
-

NÄKÖKULMIA HYVINVOINTIJOHTAMISEEN JA HYVINVOINTITIIETÖN TUOTTAMISEEN - TAPAUS JOENSUU

Ari Tarkiainen

Vuonna 2014 on tekeillä suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan kannalta kaksi suurta päätöstä. Ensimmäinen koskee kuntajärjestelmää ja toinen sosiaali- ja terveyspalvelujen rakenteita ja toimintaa. Nämä molemmat ovat riippuvaisia toisistaan: muuttamalla yhtä, muutetaan toista. Päätökset muuttavat suomalaista hyvinvointipalvelujärjestelmää ja samalla myös käsityksiämme siitä, mitä hyvinvointi on ja miten sitä tuotetaan.

Onkin puhuttu, että käsitys hyvinvoinnista on viime vuosina ollut muutoksessa Saari 2012]. Hyvinvointikäsitteen rajat ovat liukuneet ja se, mihin käsitteellä viitataan, ei ole yhtä selkeää kuin aiemmin. Hyvinvoinnin käsitteen omistajuus on tavallaan moniulotteisempi ja mutkikkaampi kysymys kuin aiemmin. Aiemmin hyvinvointi yhdistettiin pitkälle sosiaali- ja terveystoimeen ja sen alaan kuuluvaksi. Nyt hyvinvointi nähdään aiempaa poikkihallinnollisemmin ja vastuun hyvinvoinnista nähdään jakautuvan laajemmalle.

Erityisesti sosiaali- ja terveysalan (sote) palvelurakenteet ja -prosessit ovat joutu-neet tehokkuustarkasteluun ja poliittisen suurennuslasin alle. Ei ole oikein selvää, miten palveluprosessit ja -rakenteet muutetaan niin, että palvelu- ja hyvinvointitavoitteet varmistetaan. Tämä nostaa esiin johtamisen ja työn organisoinnin muutoshaasteen. Perinteinen näkemys hyvinvoinnista ei avaa riittävästi hyvinvointipalveluiden ja eri sektoreiden suhteita, vaan tarvitaan uutta ja laajempaa näkökulmaa hyvinvointiin. Pyrin tässä artikkelissa jäsentämään hyvinvointiin ja palveluihin liittyvää keskustelua ja sen haasteita hahmottamalla sitä, miten joensuulaiset kuntatoimijat ja -päättäjät ymmärtävät ja näkevät hyvinvoinnin ja hyvinvointijohtamisen. Viisi haastateltavaa ovat Joensuun kaupungin ylintä virkamiesjohtoa ja poliittisia päätöksentekijöitä ja haastattelut tehtiin marras- ja joulukuussa 2013 osana SOHVI-hanketta.

Haastattelut tehtiin hyvin turbulentissa tilanteessa ja monien muutosten keskellä. Joensuun kaupungin valtuusto oli aiemmin syksyllä hyväksynyt uuden Rajaton tulevaisuus strategian vuosille 2013- 2016, jossa kaupungille on määritelty 16 päämäärää, joista neljä tärkeintä ovat: yritysystävällisyys, vetovoimaisuus, uudet toimintatavat sekä toimiva ympäristö. Kaupungin visioksi on määritelty "Joensuu on Ihmisen kokoinen ja yrityksen ystävä – elinvoimainen karjalainen kaupunki vailla rajoja" (Joensuun kaupungin strategia 2013–2016).

Kaupunki on myös ottanut vuonna 2013 käyttöön sovelletun tilaaja-tuottaja -mallin, joka on muuttanut kaupungin sisäistä organisoitua ja toimeenpanoa. Kaikki haastateltavat painottivat, että tilaaja-tuottaja-malli on tuonut muutosta hallinnon rakenteisiin, mitä pidettiin hyvänä. Tilaaja-tuottaja-mallin lisäksi kaupunki aikoo siirtyä jatkossa ns. elämänkaarimalliin, jolloin palveluita tarkastellaan kolmesta näkökulmasta: lapset ja nuoret, aikuiset ja ikäihmiset.

Kaikki nämä laajemmat muutokset ymmärrettävästi heijastuivat haastatteluihin, mutta kaikki haastateltavat keskittyvät kiitettävästi hyvinvointijohtamisen teemaan. Kiitän kaikkia haastatteluihin osallistuneita.

Hyvinvointijohtamisen käsite

Hyvinvointijohtamisesta sisältää monia ulottuvuuksia. Uusi terveydenhuoltolaki (L 1326/2012) ja siihen liittyvä velvoite hyvinvointikertomukseen kuntien näkökulmasta on tuonut kunnille aivan uusia tehtäviä. Erityisen suuressa roolissa hyvinvointijohtamisen edistämässä on ollut Terveempi Pohjois-Suomi- hanke, jossa on kehitelty sähköistä hyvinvointikertomusta uudeksi kuntajohtamisen välineeksi. Kuntalain ensimmäinen pykälä (L 17.3.1995/365) velvoittaa kuntia edistämään asukkaidensa hyvinvointia ja kestävästä kehitystä alueellaan. Terveydenhuoltolaki tukee tätä vahvasti, samoin valmistelussa olevat muut lait.

Ajatus on, että kunnissa vallitsee hyvinvointijohtamisen kulttuuri, joka perustuu toimiviin rakenteisiin ja kokonaisvaltaiseen käsitykseen hyvinvoinnista. Hyvinvointijohtamisen kokonaisuuteen kuuluvat (Helanen 2013):

- Kuntasuunnittelun integraatio ja vuosittainen toimintasuunnitelma
- Sähköinen hyvinvointikertomus
- Hyvinvointitieto, mittarit, osoittimet tiedolla johtaminen ja vaikuttavuus
- Ennakoarviointi vaikutuksista, hyvät käytänteet
- Hyvinvointiryhmien ja hyvinvointikoordinaattoreiden yhtenäiset tehtävän- ja toimenkuvat

Hyvinvointi nähdään prosessuaalisena jatkumona, jossa ihminen itse on vuorovai-
kutuksessa läheistensä ja lähipiirin kanssa ja johon vaikuttavat palvelujärjestelmän
toiminta ja laajemmin yhteiskuntapolitiikka. Hyvinvoinnin edistäminen ymmärretään
kunnan eri toimialojen yhteistyössä toteuttamana toimintana, joka kohdistuu
yksilöön, perheeseen, yhteisöihin, väestöön ja näiden elinympäristöihin. Se on
sosiaalista hyvinvointia, terveyttä, turvallisuutta ja osallisuutta tukevaa ja lisäävää
sekä köyhyttä, syrjäytymistä ja muita sosiaalisia haittoja ehkäisevää ja vähentävää
toimintaa sekä suunnitelmallista voimavarojen kohdentamista hyvinvointia edistä-
vällä tavalla. (STM 2010.)

Kunnan hyvinvoinnin edistäminen perustuu eräänlaiseen kolmikantaan, jossa kuntalaisten omaehtoinen toiminta, eri hallinnonalojen ja muiden tahojen toiminta ja kunnan strateginen toiminta asetetaan tietoisesti vuorovaikutukseen. Kunnan hyvinvointiosaaminen voidaan jakaa strategiseen hyvinvointiosaamiseen, ammatilliseen hyvinvointiosaamiseen ja kansalaisten hyvinvointiosaamiseen (Perttilä ym. 2004, 10).

Hyvinvointijohtamista (Uusitalo ym. 2003, 53) on määritelty pitkään ja sen sisältö on vuosien myötä täsmentynyt, mutta perusidea on aika lailla pysynyt samana. Keskeistä on, että hyvinvointijohtaminen kuntasektorilla nostaa hyvinvoinnin yhtä tärkeäksi haasteeksi kuin taloudelliset haasteet. Ajatus on, että hyvinvointijohtamisella edistetään hyvinvointia kuntalaisen näkökulmasta ja että kaikki hallintokunnat kantavat asiassa vastuuta. Hyvinvointijohtamisen ajatus on tukea kuntalaisen vastuunottoa omasta hyvinvoinnistaan ja terveydestään. Hyvinvointijohtamisella pyritään edistämään hyvinvointia edistävien valintojen tekemistä ja sillä vahvistetaan kuntalaisten hyvinvoinnin taustatekijöitä.

Hyvinvointijohtamista yritettiin ajaa kunnan päätöksentekoon ja toimintaan jo 2000-luvun alussa, mutta siinä ei onnistuttu (Uusitalo ym. 2003). Esiin tuli suuri joukko haasteita. Johtamisvastuu osoittautui epäselväksi, toteutumista arvioitiin niukasti ja hyvinvointikoulutukseen osallistui vain sosiaali- ja terveystoimen henkilöstö. Hyvinvointi ei myöskään näkynyt kunnan strategisessa suunnittelussa, hyvinvointitieto oli hyvin hajanaista ja vaikutuksia ei arvioitu. Vaikka hyvinvointistrategioita valmisteltiin innokkaasti, hyvinvointia ei ole niissä tarkasteltu kokonaisuutena. Hyvinvointitietoa ei kerätty järjestelmällisesti eikä kattavasti.

Jos hyvinvointijohtamista haluaa sijoittaa laajempaan keskusteluun, on luontevaa viitata kestäväen kehityksen viitekehykseen. Hyvinvointia tarkastellaan laajasta näkökulmasta ottaen huomioon taloudelliset, sosiaaliset ja ekologiset näkökohdat. Tarkastelu on ylisukupolvista ja siinä erityinen mielenkiinto kohdentuu näiden kolmen ulottuvuuden ja niihin liittyvien toimenpiteiden ajalliseen ja sisällölliseen yhteensopivuuteen. Päämääränä on löytää toimiva kokonaisuus niin, että toiminta yhdellä politiikkalohkolla ei saa johtaa kestävämpään kehitykseen toisaalla (Alila ym. 2011).

Hyvinvointijohtamisen (Niemi 2009) voidaan nähdä koostuvan seuraavista osatekijöistä. Hyvinvointijohtaminen on tiedostettua pitkäjännitteistä kunnan strategiaan perustuvaa toimintaa. Hyvinvointijohtaminen on koordinaatiota, sen omistajuus ei ole sosiaali- ja terveyssektorilla. Kaikki hallinnonalat ja muut tahot osallistuvat hyvinvointijohtamiseen ja toimintaa seurataan. Strategiat konkretisoituvat talous- ja toimintasuunnittelussa sekä päätöksenteossa ja toimintaa ohjaa vaikuttavuustiedon tuottaminen.

Viimekätinen päämäärä hyvinvointijohtamisessa on liittää hyvinvoinnin edistäminen osaksi kunnan toiminnan ja talouden suunnittelua ja kytkeä se talousarvion laadintaan. Vain siten hyvinvointityöstä tulee vakavasti otettavaa kunnallispolitiikkaa (Uusitalo ym. 2003, 54). Hyvinvoinnin edistäminen on kunnan jatkuva tehtävä ja tavoite on siirtää hyvinvointijohtaminen hankkeilta pysyviin rakenteisiin. Useassa kunnassa on avattu hyvinvointikoordinaattorin virkoja ja tavoite on, että he voisivat osallistua kunnan strategiseen suunnitteluun (Uusitalo ym. 2003; Rimpelä ym. 2009, 281).

Hyvinvointijohtamisen rakenteilla tarkoitetaan, että kunnassa on kaikki toimialat ja muut keskeiset toimijat kattava toimeenpano-organisaatio sekä poikkihallinnolliset johtamiskäytännöt ja johtamisen työvälineet, hyvinvointitietoa tuottava seuranta- ja raportointijärjestelmä, osaava henkilöstö ja hyvät toimintakäytännöt.

Keskeisin kunnan käytössä hyvinvointitiedolla johtamista ja päätöksentekoa tukeva työväline on sähköinen hyvinvointikertomus (katso Ari Niemisen sekä Minna Zechnerin artikkelit tässä teoksessa). Kaikissa Pohjois-Karjalan kunnissa mukaan lukien Joensuu on käytössä sähköinen hyvinvointikertomus. Sähköisen hyvinvointikertomuksen ylläpito siirtyi Terps 2- hankkeelta viime syksynä Kuntaliitolle ja se on nyt jo laajalti käytössä. Tavoitteena on, että kaikki kunnat Suomessa ottavat sen käyttöön. Hyvinvointikertomus on tärkeä osa strategisen toiminnan ja talouden suunnittelua, toteutusta ja arviointia. Se soveltuu sekä valtuustokausittaisen kertomuksen valmisteluun että vuosittaiseen raportointiin.

Erittäin tärkeä uusi väline hyvinvointijohtamisessa on vaikutusten ennakoarviointimenetelmä- EVA, jota on kehitelty esimerkiksi Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksessa osana hyvinvointijohtamisen kokonaisuutta. Tavoitteena on siirtää yksittäisten vaikutustyyppien arvioinnista kokonaisvaltaiseen arviointiin. Ennakoarvioinnin uskotaan selventävän valmistelu- ja päätöksentekoprosessia ja auttavan punnitsemaan päätösehdotusten vaikutuksia lyhyellä ja pitkällä aikavälillä ja Kuntaliitto on suosittanut sen käyttöönottoa. Vaikutusten arvioinnissa voidaan erottaa neljä näkökulmaa: 1) Kuntalaisvaikutukset eli kunnassa asuviin ihmisiin ja palveluihin kohdistuvat vaikutukset, 2) Ympäristövaikutukset eli luonnonvarojen ja energian käyttö, kulutuskäyttäytyminen ja liikenne- ja liikkumisratkaisut, 3) Organisaatiovaikutukset eli viranomaisten tehtävien ja menettelytapojen ja päätösten sekä hallintoon, organisaatioon ja henkilöstöön liittyvät vaikutukset sekä 4) Talousvaikutukset eli kunnan tulo- ja menoarvionvaikutukset.

On siis kiinnostava selvittää sitä, miten kunnan virkamiesjohto ja päätöksentekijät näkevät hyvinvointijohtamisen ja sen haasteet aivan käytännön toiminnassa. Se on ollut artikkelin kirjoittamisen alkuperäinen motiivi. Siirryn seuraavaksi haastattelujen tuloksiin ja analyysiin.

Tutkimuksen toteutus ja menetelmät

Hyvinvointijohtamisen tutkimus niin kuin se tässä on ymmärretty, on sangen uusi tutkimusala. Kuten Virtanen ja Stenvall (2010) toteavat, johtamisen osaamisvaatimukset ylipäättään ovat vaativia. Johtaminen edellyttää käsitteellistä ajattelukykyä, tavoitteellisuutta, vuorovaikutustaitoja, kokonaisuuksien hallintaa ja kykyä uudistusten ja muutosten aikaansaamiseen.

Julkisen sektorin johtamisesta ja sen viitekehyksistä on viime vuosina keskusteltu vilkkaasti ja tutkijat ovat erottaneet kolme viitekehystä: 1) perinteinen malli, 2) uusi julkinen johtaminen ja 3) julkisen hallinnan malli (Virtanen & Stenvall 2010). Nämä kaikki paradigmat elävät itse asiassa rinnakkain ja ovat limittäin johtamisen arjessa. Käytännössä johtaminen julkisella sektorilla on näiden kaikkien ja eräiden muidenkin johtamismallien yhdistelmä (Jäppinen 2011). Tämä tuli esiin haastatteluisia sangen selvästi.

Kuntajohtamisessa on omat erityispiirteensä, mikä tarkoittaa, että poliittisella päätöksenteolla on johtamisessa keskeinen asema. Kuntien virkamiesjohto valmistelee ja esittelee asiat ja panee ne toimeen, mutta suuret linjaukset ja päätökset tehdään valtuustossa. Johtaminen on ytimeltään vallankäyttöä. Johtajalla on aina valta johonkin asiaan (power over) tai hän on yhdessä toisten kanssa käyttämässä valtaa (power with). Jos perinteinen näkemys julkisesta sektorista on nojannut vahvasti yksisuuntaiseen valtakäsitykseen, uudet näkökulmat painottavat kaksisuuntaista näkemystä yhteisestä vallasta (Virtanen & Stenvall 2010, 73).

Julkisen sektorin toimijat vaikuttavat merkittävästi siihen, kuinka toimintakykyinen poliittinen päätöksenteko ja eri ryhmien väliset suhteet ovat (Harisalo & Stenvall 2002). Teemana hyvinvointijohtaminen on uusi ja se on vasta löytämässä muotoaan ja sisältöä. Tutkimusta aiheesta ei kovin paljon ole.

Artikkeli perustuu temaattisiin keskusteluihin, jotka kestivät noin tunnin. Kaikki haastattelut nauhoitettiin ja kirjoitettiin puhtaaksi, jonka jälkeen analysoin ne sisällönanalyysin menetelmin. Haastattelun kulku seurasi etukäteen lähetettyä temaattista haastattelurunkoa, josta kuitenkin tarvittaessa poikettiin. Teemat koskivat 1) hyvinvointialan ja sosiaali- ja terveyssektorin muutoksia, 2) hyvinvointijohtamisen määrittelyä ja sen tulevaisuutta, 3) kuntastrategian ja hyvinvointijohtamisen suhdetta, 4) poikkihallinnollisuutta, 5) kansalaisten ja asiakkaiden roolia, 6) päätöksentekoa ja kokemustiedon hyödyntämistä ja 7) tulevaisuuden näkymiä. Lisäksi haastateltavia pyydettiin tekemään hyvinvointijohtamisen SWOT- analyysi⁵. Haastateltavilla oli

5 SWOT- analyysi on strategian laadintaan kehitetty nelikenttämalli, jossa arvioidaan organisaation omia vahvuuksia ja heikkouksia sekä sen ympäristön mahdollisuuksia ja uhkia.

myös mahdollisuus ottaa esiin mielestään tärkeä teemojen ulkopuolelle jäänyt aihe tai seikka ja kaikki lisäsivät jonkin huomion tai tiivistelmän hyvinvointijohtamisesta.

Haastateltavat olivat hyvin valmistuneita haastatteluun ja yleinen tunnelma haastatteluissa oli epämuodollinen ja innostava.

Ilman käsitteitä maailmaa ei ymmärretä

Ensimmäinen huomio haastatteluissa oli, että kaikki haastateltavat halusivat tuon tuosta palata käsitelmäritelmiin. Joko niin, että halusivat määritellä käsitteitä tarkemmin tai siksi, että heillä ei ollut omasta mielestään riittävän selkeää käsitystä jostakin käsitteestä.

Tämä teema kulki läpi haastattelujen, mikä omalla tavallaan osoittaa, miten tärkeässä roolissa käsitteet ovat nykyisessä jatkuvasti monimutkaistuvassa maailmassa. Käsitelmärittelyjen toivotaan tuovan selkeyttä asioihin, mutta sen lisäksi niihin palaaminen varmistaa sitä, että puhumme samasta asiasta. Taustalla oli selvästi myös aito pyrkimys yhteisen ymmärryksen etsintään.

Ydinkäsite hyvinvointijohtaminen ymmärrettiin pääsääntöisesti samansuuntaisesti ja erityisesti niin, että keskustelu haluttiin kohdistaa kuntajohtamiseen ja päätöksentekoon. Hyvinvointijohtaminen viittaa näin ollen laajempaan ilmiökenttään, ei vain perinteisesti ymmärrettyyn hyvinvointiin.

Ymmärrän niin, että se on kokonaisvaltaisempaa tämä hyvinvointijohtaminen. Se ei ole, että käydään erikoissairaanhoidossa ja perusterveydenhuollossa. Henkilön ja kansalaisen vastuuta itsestään, lapsistaan, perheestään niin henkisen kuin fyysisen hyvinvoinnin osalta - liikkeuko tarpeeksi. Ollaan keskenään, huolehditaan lapsista ja heidän hyvinvoinnistaan. Sitten kun tukea tarvitaan, sitä tulee yhteiskunnalta. Minä ymmärrän sen niin, että meidän organisaatiot – siinä on kansalainen keskiössä elämänkaarensa mukaan ja niin, että sitä kokonaisvaltaisesti haetaan liikunnan, vapaa-aikatoimen, kasvatuksen kautta, nuorisotoimen ja sosiaali- ja terveystoimen kautta (H1)

Hyvinvointi ja terveys ovat yhteydessä toisiinsa, mutta erityisesti niiden edistäminen ovat kytköksissä toisiinsa. Hyvinvointi ei käsitteenä ole monen haastateltavan mielestä yksinkertainen vaan pikemminkin monimutkainen. Hyvinvoinnin käsitteen kaksijakoisuus ei suomenkielessä tule hyvin näkyviin. Hyvinvointi voidaan ymmärtää *welfare* -käsitteen kautta eräänlaisena vastapoolina *warfare* - käsitteelle niin kuin William Beveridgen kuuluisassa raportissa vuodelta 1942 määriteltiin. Raportti loi

pohjan sekä hyvinvointivaltiolle että esitteli laajan toimenpideohjelman sosiaaliturvalle (Beveridge 1942). Nämä käsitetulkinnat siirtyivät vähitellen osaksi sosiaalipolitiikkaa ja rakentuivat sisään vahvasti korporatiiviseen pohjoismaiseen malliin, jossa työmarkkinaosapuolet sopivat asioista yhdessä. Taloudellinen tasa-arvo on ollut pohjoismaisen mallin peruskivi. Tasa- arvo viittaa tällöin samanarvoisuuteen, tasavertaisuuteen, ja yhdenvertaisuuteen.

Viimeaikainen keskustelu hyvinvoinnista on tavallaan palannut Erik Allardtin esittämään vaihtoehtoon skandinaaviselle hyvinvointitutkimukselle, jossa hyvinvointitutkimus haluttiin asettaa uuteen ns. *Having* (elintaso) *Loving* (yhteisöllisyys) – *Being* (itsensä toteuttaminen) – kolmioon (Allardt 1976). Kiinnostavaa jaottelussa on, että siitä puuttuu kolmannen sektorin taso siinä mielessä kuin se nykyään ymmärretään. Allardtille oli olemassa vain julkinen ja yksityinen sektori ja perheen ja lähiyhteisön sfääri.

Allardtin (1976) keskeisin väite oli, että skandinaavinen hyvinvointitutkimus on keskittynyt liikaa elintasokomponenttiin. Allardt siis peräänkuulutti, että perinteisen hyvinvointitutkimuksen rinnalle tarvitaan uutta hyvinvoinnin laajemmin määrittelevää tutkimusta. Tämä laajempi käsitys hyvinvoinnista on saanut tukea laajasta elämänlaatu- ja onnellisuustutkimuksesta. Hyvinvointikäsite on sittemmin saanut uusia muotoja onnellisuuspolitiikan mahdollisuudesta käytävässä keskustelussa (Saari 2012). Tämä tuli esiin myös haastatteluissa siinä mielessä, että haastateltavat usein pohtivat hyvinvointi-käsitettä ja sen sisältöä.

Mutta jos mietimme politiikan tasoa, niin se tulee terveystieteen kautta. EU:ssa ei hirveän paljon hyvinvoinnista puhuta terveyden rinnalla. Minun maailmassani terveys ja hyvinvointi ovat aina yhdessä. Kun EU- strategioissa jo sanotaan terveys kaikissa politiikoissa, niin tästä on kyse. Terveys ja hyvinvointi ovat mukana kaikissa politiikoissa ja päätöksenteossa. Sen pitäisi olla ohjaamassa valtuuston työskentelyä, kaupunginhallituksen työskentelyä ja lautakunnilla on meidän mallissa vähemmän valtaa. Kun siellä mietitään, miten tämä raha käytetään. Siellä pitäisi olla terveys ja hyvinvointi ohjaamassa. Myös siellä sekä omissa työpaikoissa terveyden ja hyvinvoinnin tulisi ohjata ajattelua ja päätöksentekoa.(H4)

Eräs haastateltava halusi laajentaa hyvinvointikeskustelua tasa-arvokäsitteeseen, mikä olikin kiinnostavaa. Perinteisesti suomen kieli ei erottele tasa-arvon käsitettä niin hienosyisesti kuin kansainvälinen keskustelu on käsitettä avannut. Tasa-arvo voidaan käsittää tasa-arvoiseen jakamiseen yhdistyväksi käsitteeksi (*equality*) tai se voidaan käsittää hienovaraisemmin, jolloin puhutaan usein reiluudesta tai tasapuolisuudesta (*equity*). "When we say equity, we refer to the qualities of justness, fairness, impartiality and even handedness. When we talk about equality, we are talking about equal sharing and exact division." (Kun puhumme tasa-arvosta equity- mielessä,

puhumme oikeudenmukaisuudesta, reiluuudesta ja puolueettomuudesta. Kun puhumme tasa-arvosta merkityksessä equality, puhumme yhtäläisestä jakamisesta ja jaosta. (ks. Difference between equity and equality.net)

Tässäkin on niin, että pyritään ajattelemaan ihmisten hyvinvointia kokonaisvaltaisemmin. Vihdoin on päästy yhteisymmärrykseen, millaisia mittareita. Kyllä näen, että tässä hyvinvointijohtamisessa meillä on mittareita, joita me yhtenäisesti käytämme tässä valtakunnassa. Tiedät, että tasa-arvosta käytetään kahta erilaista kahta erilaista sanaa equality ja equity. Olen sen equity- termin kannalla. Se huomioi tarpeet. (H2)

Eräs haastateltava halusi olla paljon suoraviivaisempi ja korosti, että ehkä olenaisempaa olisikin puhua tässä yhteydessä ainoastaan hyvinvoinnista ja sen edistämisestä eikä vain terveyden edistämisestä. Sama piirre on ollut viimeaikaisessa keskustelussa hyvinvoinnista ylipäättään

Yhdistän terveyden edistämisen tähän, vaikka tämän ei pitäisi olla mitään termeillä kikkailua, niin puhuisin vain siitä hyvinvoinnin edistämisestä. Kun puhutaan terveyden edistämisestä, miellelyhtymä tulee heti Soteen. Näen, että hyvinvointi on se, jonka ympärille kaikki rakennetaan. Hyvinvointi on sinä keskiössä. (H3)

Hyvinvoinnin tulisi olla haastateltavan mielestä osa strategiaprosessia. Hyvinvointikertomus on tähän hyvä väline, jota pitäisi osata käyttää.

Väitän, että katsomme hyvinvointia väärästä kulmasta. Me emme ota sitä riittävästi huomioon strategiaprosessissa. On olemassa työkalu, mikä sekkin on kehitysvaiheessa. Tällä hetkellä paras työkalu, mitä voidaan käyttää. Nyt se on palveluohjelmien liite. Kun me mietitään strategiaa, vuosittaista talousarviota. Hyvinvointikertomuksesta tulee asioita, joita meidän pitäisi parantaa tai tehdä paremmin. Kyllä sen pitäisi näkyä talousarviossakin. Kun toimintaympäristössä nähdään syyseuraussuhteita, asioita pitäisi lähteä korjaamaan. Eivät ne vaan nyt vielä oikein osu siellä. (H3)

Muutos on pysyvää, mutta mikä on se, joka ei muutu

Nykymaailmaa on viime vuosina kuvattu globalisaation, teknologian ja verkostoitumisen näkökulmista, mikä tarkoittaa käytännössä, että asioiden, tapahtumien, ilmiöiden, toimijoiden ja prosessien keskinäinen riippuvuus on jatkuvasti lisääntynyt. Muutokset jossakin toisella puolella maailmaa voivat aiheuttaa yllättäviä muutoksia

paikallisesti ja alueellisesti. Tämä perhosefektiksi kutsuttua ilmiötä ei pidä kuitenkaan sekoittaa sekavuuteen tai sattumaan, vaan usein kyse on vain siitä, että päätöksenteko politiikassa on entistä vaikeampaa. Emme voi ennakoida tai tietää tiettyjen päätösten todellisia vaikutuksia ja tämä näkyy suomalaisessa politiikassa ja taloudellisessa päätöksenteossa.

Tämä jatkuvan muutoksen ajatus on erityisen huonosti soveltuva julkishallinnon maailmaan, jonka toiminta lähtökohtaisesti edellyttää ennustettavuutta ja tietynlaista vakautta. Valtioiden ja julkisen sektorin kannalta kehityskulku on erityisen haasteellinen. Niiden pitäisi uudistaa palveluitaan ja toimintatapojaan, sillä resurssit eivät riitä nykyisiin toimintamalleihin. Yhä isommaksi haasteeksi päätöksentekijän ja toimeenpanijan kannalta tulee se, miten muutostarpeisiin tulisi varautua ja se, miten muutoksia kyetään tunnistamaan ja tunnustamaan.

Kuten aiemmin tuli ilmi, Joensuussa on menossa suuria muutoksia ja muutokset tuntuivat olevan kaikille haastateltaville itsestäänselvyys. Joensuussa on siirrytty tilaaja -tuottaja -malliin, jota kaikki kommentoivat. Yksikään haastateltava ei tyrmännyt mallia, vaan kaikki pitivät sitä myönteisenä muutoksena, joka oli pakottanut hallinnollisiin muutoksiin. Käytännössä vanha organisaatorakenne on uudistettu ja poliittisen päätöksenteon rakenne on erilainen. Esimerkiksi lautakuntien asema ja rooli on muuttunut. Niiden kyky vaikuttaa päätöksiin, on joidenkin mielestä heikentynyt.

Valtakunnan tason poliittiselle päätöksenteolle asetettiin suuria odotuksia ja kaikki olivat yhtä mieltä siitä, että nykyinen pattitilanne, jossa kuntiin vaikuttavia laajoja yhteiskunnallisia päätöksiä joudutaan odottamaan pitkään, ei voi jatkua. Suurin syy monen mielestä oli se, että kuntarakenneuudistus ja sosiaali- ja terveystalouden uudistus ovat kytköksissä toisiinsa. Tämä aiheuttaa suurta epävarmuutta ja turhautumista. Yksi suuri kysymys on kuntakoon määrittäminen ja kuntaliitoksia suosivien ratkaisujen etsiminen.

Aikooko maan hallitus viedä loppuun nämä vireillä olevat pakkoratkaisut? Niistähän se riippuu. (...) Jos hallitus ei pysty tätä tekemään, niin alkaako vaalien jälkeen taas uusi säätö. Nyt on kahdeksan vuotta väännetty. Toivottavasti nämä muutaman kuukauden kuluessa ratkeavat. Ei tässä kauheasti ole enää aikaa, jos meinaavat sen tehdä ja saada läpi. (H1)

Joensuu on siirtymässä vaiheittain elämäntapa- ja palvelumalliin, jolloin kaikkia kaupungin palveluja tarkastellaan eri-ikäisten kuntalaisten näkökulmasta. Aika monet haastateltavat nostivat esiin sen, miten suuria ajattelu- ja toimintatapojen muutoksia nyt käynnissä olevat prosessit vaativat. Muutos vaatii uutta johtamista kaikilla tasoilla ja uuteen malliin ei voi siirtyä nopeasti.

Tilaaaja-tuottajamallin lisäksi Joensuussa yritetään siirtyä elämänkaariajattuun. Mielestäni niissä on paljon mahdollisuuksia, joilla voidaan saada palvelut toimimaan paremmin lähtien ihmisistä ja niiden tarpeista. Kyllä se vaatii aika paljon ajattelutavan muuttumista. Se vaatii yhteistyötä, että ei tuijoteta vaan vanhoja rajoja ja hierarkioita ja omia reviiireitä. Siinä on siis paljon mahdollisuuksia, mutta ne eivät automaattisesti toteudu. Se on sellainen puoli, onko siihen aitoa halua ja onko siihen sellaista johtajuutta. (H5)

Nykyisessä hallitusohjelmassa on selkeästi luvattu uudistaa nykyinen sosiaali- ja terveyspalvelujen kokonaisuus. Tähän on pyritty uudistamalla terveydenhuoltolaki, johon liitetään uusi sosiaalihuoltolaki, joka on yhä valmisteluvaiheessa. Terveydenhuollon keskeinen ongelma on perusterveydenhuollon ja terveyskeskusjärjestelmän näivettyminen. Terveyskeskuksista on tullut työttömien, köyhien ja eläkeläisten palvelu, kun taas työelämässä olevat voivat nauttia työterveydenhuollon palveluista ja hyvätuloiset yksityisistä palveluista.

Hallituksen SOTE -uudistuksessa tavoite on yhdistää sosiaali- ja terveydenhuolto sekä perus- ja erikoistason palvelut. Tämä on tärkeää monille asiakasryhmille, kuten lapsiperheille, iäkkäille ja työttömille. Kuntalaisten lähipalvelut varmistetaan uusilla toimintamalleilla, ja kokoamalla palvelujen järjestämisvastuu nykyistä laajemmalle ja vahvemmalle pohjalle.

Aika monet haastateltavat tunnustivat nykyjärjestelmän ongelman. Sen yksi ongelma on rahoituksen monikanavaisuus, mikä tarkoittaa, että sosiaali- ja terveyspalvelujen rahoitus on hajotettu yli kolmelle sadalle kunnalle. Järjestelmä ei kannusta kehittämään palveluja eikä sen kokonaisuutta oikein valvo kukaan. Monet viimeaikaiset tutkimukset osoittavat, että työssäkäyvällä on kolme vaihtoehtoa käydä lääkärillä: julkinen tai yksityinen terveydenhuolto tai työterveyshuolto. Suomessa lääkärissä käyvät eniten hyväosaiset, vaikka he sairastavat todellisuudessa vähemmän. Suomalainen järjestelmä on monessa suhteessa poikkeuksellinen. Missään toisessa maassa ei ole näin laajaa työterveyshuoltoa, jolle on siirtynyt työkyvyn ylläpidon lisäksi myös sairaanhoito. Ainutlaatuinen on myös kunnallisen järjestelmän rinnalla toimiva sairausvakuutus, joka mahdollistaa yksityisen sairaanhoidon osittaisen korvattavuuden (Pekurinen ym. 2011).

Nykyinen SOTE -uudistus ei sisällä rahoitusuudistusta, mitä jotkut pitivät ongelmallisenä linjauksena. Haastateltavilla oli myös selkeästi erilaisia näkemyksiä palvelujen järjestämisestä.

Oleellista olisi, että rahoitus tulisi yksinkertaisemmaksi. Nyt kun se rahoitus tulee niin monesta paikasta, se vääristää vastuita ja jokainen miettii vain omia rahojaan eikä sitä kokonaisuutta. Se on kaikkein suurin ongelma. Se, että se olisi

maakunnallinen malli, jossa se tehtäisiin, se on kannatettava idea. On tietysti palveluja, joiden päätöksenteon olisi syytä olla kuntatasolla. Voidaan sen rakentaa niin, että jos meillä on isoja vahvoja kuntia, se voisi olla niiden alla. Siellä kunnan alla voisi olla jotakin paikallisia demokraattisia elimiä, jotka voisivat huolehtia siitä paikallisuudesta. (H5)

Yksi linjaus, josta sangen laajasti halutaan pitää kiinni, koskee julkisen sektorin järjestämistä. Järjestämistä tarkoitetään oikeudellista vastuuta siitä, että lailla säädetty palvelut ja velvoitteet tulevat säännösten mukaisesti hoidetuiksi. Järjestämistä oleva kunta tai muu toimija vastaa siitä, että ihmiset saavat tarvitsemansa palvelut laadukkaasti ja oikea-aikaisesti. SOTE- uudistus tarkoittaa, että nykyistä järjestämistä muutetaan. Se, miten toiminta jatkossa rahoitetaan, ei sisälly nykyiseen uudistukseen.

Jos yleisesti puhutaan, tässä on monta trendiä liikkeellä. Onko trendi oikea sana, en tiedä. Mutta tietyt näkökulmat kiistelevät ja taistelevat siitä, mikä näkökulma voittaa. Minä ajattelen sote-palveluista niin, että julkinen on isäntä ja yksityinen on renki. Ajattelen, että sosiaali- ja terveystoimi ovat yhteiskunnallisesti niin merkittävä sektori ja alue, että sitä ei saa antaa markkinoiden hoidettavaksi. Sen täytyy olla julkisen puolen ohjeistuksessa. Tätä ei tarkoita, että me emme tarvitse kolmatta sektoria tai yksityistä sektoria. Näkökulma on, että julkisen pitää ohjata ja johtaa tätä hommaa. (H4)

Hyvinvointijohtamisen näkymät

Yksi haastattelun idea oli, että haastateltavat tekevät SWOT -analyysin hyvinvointijohtamisesta. Analyysin tekeminen osoittautui sekä haasteelliseksi että hyvin kiinnostavalla tavalla haastateltavien perusnäkökulmia luotaavaksi osioksi. Jos käsitys hyvinvointijohtamisesta kuntasektorilla oli haastateltavien keskuudessa sangen yhteneväinen, oli heikkouksien ja vahvuuksien sekä mahdollisuuksien ja uhkien kirjo hyvin laaja.

Vahvuuksien nimeäminen ei ollut vaikeaa, mutta loppujen lopuksi vahvuuslista jäi sangen lyhyeksi. Yksi yleisesti jaettu näkemys oli, että hyvinvointijohtamiseen on alueella hyvät edellytykset. On vahva kansanterveystyön historia, vahva järjestöyhteistyö ja hyvinvointikertomus.

Vahva historia, Pohjois-Karjala- projekti ja sen myötä Kansanterveydenkeskus, vahva järjestöyhteistyö. Vahvuus on myös se, että kuntasektorin ja yritysten välillä on ollut paljon yhteistyötä. Näen yhtenä mahdollisuutena, että on tullut hyvinvointikertomus ja -tilinpito. (H2)

Joensuun vahvuutena nähtiin se, että päättäjät ymmärtävät, mistä hyvinvointijohtamisessa ja hyvinvointikertomuksessa on kyse. Asia on saanut paljon tilaa päätöksenteossa. Joensuun kaupungissa on suuri joukko ihmisiä, jotka ovat perehtyneet asiaan. Useat ovat myös vahvasti sitoutuneet asiaan ja ovat hyvin perillä hyvinvointijohtamisen periaatteista kuntajohtamisessa.

Nykyinen johtaminen on pitkälle tiedolla johtamista ja monet pitivät suurena etuna sitä, että tietoa ja informaatiota on saatavilla paljon, jopa liikaa. Myös se, että kuntalaiset ovat hyvin valistuneita ja tietoisia siitä, mistä terveys ja hyvinvointi ovat viime kädessä kiinni. Se ei ole se ongelma numero yksi.

Vahvuutena näkisin, että tietoa on olemassa. Organisaatioilla on lukematon määrä tietoa, mitä vaikuttavuutta toimintaan tarvittaisiin. Meillä on asiantuntijuutta olemassa. Otetaan vaikka nyt se Pisa. Se on pitkäjännitteistä työtä. Tietoa on olemassa, mutta me emme ole jälkijättöinen yhteiskunta Sote -palveluissa eikä siinä ettemme tiedostaisi terveen elämän rakennuspuut. Myös se, että kansa alkaa olla koulutettua ja terveystieteistä on ollut vuosikymmeniä. Kyllä jokainen on saanut tietää, miten tässä olla pitäisi. Ne ovat niitä vahvuuksia.(H1)

Heikkouksien nimeäminen ei myöskään ollut vaikeaa ja toisin kuin edellä heikkouksien lista muodostui pitkäksi. Yhtenä heikkoutena nousi esiin se, että päätöksentekoon ei liity ihmisiin kohdistuvaa vaikutusten arviointia. Hyvinvointivaikutuksia ei oikein osata mitata eikä arvioida (katso Teemu Rantasen ja Timo Toikon artikkeli tässä teoksessa).

Se, mikä on heikkous. ei vain Joensuun vaan kaikkien kuntien heikkous, kun me teemme päätöksiä, niin me emme tee ihmiseen kohdistuvia vaikutusten arviointia. Me emme osaa tehdä terveys- ja hyvinvointivaikutusten arviointia. Hyvinvointijohtaminen pitää sisällään sen, että meillä on kaava tuolla valtuustossa hyväksyttynä. Siellä pitäisi olla terveys- ja hyvinvointivaikutusten arviointi. Mitä tämä kaava tarkoittaa ihmisten terveyden ja hyvinvoinnin kannalta. Tällaista taitoa meillä ei ole. Meillä ei ole terveystaloustieteellistä osaamista. Me emme osaa tehdä kustannusvaikuttavuusanalyysejä. (H4)

Osa haastateltavista viittasi alueen korkeaan työttömyyteen, köyhyyteen ja lapsiköyhyyteen, mikä ilmenee Joensuuta koskevan hyvinvointikertomuksen indikaattoritiedoista. Joensuussa lapsiperheillä ja nuorilla on paljon ongelmia, ja ne kasaantuvat. On paljon yksinhuoltajuutta, nuorten työttömyyttä, mielenterveys- ja päihdeongelmia ja lastensuojelussa huostaanottoja. Tämä käy ilmi sähköisen hyvinvointikertomuksen tiedoista.

Meidän heikkouksia on korkea työttömyys, joka vaikuttaa perheiden toimeentuloon. Köyhyys, lapsiköyhyys. En tiedä, onko meillä yksinhuoltajaperheitä suh-

teessa muihin paljon vai vähän. Jos mietin lasten ja nuorten kannalta. Meillä on ollut korkea työttömyys jo pitkään. Meillä on perheitä, joissa se työttömyys jo periytyy. Huono-osaisuus. Se on heikkous ja uhka. Jos työttömyys on jatkunut yli sukupolvien, niin silloin sinä jäät siihen, eivätkä nuoret löydä siitä pois. Sitteen meillä on kaikki nämä kansanterveyteen liittyvät ongelmat. Ne ovat heikkous puolella. (H5)

Heikkoutena nähtiin se, että ympäristöongelmia ei saada haltuun ja että hyvinvointijohtamiseen liittyy viestinnällisiä vaikeuksia. Suurin heikkous tai vaara on se, että johtaminen ei onnistu ja rahat ja resurssit valuvat hukkaan.

Heikkouksia on se, miten me pystymme pitämään ympäristömme terveenä ja rakennusmateriaalit terveisinä tai vaikka kaivosteollisuus sellaisena, että emme sairastuttaisi ihmisiä sen kautta. Heikkouksia voi olla se, että emme osaa lähestyä ihmistä tai organisaatiota niin kuin pitäisi tai emme saa yhteisöllisyyttä takaisin. Kovimpana heikkoutena näen sen, että tämä on niin pirstaloidusti ohjattu tämä kuvio, että rahaa menee ihan turhaan, kun väärällä tavalla tehdään. (H5)

Kaikki haasteltavat näkivät talouden kehityksen uhkana siinä mielessä, että talous ja voimavarojen niukkuus määrittävät paljolti koko alueen toimintaa. Taloustilanne määrittää koko alueen elinvoimaisuutta, mutta se määrittää kaupungin omaa taloutta. Talouden ja yritystoiminnan lamautuminen muodostavat hyvinvointijohtamiselle selkeän uhan. Toisin sanoen hyvinvointijohtamiselta putoaa pohja, jos jaossa on vain niukkuutta.

On pakko sanoa, että taloudellinen tilanne on uhka. Se on niin surullista. Juuri kun oivallus oli syntynyt, niin samaan aikaan tulee tämä taloudellinen voimavarojen niukkuus vastaan. (..). Ongelma on se, että meillä on raskaassa hoidossa olevia ihmisiä, niin onhan heidät hoidettava. Ei heitä voi jättää hoitamatta. Samalla pitäisi muuttaa systeemiä. Siinä on kahdet kustannukset tavallaan päällekkäin ennen kuin alkaa näkyä sen uuden toimintatavan hyöty. Siinä saattaa mennä viisi vuottakin. Kaiken tämän rahapulan ja niukkuuden keskellä pitäisi tehdä tämä suunnanmuutos, niin onhan se uhka, jos ei riitä usko tähän asiaan. Tuleekin se hätäjarrutus – vain lakisääteinen ja kaikki muu pois. Mahdollisuus on, että tämä saataisiin etenemään. Tämän rinnalla olen puhunut, että eri puolilta alkaa tulla tutkittua tietoa ja näyttöä. (H4)

Valtakunnan päättäjiltä odotetaan päätöksiä ja kannanottoja. Myös se on uhka, että ihmiset eivät huolehdi itsestään tai eivät halua pitää itseään kunnossa.

Tietysti on aina olemassa se uhka, että ihmisistä suurin osa viis veisaa näistä. Polttaa tupakkaa, juo viinaa ja syrjäytyy ihan kuin ennenkin. Eikä oteta vastuuta

itsestään. Se on niitä keskeisiä juttuja. Tai että nuoriso ei pidä kunnostaan huolta. Kyllähän tähän uhkia liittyy. (H1)

Kiinnostava on, että kaikki haastateltavat näkevät hyvinvointijohtamisessa ison joukon mahdollisuuksia. Ajatellaan, että kansalaiset ottavat jatkossa enemmän vastuuta itsestään ja kunta voi tällä uudistuksella keskittyä kuntalaisten terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseen. Myös positiivisia taloudellisia vaikutuksia on mahdollista saada pitemmällä aikavälillä. Hyvinvointijohtaminen mahdollistaa kunnan koko palvelukokonaisuuden ja -ketjujen lähemmän tarkastelun.

Mahdollisuus on, että saadaan eurovaikutuksia. Jos kansalaiset ottavat enemmän vastuuta, meillä on elämänkaaren mukaiset palvelut ja jokainen organisaatio tekee vaikuttavaa työtä ja on tehokkaampi ja vaikuttavampi ja säästää pitkällä juoksulla aivan euroja. Kansalainen kun ottaa itsestä vastuuta, niin se ei tarvitse niin rankkoja toimenpiteitä. Yhteiskunnan rahoittamia systeemejä niin paljon kuin se tällä hetkellä tarvitsee. Nämä ovat niitä mahdollisuuksia. (H1)

Uusi näkökulma mahdollistaa pitkän tähtäimen suunnittelun toisessa mielessä kuin aiemmin. Eräs haastateltava tiivisti asian seuraavasti. Se, että nyt meneillään oleva hyvinvointijohtaminen ei lähdekään liikkeelle, tai että se jähmettyy, on sekä uhka että mahdollisuus.

Tärkeää on katsoa, missä meillä menee hyvin koko kentässä ja missä meillä menee huonosti. Se lumipallo ei vyörykään oikeaan suuntaan, vaan väärään suuntaan jostain sellaisesta syystä, että liian vahvat voimat astuvat kuvaan. Jos oikea merkitys jää lapsitasolle, eikä toiminta kohtaa sitä, mitä sillä on haettu. Että sillä on oikeasti vaikutus strategiaan ja vuosittaiseen talousarvioon. (H3)

Olennaista hyvinvointijohtamisessa on, että se nostaa keskiöön ihan tavallisen kuntalaisen – hänen terveytensä ja hyvinvointinsa. Se, miten tätä voidaan tukea ja luoda sille edellytyksiä on yksi hyvinvointijohtamisen ydinteemoja. Tämä pitäisi nostaa selkeästi esiin.

Jos miettii hyvinvointia, keskivertoihmisen hyvinvointia. Niin tietysti meidän kulttuuri- ja liikuntapalvelut on hyviä. Sellaista toimintaa on, joka lisää hyvinvointia. Sellaista on mahdollista tehdä. Meidän järjestökenttä on hyvä ja voit löytää oman yhteisön ja toimia siinä. (H5)

Tieto, johtaminen ja rakenteet

Monet haastateltavat nostivat esiin kysymyksen ehkäisevästä työstä ja siitä, mitä sillä tarkoitetaan. Viimeaikainen keskustelu on vahvasti painottanut ennakoivaa otetta ja varhaista puuttumista eli nostanut esiin sellaiset toiminnat ja rakenteelliset edellytykset, joilla asioihin voidaan vaikuttaa ajoissa. Haastateltavat nostivat esiin määrittelyongelman. Ei ole aina oikein selkeää käsitystä, mitä ehkäisyllä tarkoitetaan.

Ongelmana on, että ehkäisevän työn vaikutuksia on hankala osoittaa ja investointien todellisia vaikutuksia on vaikea mitata. Tämä tarkoittaa usein sitä, että kun joudutaan säästämään, ensimmäisenä listalla ovat ehkäisevän työn resurssit. On myös paljon väärinkäsityksiä ehkäisevästä työstä ja siihen käytetyistä resursseista. Asia on monisyinen ja mutkikas, ja paljon riippuu siitä, mitä ehkäisevällä työllä tarkoitetaan.

Otetaan nyt vaikka tämä ennaltaehkäisy käsittelyyn. Tällä hetkellä keskustellaan paljon, että yhteiskunnassa ei ole ennaltaehkäisyä. Kuitenkin laskettuna meidän käytettävissä olevista rahamääristä, otetaan sieltä erikoissairaanhoidon pois. Meillä 22 % käyttötaloudesta käytetään ennaltaehkäisyyn. Se on iso määrä rahaa, nyt kun se menee monesta siilosta; otetaan nyt vaikka neuvola tai perheneuvonta tai vapaa-aikatoimen liikunta ja sieltä liikunnan ohjaaminen niille, jotka tarvitsevat ohjaamista. On seniorikorttisysteemi. Kaikki nämä on siiloutuneet eikä niitä kokonaisvaltaisesti ohjata tässä hyvinvointijohtamisessa. Hyvinvointijohtamisessa nämä siilot purettaisiin ja niiden ympärille rakennetut toisistaan tietämättömät organisaatorajat purettaisiin ja alettaisiin ohjata niitä keskitetysti. Nyt minä puhuin vasta ennaltaehkäisystä. Sitten kun siihen lisätään pienikorjaaminen ja iso korjaaminen ja näitä rajoja yritetään purkaa. Silloin vasta ollaan maalissa sen kokonaisvaltaisen johtamisen kanssa. (H1)

Yksi kiinnostava huomio oli, että yllättävän vähän haastateltavat puhuivat johtamisesta. Johtaminen on kuitenkin kaiken kehittämisen ja työtoiminnan ytimessä. Se, missä määrin erilaista tietoa päätöksenteossa hyödynnetään, on kuitenkin vasta muotoutumassa. Hyvinvointikertomus on hyvä työkalu, mutta sen käyttö ja tulkinta ovat vielä lapsen kengissä. Eräs haastateltava halusi nostaa keskusteluun hyvinvointitiedon ja sen roolin koko kaupungin johtamisessa ja päätöksenteossa. Läpimurto on lähellä, mutta ihan todellisuutta se ei vielä kukaan ole. Hyvinvointijohtamisen paikka on kaupungin strategisessa johdossa.

Sen rooli ei ole oikea. Se johtuu siitä, että se kytkeytyy tässä hallinnollisessa organisaatiossa väärään paikkaan. Olen yrittänyt tuoda sitä esiin, että sen pitäisi olla kaupungin johtoryhmässä. (...) Jos me saataisiin se kaupungin johtoryhmään ja se lähtisi strategian tekemisestä, koska se tehdään kaupungin johtoryhmässä

olevien henkilöiden toimesta. Kun ne saisi istutettua tämän ajatuksen, että tämä ei teetä heille lisätyötä. Tämä tuo heille uuden työkalun ja mahdollisuuden, millä he voivat lähteä aidosti tekemään. Me teemme nytkin sitä toimintaympäristön kuvausta. Minusta hyvinvointitiedon pitäisi vaikuttaa ihan kaikkiin siellä. Tämä juttu on niin lähellä breikkausta. Se ei ole vielä mennyt siihen. Me olemme tällaisessa tilanteessa. (H3)

Tärkeää olisi saada hyvinvointikertomuksen tuottama ja muu hyvinvointitieto sisään kaupungin päätöksentekojärjestelmään. Jos siihen ei päästä, ei hyvinvointijohtaminen ole mahdollista. Tärkeää on siis nostaa esiin johtaminen ja johtajuus. Se ratkaisee kaiken: jos se on hyvää, asiat sujuvat ja jos se on huonoa, asiat menevät sekaisin.

Hyvinvointijohtamisesta vielä. Se ei onnistu, jollei meillä ole hyviä johtajia. Valittavasti rekrytoinnissa jää yhä edelleen huomioimatta se, millaiset kyvyt johtajalla on ihmisten johtamiseen ja millaiset kyvyt johtaa ylipäätään. Joskus käy, että otetaan se oman ammatin edustaja johtajaksi eikä varmisteta, millaiset johtamistaidot ja -valmiudet kyseisellä henkilöllä on. (H4)

Yksi kunnallisen hyvinvointijohtamisen ydin on, että terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen kuuluu kaikille hallintokunnille. Tämä tarkoittaa poikkihallinnollisuutta ja uusia organisaatiomalleja. Tosiasia kuitenkin on, että hallintorajoilla on omat historiansa ja kulttuuriset käytäntönsä, joiden muuttaminen on hidasta.

Poikkihallinnollisuus on haaste aina. Oli toimintamalli mikä tahansa, oli organisaatiomalli mikä tahansa. Meidän tapaisessa kylässä, jos mietitään kaupungin työntekijöiden määrää 5500 ihmistä. Me emme voi poistaa rajoja kokonaan. Se ei ole teoreettisestikaan mahdollista. Se raja on aina jossain olemassa.(...) Tehdään minkä tahansa tyyppinen malli, oli se tilaaja-tuottaja-malli, oli meillä elämänkaari-malli. Jossain siellä on ne raja-aidat olemassa. Ne pitäisi pyrkiä rakentamaan sillä tavalla, että ne säännöt ja ohjeistukset eivät estä toimintaa. Viime kädessä ratkaisee se, millaisia ihmisiä siellä on. Se on taivaan tosiasia. Allekirjoitan tämän satasella. Vaikka piirrämmekin, kuinka hyvännäköisen organisaatiomallin, mutta jos ne ihmiset ei toimi siellä hyvin, mallilla ei mitään merkitystä. Tai kääntäen. Vaikka sinulla olisi vaillinaisen näköinen juttu, näyttää vähän kököltä, ja tuohon meidän johtosääntö ei anna meille työkaluja. Mutta jos ne ihmiset siellä toimii, ei se estä toimintaa. (H3)

Kansalaisten ja asiakkaiden rooli

Suomalaista hyvinvointiyhteiskuntaa pidetään usein itsestäänselvyytenä. Harvoin pysähdytään pohtimaan, mitä kaikkea siihen liittyy. Suomea voidaan pitää hyvin vakaana ja turvallisena maana, jossa asioiden hoito ja kaikenlainen toiminta on ennustettavaa ja luotettavaa. Hyvinvointiyhteiskunnalla on pitkä historia ja monilla palveluilla on oma erityinen taustansa. Opetuksen ja terveydenhuollon kaltaiset verovaroin rahoitetut julkiset palvelut ovat mahdollistaneet aineellisen hyvinvoinnin, pääsyyntö koulutuksen ja työn piiriin.

Viime vuosina on noussut esiin kaksi teemaa, jotka tulisi hyvinvointijohtamisessa huomioida. Yksi on käyttäjä- ja asiakaskeskeisyys, jolla viitataan käyttäjien ja asiakkaiden uudelleen roolin palvelujen ja toimintojen kehittämisessä. Toinen on osallisuus, jolla viitataan uudennlaisiin kuntalaisten ja asiakkaiden vaikuttamisen muotoihin. Nämä voivat viitata myös lähidemokratiaan liittyviin kokeiluihin (katso Mika Alavaikon artikkeli tässä teoksessa).

Julkisella sektorilla käyttäjiä voivat olla asiakkaat, päätöksentekijät, palvelunohjaajat, kanssatuottajat, palvelun arvioijat, muutoksen toteuttajat, veronmaksajat, asukkaat ja kansalaiset (ks. Innovointiopas 2013). Ajatellaan, että käyttäjillä on ymmärrys siitä, mitkä ovat heidän tarpeensa ja mikä palvelussa on tärkeää. Käyttäjä voi olla sekä idean keksijä että sen käyttöönottaja ja levittäjä. Käyttäjällä on siis asiantuntemusta, jota palvelun tuottajan kannattaa hyödyntää.

Periaatteessa voidaan asiakas- ja käyttäjälähtöisessä kehittämisessä erottaa kaksi erilaista näkökulmaa. Ensimmäinen, käytäntölähtöinen näkökulma korostaa alhaalta ylöspäin -liikettä, jolloin kehittämisessä etsitään pienimuotoisia arjen kokeiluja huomioiden käyttäjien tarpeet ja toiveet. Myös työntekijöiden ja asiantuntijoiden rooli on tärkeä huomioida. Toinen näkökulma, jota voidaan nimittää tavoitelähtöiseksi kehittämiseksi korostaa ylhäältä alas -liikettä, jolloin tärkeää on tavoitteenmäärittely ja osatavoitteiden yksilöinti, toteutuksesta huolehtiminen, resurssien varmistaminen ja jakaminen ja osallistumisen mahdollistaminen (Harmaakorpi ym. 2012).

Yleinen huomio haastatteluissa oli, että kellään haastatelluista ei ollut selkeää käsitystä siitä, miten nämä kaksi näkökulmaa voitaisiin saada tukemaan toisiaan ja miten asiakkaat ja kuntalaiset olisivat aidosti mukana tiedontuotannossa. Haastateltavat toivat kyllä esiin tiedonkeruun muotojen mahdollisuuksia, mutta kokonaiskuva jäi hieman hajanaiseksi.

Olemme tehneet kyselyjä. Pitää antaa ihmisten osallistua ja antaa palautetta. Jos kyselyt olisivat ainoa tiedonkeruun menetelmä, niin tietyn tyyppiset ihmiset niihin vastaavat. Peräänkuulutan sitä, miten saisimme niiden hiljaisten ihmisten

äännet esiin. Kun puhutaan syrjäytyneistä tai reunalta pudonneistakin tai näistä. Kuka menee kysymään heiltä? (H4)

Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut, että kansalaisten ja kuntalaisten mukaan saamista ei olisi pidetty tärkeänä, päinvastoin. Usea haastateltava toivoi uusia kokeiluja ja syntyi mielikuva, että haluttaisiin olla kokeilevia ja innovatiivisia, mutta se tuntuu olevan vaikeaa. Joensuun seudulla tehty kuntaselvitys nosti esiin uudet kuntalaisten kuulemisen muodot (Joensuu 2013). Uusia avauksia toivottiin.

Olen kirjannut tuohon foorumit. Kun Joensuussa on tehty kuntajakoselvitys ja siihen liittyen kuntademokratiaosuuden. Joka tapauksessa tuleeko kuntaliitoksia tai ei, niin tiettyjä tämän tyyppisiä asioita lähdetään viemään eteenpäin. Se pitää olla suoraa demokratiaa. Edustuksellinen demokratia on menettänyt kiinnostustaan. (H2)

Kuntalaisten mukaan saaminen vei monen haastateltavan ajatukset yhteisöllisyyteen. Tarvittaisiin asiakaspalautteen lisäksi uusia kehittämiseen liittyviä osallistumismuotoja. Kuntalaisten omaa vastuuta ei tulisi unohtaa.

Ihan perusjuttu on, että ottaa vastuuta itsestä ja läheisistään, mutta sitten yhteisöllisyyden kautta otetaan muistakin kuin sukulaisista vastuuta. Sitten on toinen, että kun lähdetään näitä rakenteita kehittämään, ihmiset ovat henkilötasolla tai yhteisötasolla aktiivisesti mukana kehittämässä ja antamassa palautetta. Niin ettei täällä tarvitse virkamiesten yksin tehdä, että saadaan palautetta, että mihin suuntaan mennään. Ja aktiivisesti ottaa näitä meidän tarjoamia ratkaisuja - teknisiä tai muita ratkaisuja niin kuin käyttöön. Minun pitää saada nämä palvelut kuin ennenkin. Mitään en halua toimintoissani muuttaa, vaikka käyttää kolmatta sektoria tai palveluseteliä tai olla valmiina liikkumaan erityispalveluiden mukana silloin se ei ole päivittäistä se tarve. Lähipalvelut täytyy aina tuottaa lähellä, mutta erityispalvelut voidaan hakea kauempaakin. Kyllä siinä kansalaisilla on iso osuus, että pysyy tämä paketti kasassa. Ettei tule näitä ristiriitatilanteita, jossa ikäihmiset ja lapsiperheet asetetaan vastakkain. Voi tulla ihan kansalaisten tasolla, eivät ne kaikki tule päättäjien tasolla nämä vastakkainasettelut. (H1)

Yksi ongelma tiedonkeruussa ja palautteessa on, että joskus voi olla vaikea erottaa metsää puilta. Yleensä purnaaminen nostaa esiin negatiiviset asiat ja vie omanlaiseen kierteeseen, jossa rakentava keskustelu käy mahdottomaksi Useat haastateltavat näkivät ongelmaksi sen, että asiat ja asiakokonaisuudet ovat monimutkaisia. Tietoa on liikaa ja asioiden ja ilmiöiden ymmärrettäväksi tekeminen päättäjille on todella haasteellista. Tarvitaan yksinkertaistuksia, tiivistyksiä, esimerkkejä ja sellaista tiedontuotantoa, jonka pystyy ottamaan vastaan helpommin.

Että ne edes sen kokonaisuuden hallitsee sillä megatasolla, vaikka perusopetus ja sosiaali- ja terveyspalvelut. Se on jo niin iso tietomäärä yhden ihmisen omaksua. Sitten kun alat mennä sille tasolle, että aletaan puhua hyvinvoinnista erityisesti tai vaikka kestävästä kehityksestä tai mennään syvemmälle ja saisit nekin raportit koko ajan päättäjän. Ei siitä tulisi yhtään mitään. Me joudumme jo nyt karsimaan kansantajuisemmaksi, että ne päättäjät selviävät näin spesifistä ongelmakentästä. Emme voi päätöksenteko-organisaatiota niin sirpaleiseksi tehdäkään, että he saisivat koko ajan sen tiedon, mitä he tarvitsevat. Voidaan se tieto antaa, mutta kukaan ei jaksa sitä lukea. Siihen sisältyy se suurin ongelma, että pitäisi olla se tieto silloin, kun sitä tarvitsee ja aina saatavilla. Siihen meillä on tietokoneet ja systeemit. Me tarvittaisiin koko ajan ohjausta sinne päätöksentekoon. Lukekaa nyt tuo ja tuo. Siihen meidän täytyy enemmän keskittyä, jos me halutaan, että tämä päätöksenteko toimii. Samalla kun se katsoo kokonaisuutta, niin samalla se katsoo vaikka vaikuttavuusmittareita, yleisöpalautetta tai vertailelukehittämissä kautta sitä, mihin meillä on vielä mahdollisuuksia. (H1)

Hyvinvointijohtamisen tulevaisuus

Haastateltavien näkemykset siitä, millainen on hyvinvointijohtajuuteen perustuva Joensuu tulevaisuudessa, poikkesivat kiinnostavalla tavalla toisistaan. Tulevaisuudelta toivottiin kokonaisvaltaista ja ihmiskesteistä näkemystä.

Voiko Pohjoismainen hyvinvointiyhteiskunta jatkaa tällä olemassa olevalla rakenteella? Mikä on meidän tuotannollisen sektorin kilpailukyky vuonna 2020? Sillä on merkittävä merkitys siihen, mikä on seutukunnan pärjääminen. Se on keskeinen, mikä on työpaikkaomavaraisuus ja tulotasomme. Luulen, että meillä on sillä tavalla, että terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseen liittyvät asiat. Oletan niiden tulevan entistä enemmän esille. (...)Väestön toimintakyky on parantunut. Joensuussa on hyvät kulttuuri- ja liikuntamahdollisuudet. Meillä on mahdollisuus hyvinvoinnista huolehtimiseen, jos meillä on halua. Se on tietysti asia, jota pidän tärkeänä, Minulla on se käsitys, että näin Joensuussa ajatellaan. Kaupungin yksi tehtävä on mahdollistaa näitä asioita. (H2)

Kaikkien yhteinen näkemys oli, että työpaikat ja alueen kehittyminen ovat edellytykset myös hyvinvoinnille.

Meillä on kahdenlaista haastetta. Jos meille ei tule työtuloja ja meillä ei ole avoimen sektorin työpaikkoja, meillä kaikki ovat kohta julkisella sektorilla töissä. Se uhka on todellinen koko valtakunnassa ja myös Joensuussa. Meillä on tällä hetkellä 15 prosentin työttömyys. Se ei tarkoita sitä, että meiltä ei kohta lopu

työvoima avoimelta sektorilta. Avoin sektori tarvitsee eläkkeelle siirtymisen seurauksena tuomaan veronmaksajia. Tarvitaan lähitulevaisuudessa rajusti uusia työpaikkoja (...) Me käytämme myös yhden kolmasosan Joensuun työpaikoista. Näin ei voi jatkua. Kohta yksi kolmannes on meillä ja palvelusektorista puolet. Avoin sektori tarvitsisi tuplata työvoimansa, jotta se pystyisi elättämään meidät (...) Meidän pitää saada prosessit haltuun. Tämä on elämän ja kuoleman kysymys. (H1)

Yhteenvetoa ja tulkintoja

Haastatteluista muodostuu monisyinen ja rikas kuva keskisuuren kaupungin keskeisten toimijoiden näkemyksistä hyvinvointijohtamisesta. Epäilen, että käsitykset ja näkemykset eivät kovasti poikkea vastaavan kokoisista kaupungeista eivätkä muutenkaan kuntien johtavien virkamiesten ja päätöksentekijöiden näkemyksistä. Haastatteluja voi ajatella kuvaavan kuntakenttää laajemminkin.

Ensimmäinen haastatteluissa läpikulkeva teema liittyy haastateltavien käsitykseen julkisesta sektorista. Haastattelujen perusteella suomalainen kuntakenttä on läpikäymässä syvällistä muutosprosessia, jonka tulosta ei kukaan pysty yksiselitteisesti kuvaamaan. Julkisella sektorilla ei riitä, että pyritään parempaan tehokkuuteen ja kustannusten hallintaan; toiminnassa on kyettävä ottamaan huomioon myös poliittiset arvot kuten vapaus, tasa-arvoisuus, turvallisuus ja lainmukaisuus (Veenswijk 2005).

Julkista sektoria määriteltiin monessa haastattelussa, mutta laajempaan pohdintaan ei ajan puutteen vuoksi haluttu mennä. Isossa-Britanniassa julkisen sektorin innovaatioiden tutkimus on ollut vilkasta ja yksi keskeinen tutkija on ollut Jean Hartley. Hän on painottanut kahta keskeistä asiaa suhteessa julkiseen sektoriin. Ensimmäinen seikka on, että meidän olisi ymmärrettävä, että julkinen sektori ei ole lumitaakka yksityisen sektorin katolla, vaan päinvastoin kivijalka kansalaisten, yritysten ja muiden organisaatioiden erilaisille rakennuksille (ks. Lovio & Kivisaari 2010, 27).

Julkisen sektorin arvo ja kunnia tulisi palauttaa, koska hyvä julkinen sektori on tie todelliseen hyvinvointiin ja kestävään kehitykseen. ”The global focus on improving public services reflects a rediscovery of their central role in the well-being, sustainability and growth of communities, cities and nations” (Hartley 2008, 3) (Laaja-alainen kiinnostus julkiseen sektoriin heijastaa sitä, että on löydetty niiden keskeinen rooli hyvinvoinnin, kestäväen kehityksen, yhteisöllisyyden, kaupunkien ja kansakuntien kasvun takaamisessa.)

Toinen asia, jota Hartley ym. (2008) korostaavat, on, että julkisen sektorin palvelujen johtaminen vaatii erityistä johtamisnäkemystä. Julkinen valta toimii yhä enemmän yhteistyössä yritysten ja kolmannen sektorin organisaatioiden kanssa, mutta siitä huolimatta kaikilla kolmella on omat, erityiset funktionsa ja niistä johtuvat erilaiset johtamiskäytännöt.

Julkisen sektorin organisaatioiden tehtävänä on maksimoida julkista arvoa, joka tarkoittaa kansalaisten saamaa kokonaisuhyötyä julkisen sektorin toiminnasta. Julkisella arvolla on kolme ulottuvuutta: *palvelujen järjestäminen, yhteiskunnallisten vaikutusten aikaansaaminen ja luottamuksen ja legitimitetin säilyttäminen toimintaa kohtaan.*

Haastatteluissa ei käyty keskustelua julkisesta sektorista, mutta kiinnostavaa olisikin selvittää asiaa tarkemmin. Nyt keskusteluissa tuli kyllä esille selvästi eroja haastateltavien käsityksissä siinä, millaista roolia kunnan ja julkisen sektorin tulisi ottaa nyt ja tulevaisuudessa. Tulkintani on, että käsitykset ovat hyvin monenlaisia eikä mitään yhtä selkeää näkemystä ole. Voisi sanoa, että käsitykset ovat selvästi muutoksessa.

Haastattelujen perusteella syntyy vaikutelma, että hyvinvointijohtamisen ideasta vallitsee konsensus. Yhteinen ymmärrys koskee sitä, että hyvinvointi- käsitteelle on annettava uusia merkityksiä ja myös sitä, että hyvinvointi pitää ottaa osaksi kuntajohtamista strategiseksi lähtökohdaksi. Hyvinvointi on ymmärrettävä laajasti kaikkia hallintokuntia koskevaksi. Kuntalaisten hyvinvointi rakentuu monista osatekijöistä ja hyvinvointiin voidaan vaikuttaa. Erityisen tärkeää olisi hyvinvoinnista puhuttaessa pohtia osallisuuden kysymystä ja laajentaa sitä osallistumiseen ja demokratiaan ja sen uusiin muotoihin. Ei ole myöskään lähtökohtaisesti viisasta tehdä erottelua talouden ja hyvinvoinnin välillä. Nykyinen kuntajohtaminen on ytimeltään vahvasti talouden johtamista. Sen rinnalle halutaan avarampaa näkökulmaa. Julkisen sektorin viimekätinen tehtävä ei ole yksinomaan talouden näkökulma, vaan se muodostaa infrastruktuurin taloudelle. Hyvinvointi ei ole koskaan pelkästään taloudelle alisteinen. Tämä luo selvän jännitteen hyvinvointijohtamisesta käytävän keskusteluun.

Hyvinvointia ei haastateltavien mielestä tule irrottaa aluekehityksestä ja sen kehittämisestä. Tämä tarkoittaa yhteyttä aluetalouteen, ikärakenteen muutokseen ja koulutuksen ja osaamiseen. Kuntajohtamisessa pitää myös luoda edellytykset työpaikkojen syntymiselle ja yritysten toiminnalle. Jos tämä näkökulma onohdetaan, hyvinvoinnin kestävyys on vaarassa. Onkin olennaista pitää huolta ympäristön, talouden ja sosiaalisen ulottuvuuden pitemmän välin tasapainosta. Kaikki olivat sitä mieltä, että taloudellinen kasvu ja yritystoiminta ovat perusta kaikelle hyvinvoinnille.

Haastatteluissa ei päästy kovinkaan syvälle hyvinvointitietoon ja eri ulottuvuuksiin. Haastatteluissa käsiteltiin kyllä uusia tiedonkeruun muotoja ja nostettiin esiin haasteita. Kokemustiedon ja sen erityispiirteiden problematiikkaan ei haastatteluissa ehditty paneutua. Huolimatta siitä, että sähköinen hyvinvointikertomus alkaa olla laajalti käytössä, laajempi hyvinvointitiedon tuottamista koskeva keskustelu ja kehittämistyö ovat aivan alussaan. Samoin hyvinvointikertomusten laajamittainen hyödyntäminen on sangen kehittymätöntä.

Kuntien hallinnon näkökulmasta laaja hyvinvointikäsitys haastaa olemassa olevia hallintorajoja ja eri ammattien ja osajien edustajat uudenlaiseen vuoropuheluun. Tämä tarkoittaa poikkihallinnollista kehittämistä ja uusien rakenteiden luomista. Piintyneiden kulttuuristen käytäntöjen avaaminen on usein vaikeaa ja poikkihallinnollisuus tarkoittaa juuri näiden usein rutiineiksi muodostuneiden toiminta- ja ajattelutapojen kriittistä tarkastelua. Käytännössä se merkitsee pitkien kehittämissykliden määrätietoista johtamista.

Selvää myös on, että hyvinvointijohtamista tulee tutkia ja arvioida monella tavalla. Tutkimuksen ja kehittämistoiminnan tulee toimia tavallaan peilinä itse toiminnalle. Samoin on selvää, että kunnat tarvitsevat muuta tukea ja arviointia muutosten vaikutuksista ja kehittämisen todellisesta suunnasta. Haastattelujen pohjalta onkin kiinnostavaa seurata, miten asiat etenevät Joensuussa ja miltä maailma näyttää muutaman vuoden päästä. Haastatteluissa tulikin esille seurantatutkimuksen tarve, johon on syytä palata jatkossa.

Lähteet

Alila, A, Gröhn, K. Keso, I. & Volk, R. 2011. Sosiaalisen kestävyuden käsite ja mallintaminen. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2011:1.

Allardt, E. 1976. Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Porvoo: WSOY.

Beveridge report. 1942. [Verkkosivu]. Social insurance and allied services. [Viitattu 10.3.2014]. Saatavana: <http://www.sochealth.co.uk/public-health-and-wellbeing/beveridge-report/>

Difference between equity and equality. [Verkkosivu]. [Viitattu 10.3.2014]. Saatavana: <http://www.differencebetween.net/language/difference-between-equity-and-equality/nce-between-equity-and-equality.net>

- Harisalo, R. & Stenvall, J. 2002. Luottamus ja epäluottamus kunnahallituksen päätöksenteossa, Helsinki: Kuntaliitto.
- Harmaakorpi, V., Oikarinen, T., Kallio, A., Mäkimattila, M., Rinkinen, S., Salminen J. & Uotila, T. 2012. Innopakki: Käytäntölähtöisen innovaatiotoiminnan käsikirja. Lappeenranta: Lappeenrannan teknillinen yliopisto.
- Hartley, J., Skeltcher, G., Donaldson, C., Wallace, M. 2008. Managing to improve public services. Cambridge: Cambridge University Press.
- Helanen, S. 2013. Hyvinvointijohtaminen on kuntajohtamista parhaimmillaan. Terps 2 -hanke diasarja. Kuopio 27. -28.11.2013.
- Innovointiopas käytäntölähtöisen innovaatiotoiminnan käsikirja. [Verkkojulkaisu]. [Viitattu 10.3.2014]. Saatavana: <http://www.lut.fi/innopakki>
- Joensuun kaupunki. 2013. Yhdessä vai erikseen. [Verkkojulkaisu]. Joensuu: Joensuun kaupunki. Kuntajakoselvityksen kuntalaisjulkaisu 11/2013. [Viitattu 10.3.2014]. Saatavana: <http://www.joensuu.fi/documents/11127/697436/kuntajakoselvityksen+kuntalaisjulkaisu/6c8489dd-96bf-4b08-948a-67baee55f2eb>
- Joensuun kaupungin strategia 2013- 2016. [Verkkojulkaisu]. [Viitattu 10.3.2014]. Saatavana: <http://www.joensuu.fi/documents/11127/257169/Rajaton+tulevaisuus+Joensuun+strategia+2013-2016/fcf11a94-ccb2-42b4-8a48-41cb211b6f95>
- Jäppinen, T. 2011. Kunta ja käyttäjälähtöinen innovaatiotoiminta. Helsinki: Kuntaliitto. Acta 230.
- L 17.3.1995/365. Kuntalaki.
- L 30.12.2012/1326. Terveydenhuoltolaki.
- Niemi, S. 2009. Terveyden edistäminen yleishallinnossa. Teoksessa: K. Perttilä, P. Hakamäki, T. Hujanen & T. Ståhl 2009 (toim). Terveyden edistämisen taloudellinen arviointi kunnissa: TEVA-hankkeen väliraportti terveyden edistämisen taoudellisesta arvioinnista. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Avauksia 8/2009.
- Pekurinen, M., Erhola, M., Häkkinen, U., Jonsson, P., Keskimäki, I. Kokko, S., Kärkkäinen, J. Widström, E. & Vuorenkoski, L. 2011. Sosiaali- ja terveyshuollon monikanavaisen rahoituksen edut, haitat ja kehittämistoimenpiteet. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

- Perttilä, K., Orre, S., Koskinen, S. & Rimpelä, M. 2004. Kuntien hyvinvointikertomus: Hankkeen loppuraportti. [Verkkojulkaisu]. [Viitattu 29.1.2014]. Saatavana: <http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/75090/Aiheita7-2004.pdf?sequence=1>
- Lovio, R. & Kivisaari, S. 2010. Julkisen sektorin innovaatiot ja innovaatiotoiminta: Katsaus kansainväliseen kirjallisuuteen. Espoo: VTT. Tiedotteita 2540.
- Rimpelä, M., Saaristo, V., Wiss, K. & Ståhl, T. 2009. (toim.). Terveyden edistäminen terveyskeskuksissa 2008. [Verkkojulkaisu]. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Raportti 19/2009. [Viitattu 29.1.2014]. Saatavana: <http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/c5c22bfa-6671-47fc-8d98-6b97af38e3d9>
- Saari, J. 2012. Onnellisuuspolitiikka: Kohti sosiaalisesti kestävää Suomea. [Verkkojulkaisu]. Kalevi Sorsa – säätiön julkaisuja 1/2012. [Viitattu 10.3.2014]. Saatavana: http://sorsafoundation.fi/files/2012/07/2012-1-Saari-Onnellisuuspolitiikka_web.pdf
- STM 2010. Sosiaalisesti kestävä Suomi: Sosiaali- ja terveyspolitiikan strategia. [Verkkojulkaisu]. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. [Viitattu 10.3.2014]. Saatavana: http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=39503&name=DLFE-14357.pdf
- Sädevirta, J. 2004. Henkilöstöjohtamisen ja sen tutkimuksen kehittyminen: Henkilöhallinnollisesta johtamisesta ihmisvoimavarojen johtamiseen. Helsinki: Työministeriö. Tukes -raportteja 35.
- Uusitalo, M., Perttilä, K., Poikajärvi, K. & Rimpelä, M. 2003. Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen paikalliset rakenteet ja johtaminen (TEJO): Esitutkimusraportti. Helsinki: Stakes. Aiheita 21/2003.
- Veenswijk, M. 2005. Cultural change in the public sector: Innovating the front stage and backstage. In: M. Veenswijk (toim.) Organizing innovation: New approaches to cultural change and intervention in public sector organizations. Amsterdam: IOS Press.
- Virtanen, P. & Stenvall, J. 2010. Julkinen johtaminen. Helsinki: Tietosanoma.
-

TUOTETAANKO SOSIAALITYÖSTÄ KOKEMUKSEEN VAI NÄYTTÖÖN PERUSTUVAA TIETOA?

Timo Toikko ja Teemu Rantanen

Sosiaalityön⁶ tieto kuvataan usein luonteeltaan tapauskohtaisena. Se rakentuu sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisessä vuorovaikutuksessa. Sosiaalityön tieto on siis reflektiivistä ja kontekstuaalista. Toisaalta kansainvälisessä keskustelussa korostetaan yleistettävään tutkimusnäyttöön perustuvan tiedon merkitystä. Tällöin puhutaan myös näyttöön perustuvasta sosiaalityöstä. Sillä tarkoitetaan systemaattisiin menetelmiin perustuvaa käytäntöä, jolla pyritään vastaamaan asiakkaiden rajattuihin haasteisiin, kysymyksiin tai ongelmiin. Tässä mielessä sosiaalityössä on kaksi varsin erilaista tietokäsitystä, joista toisessa korostetaan kokemukseen perustuvaa tapauskohtaista tietokäsitystä ja toisessa yleistettävää näyttöön perustuvaa tietokäsitystä.

Sosiaalityön tietokäsitystä on Suomessa sivuttu ainakin kolmessa 2000-luvun taitteeseen ajoittuneessa Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen (Stakes) käynnistämässä prosessissa. Ensinnäkin Stakes käynnisti sosiaalihuollon menetelmien arviointiprojektin (FinSoc) ja Hyvät käytännöt -ohjelman, jotka aloittivat keskustelun sosiaalityön menetelmien vaikuttavuudesta. Toiseksi lähes samaan aikaan Stakesin hallinnoima sosiaalityön Luokite-projekti nosti keskusteluun sosiaalityöhön asiakkuuksiin liittyvän määrittelyn problematiikan. Kolmanneksi Stakesin tuottamat sosiaalityön kirjallisuuskatsaukset kiinnittivät huomiota kansainväliseen näyttöön perustuvaan sosiaalityön tietokäsitykseen, joka poikkesi olennaisesti vallitsevasta suomalaisesta sosiaalityön kokemuksellista näkemystä korostavasta tietokäsityksestä.

Tarkastelemme tässä artikkelissa suomalaisen sosiaalityön tietokäsitystä kiinnittämällä ensiksi huomiota 1990-luvulle, jolloin sosiaalityöltä alettiin vaatia tietoa sen tehokkuudesta ja tuloksista. Sen jälkeen tarkastelemme sosiaalityössä käytettyä keskustelua sen menetelmistä ja kohteesta. Sosiaalityön menetelmien ja kohteen määrittelyn kautta hahmotamme suomalaisen sosiaalityön pyrkimyksen välttää näyttöön perustuvaa tietokäsitystä ja sen sijaan sitoutua kokemukseen perustuvaan

⁶ Usein sosiaalityö määritellään tehtävistä käsin, jolloin se voidaan nähdä esimerkiksi sosiaalihuoltolain mukaisena toimintana. Toisaalta sosiaalityö voidaan nähdä myös professiona, joka määrittyy ammatillisten kelpoisuusvaatimusten mukaisesti. Kolmanneksi sosiaalityö on myös oppiaine, joka tarkastelee sosiaalisen avun ja tuen tilanteita myös teoreettisella ja käsitteellisellä tasolla. Neljänneksi sosiaalityö voidaan nähdä yleisenä ammatillis-teoreettisena kehyksenä, joka kokoaa erilaisissa sosiaalipalveluiden, työllisyyspalveluiden ja kuntoutuksen tehtävissä olevia sosiaalialan ammattilaisia rakentamaan yhteistä tietoperustaa ja sen toimintakäytäntöjä (vrt. Ewijk 2010).

tapauskohtaiseen tietokäsitykseen. Tässä suhteessa sosiaalityön kehitys poikkeaa esimerkiksi päihdehuollon, rikosseuraamusalan ja terveysalan kehityksestä.

Sosiaalityöltä alettiin 1990-luvulla vaatia tietoa tehokkuudesta

Sosiaalityöstä on vaikea tuottaa yksiselitteistä tietoa. Sosiaalityön asiakkaiden ongelmat ovat monimuotoisia ja monitasoisia, jolloin niitä on vaikea muokata jäsentyneeseen muotoon. Lisäksi sosiaalitieteissä on vierastettu ajatusta, jossa yhteiskunnallisen tai sosiaalisen tason ongelmat redusoidaan yksilötasolle. Samasta syystä sosiaalityössä on pyritty välttämään tiukasti muotoiltuja yksilötason määrittelyjä, mikä on osaltaan hankaloittanut sosiaalityön kohteen kuvaamista.

1990-luvulla sosiaalipalveluilta kuten muiltakin julkisilta palveluilta alettiin odottaa tehokkuutta ja tuloksellisuutta (esim. Rajavaara 2007, 14–17, 131–132). Uusien vaatimusten taustalla oli julkisten palveluiden reformi, jossa myös sosiaalipalveluita alettiin ohjata laatutyön näkökulmasta (ks. Mäntysaari 1993; 1994; 1995; Mäntysaari & Maaniittu 1995). Toisaalta samaan aikaan julkisia palveluita alettiin kehittää projektien (esim. Euroopan sosiaalirahasto, Raha-automaattiyhdistys) avulla. Projekteihin liitettiin lähes automaattisesti myös arviointi, joka niveltyi osaksi uutta hallinnon tapaa (Rajavaara 2007). Arvioinnista muodostui keskeinen osa kehittämistoimintaa (Seppänen 1997), jota voitiin tehdä esimerkiksi vertailevasta (Vartiainen 1998), refleksiivisestä (Virtanen 1998) ja realistisesta (Rostila 2001a) näkökulmasta. Arviointitutkimusta ei kuitenkaan hyväksytty kritiikittä. Esimerkiksi Anneli Pohjola (1997) näki vaarana, että projektien rahoittajat entistä tiukemmin määrittelevät arviointien perusvalinnat, jolloin tutkijan riippumattomuus vaarantuu. Pekka Sulkunen (2003) huomautti, että arvioinnit yhtäältä korostavat tutkimuksen asemaa yhteiskunnassa, mutta toisaalta ne palvelevat ennen kaikkea julkisen hallinnon omaa intressiä.

Sosiaalityössä 1990-luvun henki kulminoitui keskusteluun menetelmien kehittämisestä (Mäntysaari 1991; 1998; Rostila & Mäntysaari 1996; 1997). Merkittäväksi tapahtumaksi muodostui vuonna 1997 Stakesin yhteydessä käynnistetty FinSoc-projekti, jonka tehtäväksi tuli nimenomaan sosiaalityössä käyttökelpoisten ja tehokkaiden menetelmien kehittäminen. Esimerkiksi Ilmari Rostilan ja Kati Torniaisen (1999) arviointiraportti *Mikä toimii?* tiivistää hyvin tuon aikakauden keskeisen kysymyksen (ks. myös Korteniemi 2004). Tavoitteena oli etsiä toimivia sosiaalipalveluiden käytäntöjä. Kaiken kaikkiaan kysymys oli tutkimuksen suuntaamisesta kohti menetelmien kehittämistä ja niiden arviointia (ks. esim. Mäntysaari 1999). Myöhemmin FinSoc vakinaistettiin ja sen painopiste siirtyi arviointitutkimuksen ja arviointimenetelmien kehittämiseen (ks. Haverinen 2002; Julkunen & Haverinen 2004).

Kansainvälisten esikuvien mukaisesti Suomessakin alettiin kerätä sosiaalityön hyviä käytäntöjä (*best practices*). Hyvien käytäntöjen järjestelmän luomiseksi ja juurruttamiseksi käynnistettiin kehittämisohjelma vuosina 2004–2007, jota Stakes johti ja koordinoi. Organisaatiot saattoivat kuvata oman hyvän toimintamallinsa annetun standardin mukaisesti (kehittämisympäristö, käytännön toimivuuden ja vaikuttavuuden arvioit ja sen tulokset sekä suunnitelmat käytännön juurruttamiseksi). Kuvausten laatimista tuettiin esimerkiksi Stakesin järjestämien työpajojen avulla.

Hyvät käytännöt olivat toimintatapoja tai -malleja, työmenetelmiä ja interventioita, joiden ajateltiin tekevän sosiaalityöstä sujuvampaa, mielekkäämpää ja hyödyllisempää. Hyviä käytäntöjä ei pyritty suoraan siirtämään kontekstista toiseen, vaan ne toimivat enemmänkin soveltamisen lähtökohtana. (Korhonen ym. 2007, 44.) Ajatus oli tuottaa näkyville toimivia käytäntöjä, jotka mahdollistavat niiden vertailun ja jatkokehittämisen. Tässä mielessä malli noudatti eräänlaista ”dynaamisen kehittämisen” ajatusta. Samaa linjaa on myöhemmin jatkettu Innokylän toimintamallien kuvauksissa (ks. Innokylä).

Stakesin avulla on pyritty vastaamaan ajankohtaiseen kysymykseen sosiaalityön tehokkuudesta ja tuloksista. FinSoc ja Hyvät käytännöt -ohjelma ovat tässä suhteessa olleet merkittäviä konkreettisia toimenpiteitä, jotka käynnistivät keskustelun sosiaalityön menetelmistä ja kohteesta. Samalla niihin on tiivistynyt myös kysymys sosiaalityön tietoperustasta. Kansainvälisesti tarkastellen menetelmien kehittäminen esimerkiksi hyvien käytäntöjen avulla korostaa tutkimuksellisen näytön merkitystä. Tässä mielessä ne pohjautuvat näyttöön perustuvaan tietokäsitykseen, joka ei suomalaisessa sosiaalityössä ole kuitenkaan saanut kovin paljon tilaa.

Ollaanko sosiaalityössä kiinnostuneita menetelmistä?

1990-luvulla käynnistynyt keskustelu sosiaalityön tuloksista ja vaikuttavuudesta johti keskusteluun sosiaalityön menetelmistä. Ajatuksena oli, että sosiaalityön tuloksien ja vaikuttavuuden osoittaminen edellyttää sosiaalityöltä systemaattisten työmenetelmien omaksumista. Systemaattisen menetelmän oletetaan tuottavan aina samanlaisia tuloksia riippumatta esimerkiksi kontekstuaalisista seikoista. Menetelmältä odotetaan tiettyjä vakioituja toiminnallista periaatetta ja strukturoituja käytäntöjä. Ajatus on, että sosiaalityössä tulisi tietää minkä menetelmien mukaan toimimalla voidaan tuottaa asiakkaan elämässä positiivisia vaikutuksia (esim. Korsteniemi & Borg 2008; Suhonen 2008; Kemppainen ym. 2010; Raunio 2010).

Puhtaimmassa muodossaan sosiaalityön menetelmillä tarkoitetaan työtappaa, joka on johdettu teoriasta ja käsitteistä (ks. esim. Turner 2011). Tässä mielessä sosi-

aalityötä voidaan pitää teoreettis-metodisesti perusteluna työtapanä. Teoria antaa sosiaalityöntekijälle tietyn näkökulman, josta käsin asiakastapausta lähestytään ja tutkitaan. Esimerkiksi strukturaalinen teoria ohjaa työntekijää tarkastelemaan perheen sosiaalista rakennetta. Oletuksena on, että perheen sosiaaliseen rakenteeseen vaikuttaminen muuttaa perheen käyttäytymistä ja toimintaa.

Suomalainen sosiaalityön tutkimus ei kuitenkaan ole tukenut teoreettis-metodista lähestymistapaa. Esimerkiksi vuosina 2010–2012 sosiaalityöstä on julkaistu 66 lisensiaatin- tai tohtorintutkimukseen liittyvää tutkimusta (ks. taulukko 1). Niistä ainoastaan yhden voidaan väljästi tulkita käsitelleen sosiaalityön menetelmiä. Sosiaalityön tutkimuksen pääpaino on varsinaisten menetelmien sijaan ollut yleisemmissä työprosesseissa ja palveluissa, joista on julkaistu 29 akateemista opinnäytetyötä. Lisäksi 5 opinnäytetyötä tarkastelee sosiaalityötä vielä yleisemmin organisaatioiden ja palvelutuotannon kontekstissa. Näin ollen 35 tutkimusta 66 akateemisesta opinnäytetyöstä käsittelee sosiaalityön käytäntöä, mutta niistä vain yksi keskittyy varsinaisiin sosiaalityön menetelmiin.

Taulukko 1: Sosiaalityön lisensiaatin- ja tohtorintutkimusten teemat 2010–2012.

Vuosi	Menetelmät	Sosiaalityö työnä, prosessi- na ja palveluna	Asiakkaat	Organisaa- tiot, sektorit ja palvelutuotanto	Sosiaaliset ja yhteis- kunnalliset ilmiöt	Yhteensä
2010	0	11	10	2	2	25
2011	0	11	13	1	0	25
2012	1	7	6	2	0	16
Yhteensä	1	29	29	5	2	66

Suomalaisen sosiaalityön menetelmällisyys perustuu yleisiin lähestymistapoihin, jotka ohjaavat sosiaalityöntekijän ajattelua ja toimintaa. Sosiaalityössä saatetaan korostaa esimerkiksi ratkaisukeskeistä lähestymistapaa, jolla tarkoitetaan lähinnä sitä, että sosiaalityön tarkoitus on etsiä ratkaisua erilaisiin ongelmiin. Verkostotyöllä tarkoitetaan sitä, että asiakkaiden asioita selvitetessä ollaan tarvittaessa yhteydessä asiakkaan läheisiin ja erilaisiin viranomaisiin. Varsinaisesti ratkaisukeskeinen menetelmä ja verkostotyön menetelmä ovat kuitenkin omia erityisiä menetelmiä, jotka pitävät sisällään tietyn määritellyn menettelytavan. Ilmeisen suuri osa sosiaalityön menetelmiksi nimitetyistä työtavoista perustuu tällaisiin yleisiin lähestymistapoihin.

Teoriaperusteisuuden sijaan suomalaista sosiaalityötä voidaankin luonnehtia lähinnä hallinnollisesti ohjautuvaksi. Sosiaalityön työtavat nojautuvat yleisiin asiakasprosessien ohjeistuksiin ja mallinnuksiin, joita aikaisemmin mainittu FinSocin Hyvät

käytännöt -ohjelmakin pyrki tuottamaan. Tällaisilta työtavoilta puuttuu teoreettinen kehys ja käsitteellinen komponentti, mutta silti ne ovat pureutuneet sosiaalityön ytimeen. Esimerkiksi lastensuojelutarpeen arvioinnin mallinnus ja kuntouttavan työtoiminnan prosessi voidaan nähdä tällaisina asiakastyötä jäsentävinä menetelminä. Työn vaiheistaminen ja vaiheisiin liitettyjen tehtävien käytännöllinen kuvaus edistää työprosessin hahmottamista. Tällöin ikään kuin sovitaan, miten työtä tehdään, millaisia käytännön tehtäviä työhön sisältyy ja missä vaiheessa ne toteutetaan. Sosiaalityön näytön kannalta hallinnollisesti ohjautuva menetelmällisyys voi parhaimmillaan tuottaa relevanttia tietoa. Tätä kehitystä myös akateeminen sosiaalityön tutkimus on tukenut. Sosiaalityön käytännön ytimeksi onkin tarjottu reflektiivisyyttä (vrt. Karvinen 1993; Sipilä 2011; Healy 2012). Sosiaalityö nähdään kontekstuaalisena eli tilanteesta käsin rakentuvana ammattikäytäntönä.

Suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa ei ole oltu kovinkaan kiinnostuneita menetelmien kehittämistä. Tästä näkökulmasta on ymmärrettävää, että myös Hyvät käytännöt -ohjelma sai varsin väljän menetelmien raportoimisen muodon, vaikka kansainvälisesti hyvillä käytännöillä pyrittiin tukemaan tutkimukselliseen näyttöön perustuvia käytäntöjä. Suomessa menetelmien vaikuttavuuden kriteeriksi on riittänyt kokemus menetelmän vaikuttavuudesta. Sen sijaan esimerkiksi rikosseuraamusalan sosiaalityössä tukeuduttiin kognitiivis-behavioraaliseen teoriaan ja sen mukaisiin metodeihin käytäntöihin. Esimerkiksi rikosseuraamusalan yleisohjelmat pyrkivät vaikuttamaan rikolliseen käyttäytymiseen saamalla osallistujat arvioimaan oman toimintansa seuraamuksia eri näkökulmista. Rikosperustaiset ohjelmat puolestaan on suunnattu tiettyyn rikokseen syyllistyneille, kuten väkivalta- tai seksuaalisrikollisille. Näiden lisäksi puhutaan erikseen päihdekuntoutuksen ohjelmista. Ohjelmat voidaan jakaa myös lyhytkestoisiiin motivointiohjelmiin ja toisaalta varsinaisiin vaikuttavuusohjelmiin (Knuuti & Vogt-Airaksinen 2010.)

Voidaanko sosiaalityön kohdetta määritellä?

Ammatillisen sosiaalityön peruskysymys liittyy sosiaalityön kohteen määrittelyyn (Toikko 2001). Yleisellä tasolla sosiaalityön kohteena on ihmisen ja hänen ympäristönsä välinen suhde. Tässä mielessä sosiaalityön kohde ei ole esimerkiksi psyykkiset sairaudet tai työttömyys, vaan niistä aiheutuvat vaikeudet ihmisen ja hänen ympäristönsä välisessä suhteessa (Kallinen-Kräkin 2001, 27). Kohteen määrittely on ollut eräänlainen kynnyskysymys sosiaalityön ammatillistumista tukevassa prosessissa.

Samalla sosiaalityössä on kuitenkin vältetty yhteiskunnallisten ja sosiaalisten ongelmien redusoimista henkilökohtaiselle tasolle. Tästä on seurannut se, että suomalaisessa sosiaalityössä on vierastettu sosiaalityön kohdeluokituksia diag-

nostisina ja jopa stigmatisoivina. Sosiaalityö on haluttu nähdä kontekstuaalisena ja holistisena, jolloin ei ole haluttu tehdä yksinkertaistavia määrittelyjä sosiaalityön kohteesta. Kärjistäen sanottuna nuorten elämänhallinnan ongelmia ei ole haluttu ratkoa tupakanvieroituskurssien avulla, vaikka kurssit saattaisivatkin tuottaa positiivisia tuloksia myös elämänhallinnan kannalta.

2000-luvun alussa suomalaisessa sosiaalityössä käynnistyi kuitenkin keskustelu sosiaalityön systemaattisesta kohteen määrittelystä eli kohdeluokituksista. Tunnetuimpia vastaavia kohdemäärittelyjä ovat terveydenhuollon tautiluokitukset, esimerkiksi ICD-tautiluokitus, jonka avulla tilastoidaan sairastavuutta ja kuolemansyitä, mutta sitä käytetään myös kliinisessä potilaan hoitoon liittyvissä tarkoituksissa. Myös sosiaalityössä alettiin perätä mahdollisuutta luokitella sosiaalityön asiakkuuksien perusteita systemaattisesti. Ensimmäinen suomalaisen sosiaalityön luokitus oli terveydenhuollon sosiaalityön luokitus vuodelta 1998 (Holma 2001). Luokituksella pyrittiin tekemään näkyväksi sosiaalityön kohdetta ja samalla mahdollistamaan sen tilastointi. Terveydenhuollon organisaatioissa tehtävään sosiaalityöhön kohdistui muuta sosiaalityötä suurempi paine täsmälliseen luokitukseen. Luokitukset ovat olleet vahvasti sidoksissa myös tietojärjestelmien kehittämiseen. Luokituksen käyttöönoton jälkeen terveydenhuollon sosiaalityö saatiin näkyväksi myös organisaation palveluita koskevissa tiedoissa.

Yleisen sosiaalityön määrittelyä yritettiin sosiaali- ja terveysministeriön rahoittamassa Sosiaalityön luokitus-projektissa 2001–2005. Luokitusprojekti ja sitä seuranneet projektit ovat olleet koko ajan osa myös sosiaalihuollon tietohallinnon kehittämistä (Kauppila 2001; Kuronen & Isomäki 2010), jolloin niiden tarkoitus on ollut kehittää sosiaalityön tiedontuotantoa. Sosiaalityön kohteella tarkoitetaan niitä asioita, ilmiöitä, tarpeita ja vaikeuksia ihmisen ja hänen ympäristönsä suhteessa, joihin sosiaalityöllä vaikutetaan. Luokitus-projektin väliraportissa sosiaalityön kohde on jäsennetty seuraaviin luokkiin (Kallinen-Kräkin & Kärki 2004):

- K1 Ihmisen suhde itseensä ja omaan toimintaansa
 - K2 Ihmissuhteet
 - K3 Asuminen
 - K4 Toimeentulo
 - K5 Työelämä:
 - K6 Koulunkäynti ja opiskelu
 - K7 Harrastuksen ja muu vapaa-ajan toiminta
 - K8 Terveydentila
 - K9 Päihteidenkäyttö
 - K10 Kriisit
 - K11 Oikeusturva
 - K12 Lapsen vanhempana toimiminen
 - K13 Lapsen tarpeisiin vastaaminen
 - K14 Lapsen toiminta
-

Kukin luokka on pääluokkien lisäksi jaettu tarkentaviin alaluokkiin, enintään kuitenkin kolmeen eri määrittelytasoon. Esimerkiksi K2 Ihmissuhteet on jaettu seuraaviin alaluokkiin:

K210 Valmiudet ihmissuhteissa

K220 Turvattomuus ihmissuhteissa

K231 Yksinäisyys

K232 Sitova verkosto

K233 Välivaltainen ihmissuhde

K23310 Fyysinen väkivalta

K23320 Henkinen väkivalta

K23330 Seksuaalinen väkivalta

Luokitus-projekti oli vakava pyrkimys määritellä sosiaalityön kohdetta. Projektin väliraportissa todettiin tehtävän haastavuus. "Sosiaalityössä kohdattavat asiakkaiden ongelmalliset elämäntilanteet tai tapahtumat ovat usein monimutkaisia ja monisyisiä. Tällaisten epämääräisten ja limittäisten kokonaisuuksien pilkkominen, jäsentäminen ja käsitteellistäminen selkeisiin toisistaan erottuviin osa-alueisiin on vaativa tehtävä" (Kallinen-Kräkin & Kärki 2004, 23). Luokitusta kuitenkin yritettiin, koska sosiaalityön vaikuttavuutta on vaikea osoittaa, ellei tiedetä mikä on sosiaalityön kohde ja mihin sosiaalityön tulisi vaikuttaa.

Luokiteryhmän väliraporttiin on lisätty luokitusprosessiin osallistuvien työryhmien kommentteja, joista voi päätellä luokitustehtävän haastavuus. Esimerkiksi "Ohjausryhmässä (3.6.2003) pidettiin määrittelyssä käytettyä "sopeutuminen"-termiä epäsojivana. Samalla kyseenalaistettiin kuvauskohteen K150 "Eläminen suomalaisessa kulttuurissa" purkamista esitetyllä tavalla, koska ei voida olettaa, että olisi olemassa yhtä suomalaista kulttuuria." (Kallinen-Kräkin & Kärki 2004, 45) tai vastaavasti "Kuntoutussosiaalityöntekijöiden luokitusryhmässä arvosteltiin luokkaa K1 liian yksilökeskeiseksi: kaikki luokat on määritelty yksilön (asiakkaan näkökulmasta). Toivottiin että luokassa näkyisi esimerkiksi sosiaalisen ympäristön aiheuttama syrjintä, leimaaminen ja luokittelu sekä (yhteiskunta)järjestelmän sisältämät konkreettiset rajoitteet ihmisen toiminnalle, kuten tuloloukut ja etuusjärjestelmän vajeet" (Kallinen-Kräkin & Kärki 2004, 43).

Kirsi Juhila (2000) otti kriittisesti kantaa sosiaalityön luokitteluun jo terveydenhuollon sosiaalityön luokittelun yhteydessä. Hän näki luokittelun ristiriitaisena sosiaalityön reflektiivisen luonteen kannalta. Sosiaalityön asiakkaiden ongelmat ovat luonteeltaan holistisia, joita ei voida vaikeuksista pilkkoa pieniin osiin. Asiakkaiden ongelmia on arvioitava heidän omassa sosiaalisessa kontekstissaan. Luokittelu-projekti nähtiin diagnostisena hankkeena, joka henkilökohtaistaa yhteiskunnallisia ja sosiaalisia ongelmia ja lopulta stigmatsoi sosiaalityön asiakkaita.

Sirpa Kuusisto-Niemi ja Aino Kääriäinen (2005) pyrkivät korostamaan, että luokitejärjestelmän tavoitteena on tehdä sosiaalityötä näkyväksi ja siten tuottaa tietoa sosiaalityön arjesta. Luokite-projektin tuloksia testattiin käytännössä. Luokituksen suurimpana heikkoutena pidettiin sitä, että se tyypistää ja pelkistää sosiaalityön pelkäksi toimenpiteiden sarjaksi. Puutteista huolimatta luokitusta pidettiin tarpeellisenä (Santamala 2006). Sosiaalityön luokitusprojekti kuitenkin pysähtyi esitettyyn kritiikkiin ja luokittelun kehittämistä jatkettiin yleisemmin sosiaalityöntekijän toimintojen luokittelun parissa ja myöhemmin vielä yleisemmin sosiaalipalveluiden luokitteluna (vrt. Kärki 2007; Laaksonen ym. 2011).

Sosiaalityön kohteen määrittely on osoittautunut vaikeaksi tehtäväksi. Sosiaalityön akateemisissa opinnäytetöissä tarkastellaan asiakkaita ja heidän elämäänsä sekä asiakkuutta, mutta tarkasteluissa korostetaan tapauskohtaisuutta ja kontekstisidonnaisuutta (ks. taulukko 1). Asiakkuutta pyritään pikemminkin problematisoimaan kuin systematisoimaan. Sen sijaan esimerkiksi rikosseuraamusalalla työn tavoitteena on uusintarikollisuuden minimoiminen. Sosiaalityön kohteen määrittelyn vaikeus ei liity pelkästään luokittelun haasteellisuuteen, vaan kysymys on myös arvoista. Sosiaalityön tavoitteet voidaan määritellä monella eri tavalla ja viime kädessä on arvovalinta, mihin pyritään. Pekka Sulkunen (2006, 28–29) on korostanut, että hyvien käytäntöjen tunnistaminen liittyy pragmaattiseen ajattelutapaan, jonka yksi puoli on moraalinen neutraalius. Terveys ja turvallisuus ovat helposti kaikkien hyväksyttäviä arvoja, kun taas esimerkiksi sosiaalityössä yhteisesti jaettujen arvojen ja tavoitteiden löytäminen on jo haasteellisempaa. Vastaavasti esimerkiksi kuntouttavan työtoiminnan kohdalla tavoitteet voidaan liittää työllistymiseen tai sitten voidaan korostaa yleisempiä sosiaaliseen toimintakykyyn ja osallisuuteen liittyviä päämääriä.

Voidaanko sosiaalityössä tuottaa näyttöön perustuvaa tietoa

Sosiaalityössä on aika-ajoin keskusteltu siitä, että pitäisikö sosiaalityön pyrkiä tuottamaan tietoa, joka perustuu vahvaan tutkimukselliseen näyttöön (esim. Raunio 2010). Tutkimusnäytöltä odotetaan systemaattisuutta ja toistettavuutta. FinSoc pyrki käynnistämään tutkimusnäyttöön perustuvaa keskustelua 2000-luvun alussa. Huomiota kiinnitettiin erityisesti systemaattisiin kirjallisuuskatsauksiin (Blomgren 2005; Harkko ym. 2005; Bardy & Öhman 2007; Hintikka ym. 2008), jotka ovat tutkimusnäyttöön perustuvan käytännön kulmakivi (Koivisto 2005; Koivisto & Haverinen 2006). Näyttöön perustuvalla käytännöllä tavoitellaan sitä, että asiakastyössä tehtävät päätökset perustuvat parhaaseen mahdolliseen tutkimustietoon. Näyttöön perustuva käytäntö voidaan ymmärtää eri tavoin riippuen siitä, mitä näytöllä tarkoitetaan. Puhtaimmillaan näyttö perustuu tieteelliseen vaikuttavuustutkimukseen. Tutkijoiden

tieteellisin menetelmin tuottama näyttö toimii lähtökohtana, jota pyritään siirtämään eri ammattilaisten ja asiantuntijoiden käytäntöihin (ks. esim. Miller ym. 2012). Tällöin voidaan puhua tutkimusperustaisesta käytännöstä (*research-based practice*). Tutkitun tiedon tavoitteena on varmistaa paras mahdollinen ammatillinen toiminta. Parhaimmillaan tutkittu tieto siis legitimoitii asiantuntijoiden toiminnan, mutta myös poliittisten toimijoiden päätöksenteon. (Ks. esim. Mullen & Shuluk 2012.)

Tieteellinen tutkimusnäyttö perustuu ajatukseen, jonka mukaan näytön vahvuus on riippuvainen tutkimusasetelmasta ja tutkimuksen metodisesta toteutuksesta (ks. esim. McNeece & Thyer 2004; Bandelow ym. 2008).

Ensimmäisenä näytön asteena pidetään satunnaistettuja koe-kontrollitutkimuksia, jotka vahvimmissaan perustuvat useiden tutkimusten meta-analysiin. Tähän luokkaan kuuluu myös näyttö, joka perustuu vähintään yhteen satunnaistettuun koe-kontrollitutkimukseen. Toiseen luokkaan sijoittuva näyttö perustuu vähintään yhteen hyvin suunniteltuun kontrolloituun, mutta ilman satunnaistamista tehtyyn tutkimukseen. Tähän luokkaan sijoitetaan myös näyttö, joka perustuu vähintään yhteen hyvin suunniteltuun kvasi-kokeelliseen tutkimukseen. Kolmanteen luokkaan kuuluu näyttö, joka perustuu vähintään yhteen hyvin suunniteltuun kokeelliseen tai kuvailevaan aineistoon (esimerkiksi vertaileva tutkimus, korrelaatiotutkimus, tapaustutkimus ja laadulliset tutkimukset). Neljänteen luokkaan sijoitetaan erilaiset asiantuntijaryhmän raportit, jotka perustuvat arvostettujen asiantuntijoiden kokemukseen. Viidennen luokan näyttö perustuu raportteihin ja asiakaspalautteeseen. Alemman tason näyttöä sovelletaan vain, jos ylemmän tason näyttö puuttuu.

Laveammin ymmärrettynä voidaan puhua myös hyväksi havaitutusta toimintanäytöstä, jonka kriteerit ovat monipuolisempia kuin tiukan tieteellisen tutkimusnäytön kriteerit (ks. esim. Smith 2004, 7–27). Hyväksi havaittu toimintanäyttö tarkoittaa näyttöä, joka perustuu esimerkiksi laatutyössä tai kehittämistyössä kerättyyn tietoon. Hyväksi havaittu toimintanäyttö voi perustua myös kokemukselliseen tietoon. Keskeinen lähtökohta on, että hyvin toimivaa ja tuloksellista asiaa kannattaa toistaa. Käytännön kokemus riittää toiminnan tuloksellisuuden vahvistamiseen. Lisäksi kokemukseen perustuva näyttö voi olla palvelunkäyttäjien kokemuksta siitä, että jokin toimintatapa vastaa juuri heidän tarpeisiinsa. (Rantanen & Toikko 2014.)

Sosiaalityössä on kritisoitu näyttöön perustuvien käytäntöjen kehittämistä (esim. Ronnby 2010). Käytännön ammattityön kannalta myös näytön hierarkiat on nähty ongelmallisina (Blom 2009). Ammattityössä tuotetaan tietoa useilla erilaisilla tavoilla, eikä aina ole mielekästä asettaa eri tavalla tuotettua tietoa keskenään hierarkkiseen suhteeseen. Tällöin voidaan korostaa, että näytön taustalla oleva tutkimusasetelma ei ole luotettavan tiedon keskeisin kriteeri. Olennaista ei ole se, millä tavalla tieto on tuotettu, vaan se kuinka käyttökelpoista tieto on (Toikko & Rantanen 2009). Tällainen

lähestymistapa on ollut tyypillistä sosiaalityön hyvät käytännöt ajattelulle. Sen tietokäsitys on ollut laava ja perustunut niin sanottuun dynaamiseen tietokäsitykseen. Hyvä käytäntö jalostuu kun sitä siirretään uuteen kontekstiin. Se tuottaa myös uusia rinnakkaisia hyviä käytäntöjä. Tiedon tuottaminen edellyttää kuitenkin kriittistä analyysia ja systemaattista seurantaa.

Anita Sipilän (2011) mukaan sosiaalityössä osaamisen perustana oleva teoriatieto ja käytäntötieto integroituvat ensin kokemustietoon, johon yhdistyy kasvava hiljaisen tiedon osuus. Menetelmällinen osaaminen kohdistuu hänen mukaansa tilanteeseen, jossa sosiaalityöntekijä selvittelee ja tutkii asiakkaan kokemusta yhdessä asiakkaan kanssa. Sosiaalityön tieto on tässä mielessä vahvasti kontekstuaalista ja tapauskohtaista. Se muodostaakin selkeästi sosiaalityön tietokäsityksen päälinjan siitä huolimatta, että aika ajoin sosiaalityössä on pyritty vastaamaan vaikuttavuuden haasteisiin.

Näyttöön perustuva tutkimus on jäänyt suomalaisessa sosiaalityön keskustelussa varsin irralliseksi diskurssiksi. Osaltaan tätä selittää sosiaalityön tutkijoiden metodologinen viitekehys. Sosiaalityö akatemisoitui 1980–1990-luvulla, jolloin positivistinen suuntaus oli marginaalisessa asemassa suomalaisessa sosiaalitieteessä (ks. esim. Raunio 1998). Tilanne ei ole myöhemmin muuttunut, vaikka objektiivista paradigmaa on aika ajoin yritetty viritellä myös sosiaalityössä (esim. Koivisto 2006; Korteniemi & Borg 2008; Raunio 2010). Tämä tilanne selittää osaltaan myös sosiaalityön akateemisten opinnäytetöiden kohdentumista yleisiin hallinnollisesti ohjautuvien menetelmien kuvaamiseen ja toisaalta asiakkaiden monimuotoisten elämäntilanteiden tarkasteluun (ks. taulukko 1). Akateeminen tutkimus tuottaa kontekstuaalisesti ja tapauskohtaisesti perusteltua sosiaalityön tietoa.

Sosiaalityössä tapahtunutta kehitystä voidaan pitää poikkeuksellisenä. Esimerkiksi päihdetyön tutkijat ovat usein tukeutuneet psykologiatieteen ja lääketieteen tutkimusperinteisiin ja siten omaksuneet keskustelun tiukasta tutkimusnäytöstä. Myös ero sosiaalityön ja hoitotyön välillä on ilmeinen. Hoitotyön piirissä on laadittu yksityiskohtaiset näyttöön perustuvat suositukset esimerkiksi lasten kaltoinkohtelun tunnistamiseen ja siihen puuttumiseen (Paavilainen & Flink 2008), mutta esimerkiksi lastensuojelusta vastaavat suositukset puuttuvat⁷. Myös rikosseuraamusalan käytäntö on tukeutunut pääosin psykologiatieteen tutkimuksiin ja menetelmiin, joissa kognitiivis-behavioraalisella suuntauksella on perinteisesti ollut vahva asema. Näin ollen myös *evidence-based research* -ajattelu on omaksuttu luontevamman osaksi rikosseuraamusalan menetelmädiskurssia.

7 Vaikuttavuuden arvioinnin haasteet ovat näkyvissä myös terveydenhuollon tutkimuksessa. Anne Konun ym. (2009) tekemä systemaattinen kirjallisuuskatsaus osoittaa, että suomalaisessa terveydenhuollon tutkimuksessa vaikuttavuus-sanaa käytetään laajasti, mutta vaikuttavuuden käsitettä on harvoin määritelty ja mittarit ovat usein epämää räisiä.

Näyttöön perustuvaa vai kokemuksellista tietoa?

1990-luvun alusta alkaen sosiaalityöltä on vaadittu tehokkuutta ja vaikuttavuutta. Kehitys käynnistyi julkishallinnon reformin myötä, jolloin kaikilta palveluilta alettiin odottaa näyttöä laadusta ja vaikuttavuudesta (Rajavaara 2007). Myös sosiaalityön oli perusteltava oma toimintansa käyttämällä uusia käsitteitä. Tämä prosessi kulminoitui ainakin kolmeen keskusteluun, jotka liittyvät toisiinsa.

Ensinnäkin sosiaalityössä käynnistyi keskustelu sosiaalityön menetelmistä. Stakesin yhteyteen vuonna 1997 perustettu FinSoc ja Hyvät käytännöt -ohjelma (1999-) olivat konkreettisia toimenpiteitä, jotka käynnistävät sosiaalityön menetelmien kehittämisen. Niiden avulla tavoiteltiin sosiaalityön käytäntöä, joka myös tuottaisi systemaattista tietoa sosiaalityöstä.

Toiseksi 2000-luvun alussa käynnistyi keskustelu sosiaalityön kohteen määrittelystä. Terveystieteiden sosiaalityön luokitus ja hivenen myöhemmin Stakesin sosiaalityön Luokite-projekti olivat pyrkimyksiä systematisoida ja tuottaa tietoa sosiaalityön käytännöistä.

Kolmanneksi sosiaalityötä on aika ajoin haastettu myös tutkimuksen suunnasta. Stakes tuotti 2000-luvun alussa näyttöön perustuvan tutkimuksen mukaisia kirjallisuuskatsauksia. Ne eivät synnyttäneet laajaa keskustelua sosiaalityön tietoperustasta, mutta liittyivät olennaisesti sosiaalityön menetelmien kehittämiseen ja sen kohteen määrittelyyn.

Kysymys sosiaalityön tietokäsityksestä yhdistää näitä kolmea keskustelua. Näyttöön perustuva tietokäsitys on toiminut keskustelujen polttoaineena. Menetelmien kehittämisen ja kohteen määrittelyn tavoitteena on ollut edistää näyttöön perustuvaa tiedontuotantoa. Suomalaisessa menetelmäkeskustelussa omaksuttiin kuitenkin väljä tulkinta hyvistä käytännöistä. Ne ymmärrettiin hyviksi koetuiksi työtavoiksi, jotka ovat luonteeltaan kontekstuaalisia. Sosiaalityö näyttäytyi myös tapauskohtaisesti räätälöitävänä työnä, jota ei voida pelkistää strukturoidun ja systemaattisen työtavan muotoon. Toisaalta FinSocin käynnistämä sosiaalityön menetelmäkehittely kääntyi keskusteluksi arviointimenetelmistä. Tällöin ei enää kehitetty sosiaalityön menetelmiä vaan arviointimenetelmiä. Suomalaisessa sosiaalityössä ei omaksuttu tutkimusnäyttöön perustuvia käytäntöjä. Tämä näkyy edelleen muun muassa akateemisten tutkimusten aiheissa ja teemoissa. Sosiaalityössä tutkitaan yleisiä työtapoja ja prosesseja, mutta ei varsinaisia menetelmiä. Tässä mielessä sosiaalityö menetelmäkehittely on pikemminkin hallinnollisesti ohjattua kuin teoriaohjattua.

Menetelmien kehittämistä ja kohteen määrittelyä koskevan kritiikin taustalla on ajatus, jonka mukaan monimuotoista ja monitasoista sosiaalista ongelmaa ei voida

pelkistää näyttöideologian vaatimaan yksinkertaiseen muotoon. Sosiaaliset ja yhteiskunnalliset ongelmat nähdään kokonaisvaltaisina seikkoina, joita tulisi lähestyä myös kokonaisvaltaisesta näkökulmasta. Erityisesti kritiikki kohdistuu siihen, että usein menetelmät edellyttävät ongelman pelkistämistä yksilökohtaiseen muotoon. Rajattu menetelmällinen työtapa edellyttää ongelman rajaamista ja pelkistämistä. Sosiaalityössä on vierastettu diagnostista ajattelua, koska se henkilökohtaistaa sosiaalisia ja yhteiskunnallisia ongelmia.

Sosiaalityö kuvataan usein kontekstuaalisena ja siten vaikeasti artikuloitavana (Ewijk 2010). Ihmisten ongelmat ovat monimuotoisia ja monitasoisia, jolloin niitä on vaikea kuvata. Tällöin syntyy ”kaikki vaikuttaa kaikkeen” -ilmiö, jota on vaikea muokata jäsentyneeseen muotoon. Lisäksi sosiaalityöissä on vierastettu ajatusta, jossa yhteiskunnallisen tai sosiaalisen tason ongelmat redusoidaan yksilötasolle. Samasta syystä sosiaalityössä on pyritty välttämään tiukasti määriteltyjä yksilötason diagnooseja. Sosiaalityötä tehdään kuitenkin pääosin yksilötasolla, jolloin menetelmät ovat perustuneet tapauskohtaiseen vuorovaikutukseen ja kohdistuneet asiakkaan ainutlaatuiseseen sosiaaliseen tilanteeseen. Sosiaalityö kehkeytyy vuorovaikutuksessa. Tiedontuotannon kannalta tämä tilanne tuottaa kuitenkin haasteita. Sosiaalityö ei välttämättä pysty tuottamaan yleistä tietoa asiakastyöstään, mutta ei myöskään yleisempää yhteiskunnallista tietoa päätöksenteon turvaksi. Sosiaalityön menetelmiä koskeva tieto on perusluonteeltaan kontekstuaalista ja reflektiivista, mutta ympäröivä yhteiskunta ja sen organisaatiot odottavat näyttöön perustuvaa tietoa.

Lähteet

- Bandelow, B., Zohar, J., Kasper, S. & Möller, H.-J. 2008. How to grade categories of evidence. *The world journal of biological psychiatry* 9 (4), 242–247.
- Bardy, M. & Öhman, K. 2007. Vaativa vauvaperhetyö: Katsaus kansainvälisestä tutkimuksesta. Helsinki: Stakes. Työpapereita 13/2007.
- Blom, B. 2009. Knowing or un-knowing? That is the question in the era of evidence-based social work practice. *Journal of social work* 9 (2), 158–177.
- Blomgren, S. 2005. Toimivia palveluohjauksen elementtejä etsimässä? Kirjallisuuskatsaus suomalaisesta palveluohjaustutkimuksesta. Helsinki: Stakes. FinSoc työpapereita 1/2005.
- Ewijk, v. H. 2010. *European social policy and social work: Citizenship-based social work*. Abingdon: Routledge.
-

- Harkko, J., Haverinen, R. & Koivisto, J. 2005. Alustava kirjallisuuskatsaus osallistavan arvioinnin vaikutuksista sosiaalialalla. Helsinki: Stakes. FinSoc Työpapereita 5/2005.
- Haverinen, R. 2002. FinSocin haasteita ja työn paikannuksia. FinSoc News, Uutiskirje sosiaalihuollon menetelmien arvioinnista 1/2002, 4–6.
- Healy, K. 2012. Social work methods and skills: The essential foundations of practice. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Hintikka, T., Koivisto, J. & Haverinen, R. 2008. Kartoittava kirjallisuuskatsaus sosiaalisen kuntoutuksen työmuodoista ja niiden vaikutuksista. Helsinki: Stakes. Raportteja 12/2006.
- Holma, T. 2001. Terveystieteiden sosiaalityön luokitus - väline työn kehittämiseen. Teoksessa: S. Kallinen-Kräkin (toim.) Sosiaalityö näkyväksi. Helsinki: Stakes. Sosiaalityön luokitusseminaarin julkaisu 3/2001, 15–20.
- Innokylä. [Verkkosivu]. [Viitattu 10.3.2014]. Saatavana: <http://www.innokyla.fi>
- Juhila, K. 2000. Sosiaalityön luokittelu ja ohjeistaminen – ristiriidassa reflektiivisuuden kanssa? Refleksiivisen sosiaalityön aika? Janus 8, 150–163.
- Julkunen, I. & Haverinen, R. 2004. Hyvät käytännöt –ohjelman hankesuunnitelma 2005 - 2007. [Verkojulkaisu]. Helsinki: Stakes. [Viitattu 10.3.2014]. Saatavana: http://www.sosiaaliporssi.fi/File/2f3a0f2c-3300-403d-9906-cc7374184938/hk_hankesuunnitelma2005.pdf
- Kallinen-Kräkin, S. 2001. Sosiaalityön luokituksen lähtökohdat. Helsinki: Stakes. Aiheita 12/2001.
- Kallinen-Kräkin, S. & Kärki, J. 2004. Sosiaalityön luokitus - luonnos 2003: Väliraportti Sosiaalityön luokitus -projektista, asiakastyön luokitusluonnos ja ensimmäiset luokituksen testaukset. Helsinki: Stakes. Aiheita 4/2004.
- Karvinen, S. 1993. Metodisuus sosiaalityön ammatillisuuden perustana. Teoksessa: R. Granfelt, H. Jokiranta, S. Karvinen, A.-L. Matthies & A. Pohjola (toim.) Monisärmäinen sosiaalityö. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.
- Kauppila, T. 2001. Sosiaalityön luokittelua SLPT-projektissa. Teoksessa: S. Kallinen-Kräkin (toim.) Sosiaalityö näkyväksi. Helsinki: Stakes. Sosiaalityön luokitusseminaarin julkaisu 3/2001, 27–30.

- Kemppainen, T., Kostamo-Pääkkö, K., Niskala, A., Ojaniemi, P. & Vesterinen, K. 2010. Sosiaalityön vaikuttavuuden arvioinnin ensiaskeleet Lapista: Tutkimus sosiaalitoimistojen työn vaikuttavuudesta. Rovaniemi: Lapin sosiaalityön kehittämisyksikkö. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisuja 32.
- Knuuti, U. & Vogt-Airaksinen, T. 2010. Ohjelmatyö rikosseuraamusalalla. Helsinki: Rikosseuraamuslaitos.
- Koivisto, J. 2005. Tiedon kerääminen ja systematisointi sosiaalialalla: Katsaus viiden ulkomaalaisen arviointi-instituutin strategioihin. Helsinki: Stakes. FinSoc Arviointiraportteja 1/2005.
- Koivisto, J. 2006. Sosiaalialan näyttökeskustelu: miten sosiaalisten interventioiden vaikuttavuus osoitetaan? *Janus* 14 (1), 53–60.
- Koivisto, J. & Haverinen, R. 2006. Systemaattiset tutkimuskatsaukset vaikuttavuuden arvioinnin välineenä sosiaalialalla. *Hallinto ja tutkimus* 25 (3), 108–126.
- Konu, A., Rissanen, P., Ihantola, M. & Sund, R. 2009. "Vaikuttavuus" suomalaisissa terveydenhuollon tutkimuksissa. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 46, 285–297
- Korhonen, S., Julkunen, I., Karjalainen, P., Muuri, A. & Seppänen-Järvelä, R. 2007. Arviointi ja hyvät käytännöt sosiaalipalveluissa. Asiantuntijoiden pohdintoja tulevasta. Helsinki: Stakes. Raportteja 16/2007.
- Korteniemi, P. 2004. Mikä palveluohjauksessa toimii, kenen kohdalla ja missä olosuhteissa? Keskisen sosiaalikeskuksen palveluohjausprojektin loppuarviointiraportti 11.12.2003. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. Tutkimuksia 2004:1.
- Korteniemi, P. & Borg, P. 2008. Kohti näyttöön perustuvaa ammatillista käytäntöä? Helsinki: Stakes. Työpapereita 23/2008.
- Kuronen, M. & Isomäki, H. 2010. Parempaa sosiaalityötä vai teknologian orjuutta? Ihmisläheisen tietojärjestelmän kehittämisen mahdollisuudet sosiaalityössä. Teoksessa: A. Pohjola, A. Kääriäinen & S. Kuusisto-Niemi (toim.) *Sosiaalityö, tieto ja teknologia*. Jyväskylä: PS-kustannus, 186–209.
- Kuusisto-Niemi, S. & Kääriäinen, A. 2005. Hiljaisen tiedon vallasta näkyvän tiedon valtaan – puheenvuoro tiedon näkyväksi tekemisen puolesta. *Janus* 13 (4), 452–460.
-

- Kärki, J. 2007. Asiakaskohtaisen sosiaalityön luokitukset: Sosiaalityöntekijän asiakaskohtainen toimintoluokitus ja Asiakaskohtaisen sosiaalityön kohdeluokitus versiot 1.0, Helsinki: Stakes.
- Laaksonen, M., Kärki, J. & Lehmuskoski, A. 2011. Sosiaalipalveluiden luokitus. Soveltamisopas. 12.10.2011, versio 1.0. Sosiaalialan tietoteknologiahanke.
- McNeece, C. A. & Thyer, B. A. 2004. Evidence-based practice and social work. *Journal of evidence-based social work* 1 (1), 7–25.
- Mullen, E. & Shuluk, J. 2011. Outcomes of social work intervention in the context of evidence-based practice. *Journal of social work* 11 (1), 49–63.
- Miller, A., Krusky, A., Franzen, S., Cochran, S. & Zimmerman, M. 2012. Partnering to translate evidence-based programmes to community settings. Bridging the gap between research and practice. *Health promotion practice* 14 (4), 559–566.
- Mäntysaari, M. 1991. Sosiaalityön vaikuttavuuden arviointi ja metodinen kehitys. *Sosiaaliturva* 79 (13), 662–663.
- Mäntysaari, M. 1993. Laadulla liikettä sosiaalitoimeen. *Sosiaaliturva* 81 (11), 19–21.
- Mäntysaari, M. 1994. Laadun kehittäminen sosiaalityössä. *Sosiaaliturva* 82 (1994): 13–14, 16–18.
- Mäntysaari, M. 1995. Varianssin merkityksestä sosiaalihuollon palvelujen laadun kehittämisessä. *Dialogi* 5 (1995): 4, 19–21.
- Mäntysaari, M. 1998. Sosiaalihuollon menetelmien arviointi haastava tehtävä. *Sosiaaliturva* 86 (18), 10–12.
- Mäntysaari, M. 1999. Sosiaalityön tutkimuksen suuntaamisesta: sosiaalityön tietoperusta. *Janus* 7 (4), 355–366.
- Mäntysaari, M. & Maaniittu, M. 1995. Ajankohtaistuva laatu. Teoksessa: R. Haverinen & M. Maaniittu & M. Mäntysaari (toim.) Tulokseksi laatu: Puheenvuorja sosiaalihuollon laadunkehittämisen teorioista, metodeista ja käytännöistä. Helsinki: Stakes. Raportteja 179, 11–18.
- Paavilainen, E. & Flinck, A. 2008. Lasten kaltoinkohtelun tunnistaminen ja siihen puuttuminen. *Hoitotyön suositus. Hoitotyön tutkimussäätiö* 5.3.2008.

- Pohjola, A. 1997. Evaluaatiotutkimuksen sidoksia. *Janus* 9 (4), 421–426.
- Rajavaara, M. 2007. Vaikuttavuusyhteiskunta: Sosiaalisten olojen arvostelusta vaikutusten todentamiseen. Helsinki: Kela, Tutkimusosasto, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 84, 2007.
- Rantanen, T. & Toikko, T. 2014. Näyttöön perustuva käytäntö: suomalaisen rikosseuraamusalan keskustelun ja sosiaalityökeskustelun vertailua. Teoksessa: H. Linderborg, T. Lassila & M. Suonio (toim.) *Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla*. Helsinki: rikosseuraamustaitos. *Rikosseuraamusalan julkaisuja* 1/2014, 121–144.
- Raunio, K. 1998. Ymmärrystä sosiaalitutkimuksen moninaisuuteen. Kirja-arvio teoksesta G. McKenzie, J. Powell & R. Usher (eds.) 1997 *Understanding social research perspectives on methodology and practice*. London: The Falmer Press. *Sosiologia* 4.
- Raunio, K. 2010. Onko näyttöön perustuvalla käytännöllä tulevaisuutta sosiaalipalveluissa? *Janus* 18 (4) 2010, 387–395.
- Ronby, A. 2010. Vaatimus näyttöön perustuvista menetelmistä tukahduttaa sosiaalityötä. *Sosiaalitieto* 98 (6–7), 24–25.
- Rostila, I. 2001a. Realistinen arviointitutkimus toimintamallin kehittämistyössä. Teoksessa: A. Järvikoski & K. Härkäpää & S. Nouko-Juvonen (toim.) *Monia teitä kuntoutuksen arviointiin*. Helsinki: Kuntoutussäätiö. *Tutkimuksia* 69, 35–53.
- Rostila, I. & Mäntysaari, M. 1996. Tapauskohtaisen evaluaation tapaus: Sosiaalityön arviointitutkimus tapaustutkimuksena - Raportti konferenssista *Evaluation of social work practice*. *Dialogi* 6 (4–5), 13–14.
- Rostila, I. & Mäntysaari, M. 1997. Tapauskohtainen arviointi sosiaalityössä. Menetelmän rajat ja mahdollisuudet. *Janus* 5 (4), 398–415.
- Rostila, I. & Torniaainen, K. 1999. Mikä toimii? Monet-projektin väliarviointi 1999. Helsinki: Stakes. *FinSoc työpapereita* 6/1999.
- Santamala, H. 2006. Sosiaalityöntekijöiden kokemuksia luokituksen käytöstä asiakastyössä. Kuopion yliopisto. Pro gradu-tutkielma.
- Seppänen, R. 1997. Evaluatiivinen näkökulma kehittämistyöhön. *Hallinnon tutkimus* (2), 100–107.
-

- Sipilä, A. 2011. Sosiaalityön asiantuntijuuden ulottuvuudet: Tiedot, taidot ja etiikka työntekijöiden näkökulmasta kunnallisessa sosiaalityössä. Kuopio: University of Eastern Finland. Dissertations in Social Sciences and Business Studies 20.
- Smith, D. 2004. Introduction: Some versions of evidence-based practice. In: D. Smith (ed.) Social work and evidence-based practice. London: Sage. Research Highlights in Social Work 45, 7–27.
- Suhonen, A. 2008. Vaikuttavuuden arviointi lastensuojelun sosiaalityön avoimuudessa: Lastensuojelun Tieto -hanke. Pikassos, Pori, Tampereen kaupungin hyvinvointipalvelut, Hämeenlinna, Sosiaalialan teknologiahanke.
- Sulkunen, P. 2003. Onko arviointitutkimus asiantuntijavaltaa vai sen puutetta? Sosiologia (2), 115–121.
- Sulkunen, P. 2006. Projektiyhteiskunta ja uusi yhteiskuntasopimus. Teoksessa: K. Rantala & P. Sulkunen (toim.) Projektiyhteiskunnan käänköpuolia. Helsinki: Gaudeamus, 17–38.
- Toikko, T. 2001. Sosiaalityön amerikkalainen oppi. Seinäjoki: Seinäjoen ammattikorkeakoulu. Seinäjoen ammattikorkeakoulun julkaisusarja A. Tutkimuksia 1.
- Toikko, T. & Rantanen, T. 2009. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. Tampere: Tampere University Press.
- Turner, F. 2011. Social work treatment: Interlocking theoretical approaches. New York: Free Press.
- Vartiainen, P. 1998. Vertaileva arviointi: Havaintoja korkeakoulujen arvioinnin alueelta. Hallinnon tutkimus (4), 280–289.
- Virtanen, P. 1998. Refleksiivinen arviointi ja tiedon hyödyntäminen. Hallinnon tutkimus (4), 262–271.
-

SOSIAALIHYÖTY HYVINVOINNIN ILMENTÄJÄNÄ AIKUISSOSIAALITYÖSSÄ

Raija Väisänen

Hyvinvoinnin moniulotteinen tulkinta sosiaalihyödyn jäsentämisen lähtökohtana

Jäsennän artikkelissani sosiaalihyötyä hyvinvoinnin näkökulmasta ja kiinnitän sosiaalihyödyn tarkastelun aikuissosiaalityön kontekstiin. Sosiaalihyödyn käsite on tullut käyttöön muutamia vuosia sitten, mutta sen sisältöä on suhteessa sosiaalityöhön avattu toistaiseksi vähän. Peruskäsitteinä hyöty ja hyödyllisyys viittaavat asioihin, joita tavoitellaan ja jotka ovat hyvinvointia tuottavia. Hyvinvointi tavoitteena korostuu sosiaali- ja terveyspolitiikan strategiassa Sosiaalisesti kestävä Suomi 2020 (2011). Strategian ensimmäisenä painopistealueena on hyvinvoinnin vahva perusta, jossa painottuvat terveys ja hyvinvointi osana kaikkea päätöksentekoa, työurien pidentäminen hyvinvointia vahvistamalla, elämän eri alueiden tasapaino ja sosiaaliturvan rahoituksen kestävyys. Toisena painopistealueena on hyvinvoinnin mahdollisuuden turvaaminen kaikille. Se voi toteutua esimerkiksi hyvinvointi- ja terveyserojen kaventamisen, asiakaskeskeisyyden, uusien palveluiden rakenteiden ja toimintatapojen sekä vahvan sosiaalisen yhteenkuuluvuuden avulla. Kolmantena strategian painopistealueena nousee esiin elinympäristö terveyden ja turvallisuuden tukemisen kannalta. Siinä ovat keskeisiä ympäristön elinkelpoisuuden vahvistaminen ja yhteiskunnan toimivuuden varmistaminen eri tilanteissa.

Sosiaalityö on yhteiskunnallista hyvinvointityötä, jossa voidaan erottaa sekä makro-, meso- että mikrotasot (Niemelä 2009). Makrotasolla tarkoitetaan yhteiskunnan tasoa, jolloin toiminnan kohteena on väestön hyvinvointi. Mesotasolla hyvinvointityö kohdistuu yhteisöön, esimerkiksi asuinalueen väestön hyvinvointiin. Mikrotasolla on yksilö tai perhe ja työn kohteena asiakkaiden hyvinvointi. Hyvinvointia lisäävät, mutta myös sitä vähentävät tekijät liittyvät yleensä ihmistä lähellä oleviin asioihin, esimerkiksi perheeseen, asumiseen, koulutukseen, työhön ja sosiaaliturvaan. (esim. Rioux 2005.) Artikkelini kiinnittyy erityisesti asiakastasolla (mikrotaso) koettuihin ja sosiaalihyötyä ilmentäviin hyvinvoinnin kysymyksiin.

Tarpeiden tyydyttäminen korostuu hyvinvoinnin osoittajana perinteisessä Maslowin tarvehierarkiassa, jossa perustarpeiden (esim. nälkä ja jano) tyydyttäminen on ehtona seuraavien tasojen tarpeiden tyydyttämiselle. Seuraavien tasojen tarpeita ovat turvallisuuden tarpeet, yhteenkuulumisen ja rakkauden tarpeet, sosiaalisen

arvostuksen tarpeet ja itsensä toteuttamisen tarpeet. Allardt (1976, 32–39) on jaotellut hyvinvoinnin ulottuvuudet kolmeen perusluokkaan, jotka liittyvät elintason (having), yhteisyyssuhteisiin (loving) ja itsensä toteuttamiseen (being). Elintason alueelle kiinnittyvät esimerkiksi taloudellinen toimeentulo, asuminen, terveys, työllisyys ja koulutus. Yhteisyyssuhteisiin kuuluvat perhe- ja ystävyysuhteet sekä itsensä toteuttamiseen arvonanto, korvaamattomuus ja mielekäs toiminta. Sosiaalihyötyä tuskin saavutetaan, ellei huomioida elintason, yhteisyyssuhteisiin ja itsensä toteuttamiseen liittyviä kysymyksiä.

Niemelä (2006) lähestyy hyvinvointia resurssina, osallisuutena ja tarpeiden tyydyttämisenä. Hyvinvointi resurssina (having/welfare) ilmenee taloudellisena, sosiaalisena ja henkisenä varmuutena. Selviytyäkseen Ihminen tarvitsee siis aineellista eli taloudellista, sosiaalista eli poliittista ja henkistä eli sivistyksellistä pääomaa. Hyvinvointi osallisuutena (well-doing) merkitsee fyysistä, sosiaalista ja henkistä itsensä toteutusta. Osallisuus voi toteutua sekä aineellisen eli fyysisen, henkisen eli psyykkisen että sosiaalisen tekemisen avulla. Konkreettisina esimerkkeinä tekemisestä ovat työ ja harrastukset. Toiminnan kautta ihminen voi toteuttaa itseään ja saa mahdollisuuden kokea elämänsä mielekkääksi. Hyvinvointi tarpeiden tyydyttämisenä (well-being) merkitsee fyysistä hyvää oloa (toimeentulo), sosiaalisissa suhteissa hyvää oloa (liittyminen ja rakkaus) sekä itsenä hyvää oloa (ihmisenä kasvaminen). (Niemelä 2006; 73; ks. myös Niemelä 2009; 2010; Adams ym. 2011.)

Haen artikkelissani vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

1. Mitkä hyvinvointiin liittyvät tekijät kuvaavat sosiaalihyötyä aikuissosiaalityössä toimintana.
2. Miten sosiaalihyödyn kautta voidaan nostaa esiin aikuissosiaalityön tuloksellisuuden liittyviä tekijöitä.

Sosiaalihyöty muiden hyötynäkökulmien joukossa

Mahdollisimman suuren hyödyn saavuttaminen yhdistää erilaisia hyötynäkökulmia. Sosiaalihyödyn osoittajiksi voidaan yksilötasolla (mikrotaso) nostaa esimerkiksi sivistykselliset tiedot ja taidot sekä sosiaaliset taidot ja valmiudet, fyysisten, psyykkisten ja sosiaalisten tarpeiden tyydytys ja itsensä toteutus sekä yhteiskuntaan (koulutus ja työelämä) integroituminen. Hyvinvointihyödyn osoittajat ovat sen sijaan laajempia lähinnä ja mesotasolle sijoittuvia tekijöitä. Niitä ovat esimerkiksi hyvinvointierojen kapeneminen, sosiaalisen pääoman ja sosiaalisen kestävyuden vahvistuminen sekä hyvinvointipoliittinen lisäarvo yksilön, yhteisön ja yhteiskunnan tasoilla. (Väisänen 2012; ks. myös Ruuskanen 2001.)

Terveyshyödyn analyysi on Suomessa perustunut lähinnä Yhdysvalloissa kehitettyyn (Wagner 1998) pitkäaikaissairauksien ehkäisy- ja hoitomalliin (Generic chronic care model), jota on sovellettu tavoitteiden, hoidon ja huolenpidon toteutuksen ja palvelujärjestelmän alueille. Kiinnostuksen kohteina ovat olleet esimerkiksi siirtyminen diagnoosikeskeisestä ja pirstaleisesta mallista pitkäaikaissairauksien kokonaisvaltaiseen hoitoon, laaja-alainen pitkäaikaissairauksien haittoja ehkäisevä ja vähentävä yhteistyö ja tiimityö sekä asiakkaiden voimavarojen huomiointi ja omahoidon tukeminen. Terveyshyötymallissa ovat taloudellisten vaikutusten lisäksi keskeisiä hoidon laatu sekä hyvinvoinnin, yhteisöllisyyden ja osallisuuden edistäminen. (Mäntyranta 2010.)

Iso-Britanniassa on kehitetty sikäläiseen sosiaali- ja terveystieteeseen järjestelmään soveltuva toimintamalli (Social long term conditions model), jossa korostuu vaikuttaminen sosiaalisiin olosuhteisiin pitkällä aikajänteellä. Huomio kiinnittyy esimerkiksi hyvinvoinnin uhkien ja riskiryhmien tunnistamiseen, osallisuuden vahvistamiseen ja olosuhteiden rakentamiseen terveyttä ja hyvinvointia edistäviksi. Vaikuttajina toimivat sosiaali- ja terveydenhuollon ja muiden virallisten organisaatioiden lisäksi myös vapaaehtoissektori, erilaiset järjestöt ja muut mahdolliset toimijat, esimerkiksi ystävät ja sukulaiset. Sosiaalisiin olosuhteisiin vaikuttavaan malliin sisältyy kulttuurinen ulottuvuus, joka näkyy palvelujen suunnittelussa, tarjonnassa ja toteutuksessa. Osallisuuden edistämiseen liittyy myös erilaisten foorumien ja sidosryhmien toiminta. (Fairhurst 2008; Fitzpatrick 2008.)

Sosiaalihyödyille voidaan hakea tavoitteellisia ja toiminnallisia yhtymäkohtia sekä amerikkalaisesta että brittiläisestä terveyshyötymallista. Molemmissa malleissa kiinnitetään huomiota erilaisiin sosiaalisiin riskitekijöihin, mutta myös niihin voimavarakiteijöihin, joita esimerkiksi yhteisö voi tarjota. Keskeiseksi nousee esimerkiksi yksilöiden, yhteisöjen ja yhteiskunnan empowerment (valtautuminen tai voimaantuminen). (Hämäläinen & Väisänen 2011.) Empowermentiin sisältyy henkilökohtainen, sosiaalinen, koulutuksellinen, taloudellinen ja poliittinen ulottuvuus. Henkilökohtaisen ulottuvuuden merkitys yksilölle ja ryhmille ilmenee itseohjautuvuuden, itsehallinnan ja itsesääätelyn saavuttamisena. Sosiaalisen ulottuvuuden merkitys näkyy hakeutumisena yhteisöllisyyteen ja osallisuuteen. Koulutuksellisella ulottuvuudella voi toteutua itsensä kehittäminen ja haaveiden toteutuminen. Taloudellinen ulottuvuus merkitsee taloudellisten resurssien saavuttamista. Poliittinen ulottuvuus näyttäytyy osallisuutena päätöksentekoon. (Askheim 2003; Juntunen 2009.)

Jyski Jokinen, Esa Poikela ja Juha Sihvonen (2012) avaavat sivistyshyödyn käsitettä terveyshyödyn ja oikeushyödyn tulkintojen, mutta myös vapaassa sivistystyössä toimivien henkilöiden tulkintojen pohjalta. He kytkevät sivistyshyödyn sosiaalisen pääoman käsitteeseen. Sivistyshyödyn määrittelyssä korostuvat esimerkiksi laadukas toimintaprosessi, luottamus, vuorovaikutus ja sosiaaliset verkostot. Sivistyshyöty

voi ilmetä prosessina (esim. ihmisenä kasvaminen), hyötynä hyvistä kokemuksista sekä kasvavana sivistyspalvelun kysyntänä. Aidon sivistyshyödyn saavuttaminen on mahdollista esimerkiksi opettajien ja opiskelijoiden välisessä vuorovaikutusprosessissa. Myös oikeushyödyn tarkastelussa korostuu laadukas toimintaprosessi lähinnä yksittäisten oikeusprosessien sujumisen kannalta. Lisäksi luottamus ja oikeudenmukaisuuden tilan saavuttaminen ovat oikeushyödyn toteutumisessa keskeisiä. (Jokinen ym. 2012, 7–10, 59–63.)

Aikuissosiaalityön aineisto ja sen analyysi

Aikuissosiaalityössä pyritään ehkäisemään yhteiskunnallista syrjäytymistä, mikä näkökulma on ollut esillä myös aikuissosiaalityön erilaisissa kehittämishankkeissa. Aikuissosiaalityön asiakkailla on yleensä samanaikaisesti monia erilaisia sosiaalisia ongelmia, joista nousee haasteita työn menetelmälliseen toteutukseen (Koskenalho 2013). Aikuissosiaalityö on ihmistyötä, jossa yksilöllisyyden kunnioittaminen ja ihmisen kohtaaminen korostuvat. Asiakkuuden luonne vaikuttaa kuitenkin siihen, miten asiakkaita kohdataan. Asiakkaat voidaan nähdä esimerkiksi kohteina, palvelujen kuluttajina, palvelujen käyttäjinä tai oikeuksia vahvistavina kumppaneina. (Nummela 2011, 128–136.) Aikuissosiaalityössä tarvitaan tavoitteellista ongelmanratkaisutaitoa, lakien soveltamistaitoa ja työn kriittisen arvioinnin taitoa. Merkityksellisiä ovat myös tunnetun taidot, erityisesti tunteiden hallinta. Aikuissosiaalityön rasiustekijöitä ovat esimerkiksi tietotulva, kiire, työn pakkotahtisuus ja asiakkaiden monimuotoisten ongelmien kohtaaminen. (Kivipelto ym. 2013; Sipilä 2011; Kankainen 2012; Väisänen & Hämäläinen 2012.)

Käytin empiirisenä aineistona Väli-Suomen KASTE -aikuissosiaalityön kehittämishankkeessa tuotettua kyselyaineistoa, josta kootut avointen kysymysten vastaukset sain käyttöni. Analysoitavaa tekstiä kertyi yhteensä 44 sivua. Aineistoja oli kerätty Etelä-Pohjanmaan, Päijät-Hämeen ja Tampereen osahankkeissa, joissa tietoa olivat tuottaneet aikuissosiaalityön asiakkaat ja aikuissosiaalityössä toimivat työntekijät. Vastaajilta oli hankittu tietoa esimerkiksi sosiaalitoimistoissa asiointin kokemuksista, sosiaaliohjauksesta ja palvelujen kehittämisestä. Sosiaalihuödyn käsite oli avoimesti sellaisenaan esillä osassa analysoitavaa tekstiä.

Analysoin aineiston sisällönanalyysin avulla (ks. Tuomi & Sarajärvi 2011). Käytin analyysin eri vaiheiden taustajäsentäjänä hyvinvoinnin tarkastelua resurssien, osallisuuden ja tarpeiden näkökulmasta (ks. Niemelä 2006, 73), koska oletuksena oli, että nämä tekijät voivat mahdollistaa myös sosiaalihuödyn toteutumisen. Olen tiivistänyt seuraavaan taulukkoon pääpiirteet analyysin taustajäsentäjistä.

Taulukko 1. Hyvinvointi resurssina, osallisuutena ja tarpeiden tyydyttämisenä.

Hyvinvointi resurssina – well-having/welfare	Taloudelliset resurssit.	Sosiaaliset resurssit.	Henkiset resurssit.
Hyvinvointi osallisuutena – well-doing	Fyysinen tekeminen ja itsensä toteutus.	Sosiaalinen tekeminen ja itsensä toteutus.	Henkinen tekeminen ja itsensä toteutus.
Hyvinvointi tarpeiden tyydyttämisenä – well-being	Fyysinen hyvä olo.	Ihmissuhteissa hyvä olo.	Itsenä hyvä olo.

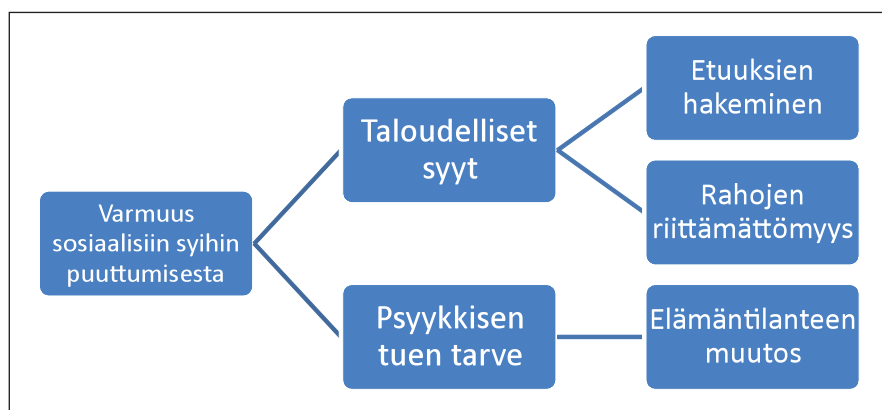
Aineiston analyysi eteni vaiheittain siten, että aluksi luin aineiston useampaan kertaan läpi. Tämä oli tarpeen, koska en ollut itse mukana aineiston hankintaprosessissa, enkä näin ollen tuntenut aineistoa siltä pohjalta. Kiinnitin huomiota sisällöllisiin alkuperäisilmaisuihin hyvinvoinnin, siis tässä analyysissä rajatusti resurssien, osallisuuden ja tarpeiden tyydyttämisen kannalta. Ryhmittelin aineistoa pelkistettyihin ilmaisuihin ja sen jälkeen muodostin alaluokkia, yläluokkia ja lopuksi pääluokkia. Seuraavaksi esimerkki analyysilogiikasta kuvion 2 pohjalta. Kun aikuissosiaalityön asiakkailla ovat kunnossa resurssit, esimerkiksi asuntoon, ruokaan, terveydenhuoltoon, koulutukseen ja työhön liittyvät asiat (alaluokka), voi niiden kautta rakentua myös elämän perusasioiden turva (yläluokka). Tai jos asiakas selviytyy arjen elämään liittyvistä asioistaan (alaluokka), hän voi päästä muutenkin eteenpäin elämässään (yläluokka) sekä kokea osallisuutta ja hyvää oloa. Varmuus elämässä selviytymisestä (pääluokka) voi jäsentyä näiden edellä esiin nostettujen asioiden pohjalta. Sosiaaliyhödyn osoittajana varmuuteen elämässä selviytymisestä sisältyy myös tulevaisuusulottuvuus, jolloin sen sisältö on hyvin lähellä tulevaisuuteen liittyvää turvallisuutta. Analyysin tuloksena syntyi kolme sosiaaliyhödyä valottavaa ulottuvuutta, jotka olivat varmuus sosiaaliin syihin puuttumisesta, varmuus elämässä selviytymisestä ja varmuus hyvinvointia tuottavasta osallisuudesta. Palaan näihin tuonnempana.

Elämän perusasioihin liittyvä varmuus sosiaaliyhödyn kuvaajana aikuissosiaalityössä

Aikuissosiaalityössä korostuu osallisuus riittäviin palveluihin. Osallisuus palveluihin ja niiden myötä sosiaaliyhödyn vahvistumiseen riippuu siitä, mille kohderyhmille aikuissosiaalityön palveluja suunnataan ja kehitetään. Aikuissosiaalityötä palveluna voidaan tarkastella useammasta hiukan erilaisesta näkökulmasta (Jokinen & Juhila 2008). Aikuissosiaalityöhön kunnallisena perustoimintana sisältyvät esimerkiksi toimeentulotukityö, mielenterveys- ja päihdetyö, kuntouttava työtoiminta, tukiasu-

miseen ja asunnottomuuteen liittyvä työ sekä alue- ja yhdyskuntatyö. Moniammatillisia erityisiä julkisia areenoita ovat esimerkiksi terveydenhuollon sosiaalityö sekä päihde-, kriminaali- ja vankeinhoitotyö. Lisäksi ovat esimerkiksi erilaisten sosiaalisten järjestöjen palvelut. Asiakkuuksia syntyy myös näihin vapaamuotoisempiin auttamistahoihin, koska aikuisten kaikkiin tarpeisiin ei pystytä sosiaalitoimistoissa vastaamaan (Välimaa 2008, 175).

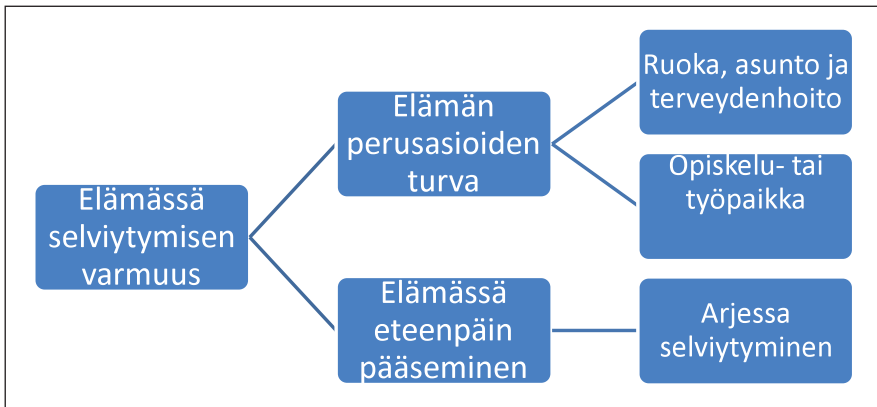
Varmuus siitä, että erilaisiin sosiaalisiin syihin puututaan ajoissa (kuvio 1) on ensimmäinen sosiaalihuoltoa osoittava tekijä aikuissosiaalityössä. Sosiaalisista syistä keskeisimpiä ovat taloudelliset syyt, esimerkiksi erilaisten terveys- ja sosiaaliturvaan liittyvien etuuksien hakemiseen ja taloudellisen toimeentulon riittämättömyyteen liittyvät kysymykset. Toisena ovat psyykkiset syyt, jotka ilmenevät elämäntilanteen muutoksesta johtuvan psykososiaalisen tuen tarpeena. Nämä syyt ilmenevät erityisesti asiakastasolla, joten aikuissosiaalityölle tarjoutuu mahdollisuus puuttua niihin ajoissa.

Kuvio 1. Varmuus sosiaalisiin syihin puuttumisesta.

Sosiaaliset syyt, joihin tulisi ajoissa puuttua, liittyvät sellaisiin aineellisiin ja henkisiin resursseihin, joita esimerkiksi Niemelä (2006) ja Allardt (1976) ovat hyvinvointitutkimuksissaan korostaneet. Sosiaalisiin syihin puuttuminen edellyttää aikuissosiaalityössä ennaltaehkäisevää työtä ja huomion kiinnittämistä erilaisiin sosiaalisiin riskitekijöihin. Brittiläisessä terveyshyötymallissa (Fitzpatrick 2008) kiinnitetään huomiota sosiaalisiin olosuhteisiin pitkällä aikajänteellä. Se antaa hyvän mallin sosiaalisiin syihin puuttumiseen, mutta onko aikuissosiaalityössä kuitenkaan mahdollisuuksia siirtää painopistettä riittävästi ongelmia ehkäisevään työhön. Toisaalta esimerkiksi asiakkaiden voimavarojen tunteminen luo hyvän pohjan suunnitelmalliseen työhön sekä työmenetelmien kehittämiseen ja työn oikeaan kohdentamiseen (esim. Sipilä 2011; Kankainen 2012).

Toisena sosiaalihuudyn ilmentäjänä on yksilötasolla varmuus elämässä selviytymisestä (kuvio 2). Kiinnostuksen keskiöön nousevat päivittäiseen elämään liittyvät konkreettiset kysymykset, joita ovat esimerkiksi ruoan, asunnon ja riittävän terveydenhuollon turvaaminen. Toisena yleisenä selviytymiseen liittyvänä tekijänä korostuu eteenpäin pääseminen elämässä. Se näyttäytyy arjessa selviytymisen kautta eli että asiakkaiden käytössä on riittävästi kykyjä, taitoja, halua ja tahtoa hoitaa vastuullaan olevia arkisia asioita ja selviytyä niistä sekä suunnitella hiukan myös tulevaisuutta. Nämä ovat keskeisiä fyysisiin ja psyykkisiin resursseihin liittyviä tekijöitä (ks. Niemelä 2006).

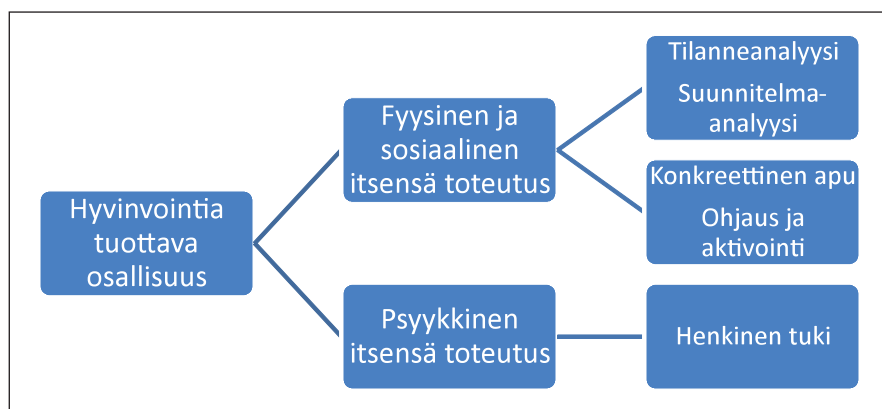

Kuvio 2. Varmuus elämässä selviytymisestä.

Elämässä selviytymiseen liittyvät kysymykset koskettavat erityisesti vaikeassa elämäntilanteessa olevia asiakkaita. Aikuissosiaalihuudyn ensisijaisina asiakkaina ovat esimerkiksi taloudellisessa ahdingossa sekä riippuvuus- ja mielenterveysongelmista kärsivät ihmiset (ks. Väisänen & Hämäläinen 2012). Varmuus elämässä selviytymisestä ja siihen liittyvä elämän perusasioiden turva rakentuu ja vahvistuu aikuissosiaalihuudyssä asiakkuuksien kautta. Asiakkaan kohtaamisella ja kohtelulla on ratkaiseva merkitys silloin, kun pyritään turvaamaan asiakkaiden oikeusturvaan ja etuuksien saamiseen sekä muita yleiseen hyvinvointiin liittyviä kysymyksiä. Asiakkuudessa on useita ulottuvuuksia riippuen siitä, mistä näkökulmasta asioita arvioidaan. Kohdeasiakkuudessa sosiaalihuudyöntekijä määrittelee asiakkuuden asiakkaan ongelmien kautta. Kuluttaja-asiakkuudessa ja palvelun käyttäjäasiakkuudessa asiakkaalla itsellään ja hänen näkemyksillään on keskeisempi paikka ja tehtävä. Asiakkaan oikeuksia vahvistavalla kumppanuusasiakkuudella on elämässä selviytymiseen liittyvän varmuuden kannalta erittäin keskeinen merkitys. (Nummela 2011.)

Varmuus hyvinvointia tuottavasta osallisuudesta on kolmas sosiaalihuudyn osoittaja aikuissosiaalihuudyssä (kuvio 3). Hyvinvointia tuottava osallisuus mahdollistuu asiakkailla fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen itsensä toteutuksen kautta. Tämä

on mahdollista vain perusteellisen ja syvän asiakkaiden tilanne- ja suunnitelma-analyysin, konkreettisen avun, ohjauksen ja arvioinnin sekä riittävän henkisen tuen avulla. Sosiaalialan ammattilaisen eettisissä ohjeissa (2005) korostetaan asiakkaan oikeutta tulla kohdatuksi kokonaisvaltaisesti, mikä merkitsee hänen vahuuksiensa tunnistamista ja kehittämistä.

Kuvio 3. Varmuus hyvinvointia tuottavasta osallisuudesta.

Aikuissosiaalityössä osallisuus merkitsee myös aktivointia. Erityisesti työttömien aktivointi on tuonut aikuissosiaalityöhön eettisiä pohdintoja esimerkiksi siitä, miten asiakkaiden itsemääräämisoikeus aktivointiprosessissa huomioidaan. Hyvinvointia tuottava osallisuus on yksilötason lisäksi myös yhteisöntason kysymys. Aikuissosiaalityö on perusluonteeltaan asiakkaiden voimavaroja vahvistavaa työtä, jolla voidaan vahvistaa sekä yksilöllisiä että yhteisöllisiä voimavaroja (Liikanen 2011; Jouttimäki ym. 2011). Osallisuus yhteiskunnalliseen toimintaan ja muuhun toimintaan vaikuttaa positiivisesti hyvinvointiin. Lisäksi niin sanottu epävirallinen sosiaalinen aktiivisuus, esimerkiksi hädässä olevien lähimmäisten auttaminen, lisää hyvinvointia. Hyvinvoinnin edellytyksenä on toiminnan mielekkyys. Yksinäisyyden ja mitättömyyden tunne voivat lisääntyä esimerkiksi silloin, kun joudutaan luopumaan jostain itselle tärkeästä toiminnasta. (Adams ym. 2011.)

Sosiaalihuoty aikuissosiaalityön tuloksellisuuden osoittajana

Sosiaalihuoty tarjoaa yhden näkökulman aikuissosiaalityön tuloksellisuuden arviointiin. Sosiaalihuotyyn saavuttamisen kannalta on oleellista, mihin aikuissosiaalityön kiinnostus kohdistuu ja mihin haetaan muutosta. Ydinkysymys on, kiinnitetäänkö huomiota yksilöiden ja perheiden selviytymiseen, yhteisöjen vastuuseen

ja toimivuuteen, kansalaisten vaikuttamismahdollisuuksiin vai palvelujärjestelmän kehittämiseen. Aikuissosiaalityössä toimivat työntekijät toivat tässä tutkimuksessa esiin keinoja sosiaaliyhödyn saavuttamiseksi erityisesti yksilötasolla. Ensimmäisenä nousi esiin vaikuttaminen asiakkaiden tilanteisiin niin, että heidän tietoisuutensa esimerkiksi omaa elämää koskevista asioista ja palveluista lisääntyy. Toisena oli suunnitelmien laatimisen, oikeuksien toteutumisen ja elämänlaadun edistäminen. Lisäksi todettiin, että sosiaaliyhödyn saavuttamiseen tarvitaan hyviä vuorovaikutustaitoja. Myös aikaisemmissa tutkimuksissa (esim. Kivipelto ym. 2013; Nummela 2011; Sipilä 2011) on todettu, että aikuissosiaalityö on erityisiä vuorovaikutustaitoja vaativaa ja menetelmällisesti monipuolista työtä.

Tietoisuuden, suunnitelmallisuuden ja selviytymisen osoittaminen korostuvat yksilötasolla sosiaaliyhödyn arvioinnissa. Ne osoittavat samalla myös aikuissosiaalityön tuloksellisuutta. Tietoisuus merkitsee oikeuksien turvaamista, tukea uusissa tilanteissa ja motivaation herättämistä oikea-aikaisesti. Suunnitelmallisuus ilmenee uusien väylien löytämisenä sekä aktivointina työhön ja muuhun osallisuuteen. Selviytyminen näyttäytyy elämänlaadun paranemisena silloin, kun yksilön oikeudet ovat toteutuneet.

Aikuissosiaalityössä toimivien ja aikuissosiaalityön asiakkaiden näkemykset työn tuloksellisuudesta poikkesivat toisistaan jonkin verran. Sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta aikuissosiaalityö on yksilötasolla sosiaalihyötyä tuottavaa eli tuloksellista silloin, kun asiakkaiden mielipiteitä ja kokemuksia kysytään ja arvostetaan sekä otetaan huomioon palvelujen suunnittelussa, toteutuksessa ja kehittämisessä.

Asiakkaiden näkökulmasta sosiaalihyöty toteutuu siten, että asiakas kokee hyötyvänsä palveluista ja kun arkielämän perusedellytykset turvataan. Perusedellytysten turvaaminen merkitsee tarvittavan avun ja ohjauksen saamista sekä taloudellista turvaa elämäntilanteesta riippumatta. Asiakkaat näkivät työn sosiaalihyötyä tuottavaksi myös silloin, kun heidät kohdataan oman elämän asiantuntijoina ja heille annetaan tilaisuus kokea olevansa hyödyksi yhteiskunnassa. Osallistumisoikeus merkitsee pyrkimyksiä parantaa asiakkaiden vaikutusmahdollisuuksia myös yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä (Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet 2005).

Aikuissosiaalityössä toimivat työntekijät näkivät työn tulokselliseksi eli sosiaalihyötyä tuottavaksi esimerkiksi silloin, kun ihmisten elämäntilanne kohentui tai pysyi ennallaan. Työn tuloksellisuuden näyttäjänä oli myös yhteiskuntaan kiinnittyminen, jolloin sosiaalihyötyä osoittivat esimerkiksi työllistymisen lisääntyminen ja työllistymisen esteiden pidempiaikainen väheneminen. Köyhyyden vähentäminen ja poistaminen toteutuu vähitellen työllistymisen myötä. Yhteiskuntaan kiinnittymisen seurauksena vähenevät myös sosiaali- ja terveysmenot. Sosiaaliyhödyn ilmentäjänä pidettiin myös sitä, että sosiaalisiin ongelmiin pystytään rakenteellisesti vaikuttamaan niin,

että yhteiskuntarauha säilyy pitkällä aikajänteellä.

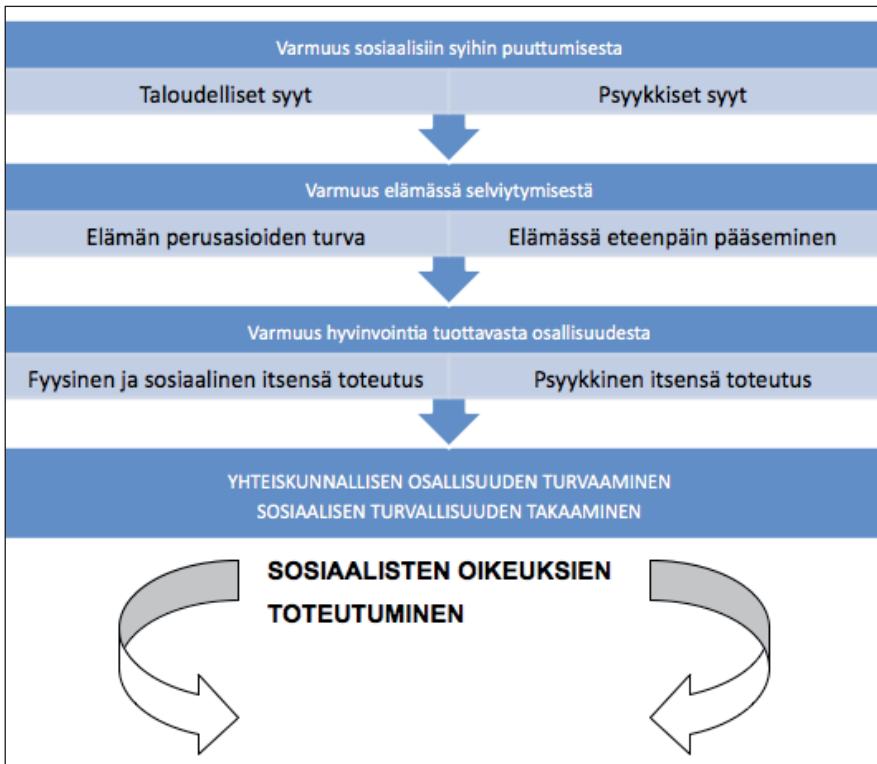
Aikuissosiaalityössä toteutuvat innovaatiot ja interventiot ovat tutkimusten (esim. Kivipelto ym. 2013) mukaan olleet edesauttamassa työn tuloksellisuutta ja samalla myös vaikuttavuutta. Aikuissosiaalityössä on kehitetty mittareita, joiden avulla vaikuttavuutta voidaan arvioida. Myös erilaisilla työorientaatioilla on yhteys työn vaikuttavuuteen, sillä niiden kautta voidaan vahvistaa varmuutta sosiaalihyötyyn liittyvien tekijöiden toteutumiseen.

Sosiaalihyöty sosiaalisten oikeuksien toteutumisenä

Olen artikkelissani tarkastellut, mitkä hyvinvointiin liittyvät tekijät kuvaavat sosiaalihyötyä aikuissosiaalityössä toimintana ja miten sosiaalihyödyn kautta voidaan nostaa esiin aikuissosiaalityön tuloksellisuuteen liittyviä tekijöitä. Sosiaalihyöty ilmenee yksilötasolla ensinnäkin varmuutena siitä, että sosiaaliin syihin puututaan ajoissa. Toiseksi sosiaalihyöty ilmenee varmuutena selviytyä elämän kannalta keskeisistä asioista. Kolmanneksi sosiaalihyötyä ilmentää varmuus hyvinvointia tuottavasta osallisuudesta. Sosiaalihyödyn nalta kautta on mahdollista tarkastella myös aikuissosiaalityön tuloksellisuutta, joka saa erilaisia tulkintoja riippuen siitä, katsotaanko asiaa asiakkaiden, työntekijöiden vai yhteiskunnan kannalta.

Varmuus sosiaalisten oikeuksien toteutumisesta on sosiaalihyödyn lopputiivistykseenä keskeinen. Tässä tutkimuksessa sosiaalisten oikeuksien toteutuminen perustui kahden peruspilarin varaan eli yhteiskunnallisen osallisuuden turvaamiseen ja sosiaalisen turvallisuuden takaamiseen. Varmuus elämän perusasioiden turvasta vahvisti sekä yhteiskunnallista osallisuutta että sosiaalista turvallisuutta. Varmuus jostakin voi kiinnittyä nykyiseen aikaan, mutta yleensä se suuntautuu myös tulevaisuuteen. Varmuus on hyvin lähellä turvallisuuden käsitettä, jolla on sekä menneisyys-, nykyisyys- että tulevaisuusulottuvuus. Turvallisuutta ja turvattomuutta on tutkittu (Esim. Niemelä ym. 1997) esimerkiksi eri elämänalueiden kannalta. Turvallisuutta vahvistavat tai sitä horjuttavat tekijät liittyvät työikäisillä terveyteen, ihmissuhteisiin, työelämään, taloudelliseen toimeentuloon, ympäristöön ja asumiseen, sosiaaliturvaan ja palveluihin sekä arvoihin.

Seuraavassa kuviossa (kuvio 4) kuvataan sosiaalihyödyn keskeisiä elementtejä sosiaalisten oikeuksien toteutumisenä yksilön kannalta.

Kuvio 4. Sosiaalihuolto sosiaalisten oikeuksien toteutumisenä.

Sosiaaliset oikeudet ovat yhteydessä yhteiskunnalliseen muutokseen ja muuttuvat sen myötä (Esim. Pajukoski 2011) ja aikuissosiaalityöllä on edelleen keskeinen tehtävä syrjäytymisuhan alla elävien kansalaisten sosiaalisten oikeuksien varmistajana. Tutkimukset (esim. Sipilä 2011; Nummela 2011) ovat osoittaneet, etteivät aikuissosiaalityön asiakkaat ole riittävän tietoisia omista oikeuksistaan. Myöskään palvelujärjestelmä ei tuo asiakkaiden oikeuksia riittävästi esille. Aikuissosiaalityön ammattitaidon osa-alueista esimerkiksi asiakkaan kohtaamisen taidot sekä yhteiskunnallinen ja ammattieettinen tietoisuus vahvistavat asiakkaiden sosiaalisten oikeuksien toteutumista yksilötasolla.

Lähteet

Adams, K., Leibbrandt, S. & Moon, H. 2011. A critical review of the literature on social and leisure activity and wellbeing in later life. *Ageing and society*, 31 (May), 683–712.

Allardt, E. 1976. *Hyvinvoinnin ulottuvuuksia*. Porvoo: WSOY.

-
- Askheim, O. 2003. Empowerment as guidance for professional social work: an act of balancing on a slack rope. *European journal of social work* 6 (3), 229–240.
- Fairhurst, E. 2008. Redocumenting home and managing long term conditions: The social organization of place and time. In: M. Presho (ed.) *Managing long term conditions: A social model for community practice*. Chichester: Wiley-Blackwell, 179–195.
- Fitzpatrick, M. 2008. Frameworks for supporting patients with long term conditions. In: M. Presho (ed.) *Managing long term conditions: A social model for community practice*. Chichester: Wiley-Blackwell, 1–20.
- Hämäläinen, J. & Väisänen, R. 2011. Terveysyötymalli sosiaalityön viitekehysessä. [Verkkójulkaisu]. Kajaani: Kainuun maakunta-kuntayhtymä. Julkaisuja D 43. [Viitattu 10.3.2014]. Saatavana: http://maakunta.kainuu.fi/general/Uploads_files/Julkaisut/Sarja%20d/d_43_terveysyotymalli_sosiaalityon_viitekehysessa_280911.pdf
- Jokinen, A. & Juhila, K. (toim.) 2008. *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, J., Poikela, E. & Sihvonen, J. 2012. *Sivistysyöty ja sosiaalinen pääoma vapaassa sivistystyössä*. [Verkkójulkaisu]. Helsinki: Vapaan sivistystyön yhteisjärjestö. [Viitattu 10.3.2014]. Saatavana: <http://www.sivistystyo.fi/doc/SIVISTYSHjasopo2012.pdf>
- Jouttimäki, P., Kangas, S. & Saurama, E. (toim.) 2011. *Uudistuva ja voimaannuttava aikuissosiaalityö: Visio vahvasta aikuissosiaalityöstä -hankkeen loppuraportti*. Helsinki: Sokka. Työpapereita 2011:1.
- Juntunen, E. 2009. Valtaa diakoniasta: Valtautumisen monet merkitykset diakoniatyössä. *Janus* 17 (2), 139–155.
- Kankainen, L. 2012. *Aikuissosiaalityön haasteet: Institutionaalinen näkökulma kehittämishankkeiden kuvaamaan sosiaalityöhön*. Tampereen yliopisto. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö.
- Kivipelto, M., Blomgren, S., Karjalainen, P. & Saikkonen, P. (toim.) 2013. *Vaikuttavaa aikuissosiaalityötä – arviointimalleista mittareihin: Tutkimus- ja kehittämishankkeen loppuraportti*. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Raportti 8/2013.
-

- Koskenalho, M. 2013. Kertomuksia Espoon aikuissosiaalityöntekijöiden asiakkaiden arjesta. [Verkkojulkaisu]. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Lisensiaatintutkimus. [Viitattu 10.3.2014]. Saatavana: <http://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=c0ec6cc7-c430-4530-9f8a-f6abe1a7a55d>
- Liikanen, H. 2011. Reflektiivistä työparityötä. Teoksessa: P. Jouttimäki, S. Kangas & E. Saurama (toim.) Uudistuva ja voimaannuttava aikuissosiaalityö: Visio vahvasta aikuissosiaalityöstä -hankkeen loppuraportti. Helsinki: Sokka. Työpapereita 2011:1, 52–73.
- Mäntyranta, T. 2010. Pitkäaikaissairauksien terveyshyötymalli. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Niemelä, P. 2006. Hyvinvoinnin käsite toiminnan teorian valossa. Teoksessa: P. Niemelä & T. Pursiainen (toim.) Hyvinvointi yhteiskuntapoliittisena tavoitteena. Kuopio: Kuopion yliopisto. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia nro 62, 67–79.
- Niemelä, P. 2010. Hyvinvointipolitiikan teoria. Teoksessa: P. Niemelä (toim.) Hyvinvointipolitiikka. Helsinki: WSOY, 16–37.
- Niemelä, P. 2009. Ihmisen toiminnallisuus ja hyvinvointi. Teoksessa: M. Mäntysaari, A. Pohjola & T. Pösö. Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS-kustannus, 209–236.
- Niemelä, P., Kainulainen, S., Laitinen, H., Pääkkönen, J., Rusanen, T. Rynnänen, U., Widgren, E., Vornanen, R., Väisänen, R. & Ylinen, S. 1997. Suomalainen turvattomuus. Inhimillisen turvattomuuden yleisyys, perusulottuvuudet ja tyypittely – haastattelututkimus 1990 -luvun Suomessa. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.
- Nummela, T. 2011. Asiakkaan asemajaoikeuksien toteutuminen aikuissosiaalityössä. Itä-Suomen yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja kauppätieteiden tiedekunta.
- Pajukoski, M. 2011. Muuttuvat sosiaaliset oikeudet. Teoksessa: E. Palola & V. Karjalainen (toim.) Sosiaalipolitiikka – Hukassa vai jäljillä? 79–101.
- Ruuskanen, P. 2001. Sosiaalinen pääoma – käsitteet, suuntaukset ja mekanismit. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus. VATT-tutkimuksia 81.
- Rioux, L. 2005. The well-being of aging people living in their own homes. *Journal of environmental psychology* 25 (2), 231–243.
-

Sipilä, A. 2011. Sosiaalityön asiantuntijuuden ulottuvuudet – Tiedot, taidot ja etiikka työntekijöiden näkökulmasta kunnallisessa sosiaalityössä. Kuopio: University of Eastern Finland. Dissertations in social Sciences and Business Studies 28.

Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet: Arki, arvot ja etiikka. 2005. Helsinki: Talentia.

Sosiaalisesti kestävä Suomi 2020: Sosiaali- ja terveyspolitiikan strategia. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2011:1.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2011. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Väisänen, R. & Hämäläinen, J. 2012. Adult social work in municipal social welfare offices in Finland. ERIS Web Journal.

Väisänen, R. 2012. Sosiaalihyötykäsite ja sen määrittely: Alustus Tampereella (SOS-hanke) 21.5.2012.

Välimaa, O. 2008. Kunnallisen aikuissosiaalityön rajat ja ammattietiikka pitkäaikaistyöttömien kohtaamisessa. Teoksessa: A. Jokinen & K. Juhila (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino, 175–195.

Wagner, E. 1998. Chronic disease management: what will it take to improve care for chronic illness? *Effective clinical practice* 1, 2–4.

SEINÄJOEN AMMATTIKORKEAKOULUN JULKAISUSARJA

A. TUTKIMUKSIA

1. Timo Toikko. Sosiaalityön amerikkalainen oppi. Yhdysvaltalaisen caseworkin kehitys ja sen yhteys suomalaiseen tapauskohtaiseen sosiaalityöhön. 2001.
 2. Jouni Björkman. Risk Assessment Methods in System Approach to Fire Safety. 2005.
 3. Minna Kivipelto. Sosiaalityön kriittinen arviointi. Sosiaalityön kriittisen arvioinnin perustelut, teoriat ja menetelmät. 2006.
 4. Jouni Niskanen. Community Governance. 2006.
 5. Elina Varamäki, Matleena Saarakkala & Erno Tornikoski. Kasvuyrittäjyyden olemus ja pk-yritysten kasvustrategiat Etelä-Pohjanmaalla. 2007.
 6. Kari Jokiranta. Konkretisoitua uhka. Ilkka-lehden huumekirjoitukset vuosina 1970–2002. 2008.
 7. Kaija Loppela. ”Ryhmässä oppiminen - tehokasta ja hauskaa”: Arviointitutkimus PBL-pedagogiikan käyttöönotosta fysioterapeuttikoulutuksessa Seinäjoen ammattikorkeakoulussa vuosina 2005-2008. 2009.
 8. Matti Ryhänen & Kimmo Nissinen (toim.). Kilpailukykyä maidontuotantoon: toimintaympäristön tarkastelu ja ennakointi. 2011.
 9. Elina Varamäki, Juha Tall, Kirsti Sorama, Aapo Länsiluoto, Anmari Viljamaa, Erkki K. Laitinen, Marko Järvenpää & Erkki Petäjä. Liiketoiminnan kehittyminen omistajanvaihdoksen jälkeen –Case-tutkimus omistajanvaihdoksen muutostekijöistä. 2012.
 10. Merja Finne, Kaija Nissinen, Sirpa Nygård, Anu Hopia, Hanna-Leena Hietaranta-Luoma, Harri Luomala, Hannu Karhu & Annu Peltoniemi. Eteläpohjalaisten elintavat ja terveystietoisuus : TERVAS – terveelliset valinnat ja räätälöidyt syömisen ja liikkumisen mallit 2009 – 2011.2012.
-

-
11. Elina Varamäki, Kirsti Sorama, Anmari Viljamaa, Tarja Heikkilä & Kari Salo. Eteläpohjalaisten sivutoimiyrittäjien kasvutavoitteet sekä kasvun mahdollisuudet. 2012.
 12. Janne Jokelainen. Hirsiseinän tilkemateriaalien ominaisuudet. 2012.
 13. Elina Varamäki & Seliina Päällysaho (toim.) Tapio Varmola – suomalaisen ammattikorkeakoulun rakentaja ja kehittäjä. 2013.
 14. Tuomas Hakonen. Bioenergiaterminaalin hankintaketjujen kantavuus eri kuljetusetäisyyksillä ja -volyymeilla. 2013.

B. RAPORTTEJA JA SELVITYKSIÄ

1. Seinäjoen ammattikorkeakoulusta soveltavan osaamisen korkeakoulu-tutkimus- ja kehitystoiminnan ohjelma. 1998.
 2. Elina Varamäki - Ritva Lintilä - Taru Hautala - Eija Taipalus. Pk-yritysten ja ammattikorkeakoulun yhteinen tulevaisuus: prosessin kuvaus, tuotokset ja toimintaehdotukset. 1998.
 3. Elina Varamäki - Tarja Heikkilä - Eija Taipalus. Ammattikorkeakoulusta työelämään: Seinäjoen ammattikorkeakoulusta 1996-1997 valmistuneiden sijoittuminen. 1999.
 4. Petri Kahila. Tietoteollisen koulutuksen tilanne- ja tarveselvitys Seinäjoen ammattikorkeakoulussa: väliraportti. 1999.
 5. Elina Varamäki. Pk-yritysten tuleva elinkaari - säilyykö Etelä-Pohjanmaa yrittäjämaakuntana? 1999.
 6. Seinäjoen ammattikorkeakoulun laatujärjestelmän auditointi 1998-1999. Itsearviointiraportti ja keskeiset tulokset. 2000.
 7. Heikki Ylihärstilä. Puurakentaminen rakennusinsinöörien koulutuksessa. 2000.
-

-
8. Juha Ruuska. Kulttuuri- ja sisältötuotannon koulutusselvitys. 2000.
 9. Seinäjoen ammattikorkeakoulusta soveltavan osaamisen korkeakoulu. Tutkimus- ja kehitystoiminnan ohjelma 2001. 2001.
 10. Minna Kivipelto (toim.). Sosionomin asiantuntijuus. Esimerkkejä kriminaalihuolto-, vankila- ja projektityöstä. 2001.
 11. Elina Varamäki - Tarja Heikkilä - Eija Taipalus. Ammattikorkeakoulusta työelämään. Seinäjoen ammattikorkeakoulusta 1998–2000 valmistuneiden sijoittuminen. 2002.
 12. Varmola T., Kitinoja H. & Peltola A. (ed.) Quality and new challenges of higher education. International Conference 25.-26. September, 2002. Seinäjoki Finland. Proceedings. 2002.
 13. Susanna Tauriainen & Arja Ala-Kaupilla. Kivennäisaineet kasvavien nautojen ruokinnassa. 2003.
 14. Päivi Laitinen & Sanna Välisaari. Staphylococcus aureus -bakteerien aiheuttaman utaretulehduksen ennaltaehkäisy ja hoito lypsykarja tiloilla. 2003.
 15. Riikka Ahmaniemi & Marjut Setälä. Seinäjoen ammattikorkeakoulu – Alueellinen kehittäjä, toimija ja näkijä. 2003.
 16. Hannu Saari & Mika Oijennus. Toiminnanohjaus kehityskohteena pk-yrityksessä. 2004.
 17. Leena Niemi. Sosiaalisen tarkastelua. 2004.
 18. Marko Järvenpää (toim.) Muutoksen kärjessä. Kalevi Karjanlahti 60 vuotta. 2004.
 19. Suvi Torkki (toim.). Kohti käyttäjäkeskeistä muotoilua. Muotoilijakoulutuksen painotuksia SeAMK:ssa. 2005.
 20. Timo Toikko (toim.). Sosiaalialan kehittämistyön lähtökohta. 2005.
-

-
21. Elina Varamäki & Tarja Heikkilä & Eija Taipalus. Ammattikorkeakoulusta työelämään. Seinäjoen ammattikorkeakoulusta v. 2001–2003 valmistuneiden sijoittuminen opiskelun jälkeen. 2005.
 22. Tuija Pitkääkoski, Sari Pajuniemi & Hanne Vuorenmaa (ed.). Food Choices and Healthy Eating. Focusing on Vegetables, Fruits and Berries. International Conference September 2nd – 3rd 2005. Kauhajoki, Finland.Proceedings. 2005.
 23. Katariina Perttula. Kokemuksellinen hyvinvointi Seinäjoen kolmella asuinalueella. Raportti pilottihankkeen tuloksista. 2005.
 24. Mervi Lehtola. Alueellinen hyvinvointitiedon malli – asiantuntijat puhujina. Hankkeen loppuraportti. 2005.
 25. Timo Suutari, Kari Salo & Sami Kurki. Seinäjoen teknologia- ja innovaatiokeskus Frami vuorovaikutusta ja innovatiivisuutta edistävänä ympäristönä. 2005.
 26. Päivö Laine. Pk-yritysten verkkosivustot – vuorovaikutteisuus ja kansainvälistyminen. 2006.
 27. Erno Tornikoski, Elina Varamäki, Marko Kohtamäki, Erkki Petäjä, Tarja Heikkilä, Kirsti Sorama. Asiantuntijapalveluyritysten yrittäjien näkemys kasvun mahdollisuuksista ja kasvun seurauksista Etelä- ja Keski-Pohjanmaalla –Pro Advisor –hankkeen esiselvitystutkimus. 2006.
 28. Elina Varamäki (toim.) Omistajanvaihdosnäkömät ja yritysten jatkuvuuden edistäminen Etelä-Pohjanmaalla. 2007.
 29. Beck Thorsten, Bruun-Schmidt Henning, Kitinoja Helli, Sjöberg Lars, Svensson Owe and Vainoras Alfonsas. eHealth as a facilitator of transnational cooperation on health. A report from the Interreg III B project "eHealth for Regions". 2007.
 30. Anmari Viljamaa, Elina Varamäki (toim.) Etelä-Pohjanmaan yrittäjyyskatsaus 2007. 2007.
 31. Elina Varamäki - Tarja Heikkilä - Eija Taipalus - Marja Lautamaja. Ammattikorkeakoulusta työelämään. Seinäjoen ammattikorkeakoulusta v.2004–2005 valmistuneiden sijoittuminen opiskelujen jälkeen. 2007.
-

-
32. Sulevi Riukulehto. Tietoa, tasoa, tekoja. Seinäjoen ammattikorkeakoulun ensimmäiset vuosikymmenet. 2007.
 33. Risto Lauhanen & Jussi Laurila Bioenergian hankintalogistiikka. Tapaustudkimuksia Etelä-Pohjanmaalta. 2007.
 34. Jouni Niskanen (toim.). Virtuaalioppimisen ja -opettamisen Benchmarking Seinäjoen ammattikorkeakoulun, Seinäjoen yliopistokeskuksen sekä Kokkolan yliopistokeskuksen ja Keski-Pohjanmaan ammattikorkeakouluun Averkon välillä keväällä 2007. Loppuraportti. 2007.
 35. Heli Simon & Taina Vuorela. Ammatillisuus ammattikorkeakoulujen kielten- ja viestinnänopetuksessa. Oulun seudun ammattikorkeakoulun ja Seinäjoen ammattikorkeakoulun kielten- ja viestinnänopetuksen arviointi- ja kehittämishanke 2005–2006. 2008.
 36. Margit Närvä - Matti Ryhänen - Esa Veikkola - Tarmo Vuorenmaa. Esiselvitys maidontuotannon kehittämiskohteista. Loppuraportti. 2008.
 37. Anu Aalto, Ritva Kuoppamäki & Leena Niemi. Sosiaali- ja terveysalan yrittäjyyspedagogisia ratkaisuja. Seinäjoen ammattikorkeakoulun Sosiaali- ja terveysalan yksikön kehittämishanke. 2008.
 38. Anmari Viljamaa, Marko Rossinen, Elina Varamäki, Juha Alarinta, Pertti Kinnunen & Juha Tall. Etelä-Pohjanmaan yrittäjyyskatsaus 2008. 2008.
 39. Risto Lauhanen. Metsä kasvaa myös Länsi-Suomessa. Taustaselvitys hakkuumahdollisuuksista, työmääristä ja resurssitarpeista. 2009.
 40. Päivi Niiranen & Sirpa Tuomela-Jaskari. Haasteena ikäihmisten päihdeongelma? Selvitys ikäihmisten päihdeongelman esiintyvyydestä pohjalaismaakunnissa. 2009.
 41. Jouni Niskanen. Virtuaaliopetuksen ajokorttikonsepti. Portfoliotyyppinen henkilöstökoulutuskokonaisuus. 2009.
 42. Minttu Kuronen-Ojala, Pirjo Knif, Anne Saarijärvi, Mervi Lehtola & Harri Jokiranta. Pohjalaismaakuntien hyvinvointibarometri 2009. Selvitys pohjalaismaakuntien hyvinvoinnin ja hyvinvointipalveluiden tilasta sekä niiden muutossuunnista. 2009.
-

-
43. Vesa Harmaakorpi, Päivi Myllykangas ja Pentti Rauhala. Seinäjoen ammattikorkeakoulu. Tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiotoiminnan arviointiraportti. 2010.
 44. Elina Varamäki (toim.) Pertti Kinnunen, Marko Kohtamäki, Mervi Lehtola, Sami Rintala, Marko Rossinen, Juha Tall ja Anmari Viljamaa. Etelä-Pohjanmaan yrittäjyyskatsaus 2010. 2010.
 45. Elina Varamäki, Marja Lautamaja & Juha Tall. Etelä-Pohjanmaan omistajanvaihdosbarometri 2010. 2010.
 46. Tiina Sauvula-Seppälä, Essi Ulander ja Tapani Tasanen (toim.). Kehittyvä metsäenergia. Tutkimusseminaari Seinäjoen Framissa 18.11.2009. 2010.
 47. Autio Veli, Björkman Jouni, Grönberg Peter, Heinisuo Markku & Ylihärsilä Heikki. Rakennusten palokuormien inventaariotutkimus. 2011.
 48. Erkki K. Laitinen, Elina Varamäki, Juha Tall, Tarja Heikkilä & Kirsti Sorama. Omistajanvaihdokset Etelä-Pohjanmaalla 2006-2010 - ostajaryitysten ja ostokohteiden profiilit ja taloudellinen tilanne. 2011.
 49. Elina Varamäki, Tarja Heikkilä & Marja Lautamaja. Nuorten, aikuisten sekä ylempään tutkinnon suorittaneiden sijoittuminen työelämään - seurantatutkimus Seinäjoen ammattikorkeakoulusta v. 2006-2008 valmistuneille. 2011.
 50. Vesa Harmaakorpi, Päivi Myllykangas and Pentti Rauhala. Evaluation Report for Research, Development and Innovation Activities. 2011.
 51. Ari Haasio & Kari Salo (toim.). AMK 2.0 : Puheenvuoroja sosiaalisesta mediasta ammattikorkeakouluissa. 2011.
 52. Elina Varamäki, Tarja Heikkilä, Juha Tall & Erno Tornikoski. Eteläpohjalaiset yrittäjät liiketoimintojen ostajina, myyjinä ja kehittäjinä. 2011.
 53. Jussi Laurila & Risto Lauhanen. Pienen kokoluokan CHP -teknologiasta lisää voimaa Etelä-Pohjanmaan metsäkeskusalueelle. 2011.
 54. Tarja Keski-Mattinen, Jouni Niskanen & Ari Sivula. Ammattikorkeakouluopintojen ohjaus etätyömenetelmillä. 2011.
-

-
55. Tuomas Hakonen & Jussi Laurila. Metsähakkeen kosteuden vaikutus polton ja kaukukuljetuksen kannattavuuteen. 2011.
 56. Heikki Holma, Elina Varamäki, Marja Lautamaja, Hannu Tuuri & Terhi Anttila. Yhteistyösuhteet ja tulevaisuuden näkymät eteläpohjalaisissa puualan yrityksissä. 2011.
 57. Elina Varamäki, Kirsti Sorama, Kari Salo & Tarja Heikkilä. Sivutoimiyrittäjyyden rooli ammattikorkeakoulusta valmistuneiden keskuudessa. 2011.
 58. Kimmo Nissinen (toim.) Maitotilan prosessien kehittäminen : Lypsy-, ruokinta- ja lannankäsittely- sekä kuivitusprosessien toteuttaminen ; Maitohygienian turvaaminen maitotiloilla ; Teknologisia ratkaisuja, rakennuttaminen ja tuotannon ylösajo. 2012.
 59. Matti Ryhänen & Erkki Laitila (toim.). Yhteistyö ja resurssit maitotiloilla : Verkostomaisen yrittämisen lähtökohtia ja edellytyksiä. 2012.
 60. Jarkko Pakkanen, Kati Katajisto & Ulla El-Bash. Verkostoitunut älykkäiden koneiden kehitysympäristö : VÄLKKEY-projektin raportti. 2012.
 61. Elina Varamäki, Tarja Heikkilä, Juha Tall, Aapo Länsiluoto & Anmari Viljamaa. Ostajien näkemykset omistajanvaihdoksen toteuttamisesta ja onnistumisesta. 2012.
 62. Minna Laitila, Leena Elenius, Hilikka Majasaari, Marjut Nummela, Annu Peltoniemi (toim.). Päihdetyön oppimista ja osaamista ammattikorkeakoulussa. 2012.
 63. Ari Haasio (toim.). Verkko haltuun! - Nätet i besittning! : Näkökulmia verkostoituvaan kirjastoon. 2012.
 64. Anmari Viljamaa, Sanna Joensuu, Beata Tajjala, Seija Rätts, Tero Turunen, Kaija-Liisa Kivimäki & Päivi Borisov. Elävästä elämästä: Kumppaniyrityspedagogiikka oppimisympäristönä 2012.
 65. Kirsti Sorama. Klusteriennakointimalli osaamistarpeiden ennakointiin: Ammatillisen korkea-asteen koulutuksen opetussisältöjen kehittäminen. 2012.
-

-
66. Anna Saarela, Ari Sivula, Tiina Ahtola & Antti Pasila. Mobiilisovellus bioenergiaalan oppimisympäristöksi: Bioenergia-asiantuntijuuden kehittäminen työelämälähtöisesti -hanke. 2013
67. Ismo Makkonen. Korjuri vs. koneketju energiapuunkorjuussa. 2013.
68. Ari Sivula, Risto Lauhanen, Anna Saarela, Tiina Ahtola & Antti Pasila Bioenergia-asiantuntijuutta kehittämässä Etelä-Pohjanmaalla. 2013.
69. Juha Tall, Kirsti Sorama, Piia Tulisalo, Erkki Petäjä & Ari Virkamäki. Yrittäjyys 2.0. – menestyksen avaimia. 2013.
70. Anu Aalto & Salla Kettunen. Hoivayrittäjyys ikääntyvien palveluissa - nyt ja tulevaisuudessa. 2013
71. Varpu Hulusi, Tuomas Hakonen, Risto Lauhanen & Jussi Laurila. Metsänomistajien energiapuun myyntihalukkuus Etelä- ja Keski-Pohjanmaan metsäkeskusalueella. 2013
72. Anna Saarela. Nuoren metsän hoitokohteen ympäristönhoito ja työturvallisuus: Suomen metsäkeskuksen Etelä- ja Keski-Pohjanmaan alueyksikön alueella toimivien energiapuuyrittäjien haastattelu. 2014
74. Elina Varamäki, Tarja Heikkilä, Juha Tall, Anmari Viljamaa & Aapo Länsiluoto. Omistajanvaihdoksen toteutus ja onnistuminen ostajan ja jatkajan näkökulmasta. 2013
75. Minttu Kuronen-Ojala, Mervi Lehtola & Arto Rautajoki. Etelä-Pohjanmaan, Keski-Pohjanmaan ja Pohjanmaan hyvinvointibarometri 2012: ajankohtainen arvio pohjalaismaakuntien väestön hyvinvoinnin ja palvelujen tilasta sekä niiden muutossuunnista. 2014
76. Elina Varamäki, Juha Tall, Anmari Viljanmaa, Kirsti Sorama, Aapo Länsiluoto, Erkki Petäjä & Erkki K. Laitinen Omistajanvaihdos osana liiketoiminnan kehittämistä ja kasvua - tulokset, johtopäätökset ja toimenpide-ehdotukset. 2013.
77. Kirsti Sorama, Terhi Anttila, Salla Kettunen & Heikki Holma. Maatilojen puurakentamisen tulevaisuus : Elintarvikeklusterin ennakointi. 2013
-

-
78. Hannu Tuuri, Heikki Holma, Yrjö Ylkänen, Elina Varamäki & Martti Kangasniemi. Kuluttajien ostopäätöksiin vaikuttavat tekijät ja oheispalveluiden tarpeet huonekaluhankinnoissa : Eväitä kotimaisen huonekaluteollisuuden markkina-aseman parantamiseksi. 2013
 80. Tarja Heikkilä, Marja Katajavirta & Elina Varamäki. Nuorten ja aikuisten tutkinnon suorittaneiden sijoittuminen työelämään – seurantatutkimus Seinäjoen ammattikorkeakoulusta v. 2009–2012 valmistuneille. 2014.

C. OPPIMATERIAALEJA

1. Ville-Pekka Mäkeläinen. Basics of business to business marketing. 1999.
2. Lea Knuuttila. Mihin työhjausta tarvitaan? Oppimateriaalia sosiaalialan opiskelijoiden työhjauskurssille. 2001.
3. Mirva Kuni & Petteri Männistö & Markus Välimaa. Leikkauspelot ja niiden hoitaminen. 2002.
4. Kempas Ilpo & Bartens Angela. Johdatus portugalin kielen ääntämiseen: Portugali ja Brasilia. 2011.
5. Ilpo Kempas. Ranskan kielen prepositio-opas : Tavallisimmat tapaukset, joissa adjektiivi tai verbi edellyttää tietyn preposition käyttöä tai esiintyy ilman prepositiota. 2011.

D. OPINNÄYTETÖITÄ

1. Hanna Halmesmäki – Merja Halmesmäki. Työvoiman osaamistarvekartoitus Etelä-Pohjanmaan metalli- ja puualan yrityksissä. 1999.
 2. Tiina Kankaanpää – Maija Luoma-aho – Heli Sinisalo. Kymmenen metrin kävelytestin suoritusohjeet CD-rom levyllä: aivoverenkiertohäiriöön
-

sairastuneen kävelyn mittaaminen. 2000.

3. Laura Elo. Arvojen rooli yritysmaailmassa. 2001.
 4. Nina Anttila. Päälle käyvä – vaatemallisto ikääntyvälle naiselle. 2002.
 5. Jaana Jeminen. Matkalla muotoiluyrittäjyyteen. 2002.
 6. Päivi Akkanen. Lypsääkö meillä tulevaisuudessa robotti? 2002.
 7. Johanna Kivioja. E-learningin alkutaival ja tulevaisuus Suomessa. 2002.
 8. Heli Kuntola – Hannele Raukola. Naisen kokemuksia minäkuvan muuttumisesta rinnanpoistoleikkauksen jälkeen. 2003.
 9. Jenni Pietarila. Meno-paluu –lauluillan tuottaminen. Produktion tuottajan käsikirja. 2003.
 10. Johanna Hautamäki. Asiantuntijapalvelun tuotteistaminen case: ‘Avaimet markkinointiin, kehittyvän yrityksen asiakasohjelma -pilottiprojekti’. 2003.
 11. Sanna-Mari Petäjäistö. Teollinen tuotemuotoiluprosessi – Sohvapöydän ja sen oheistuotteiden suunnittelu. 2004.
 12. Susanna Patrikainen. Nuorekkaita asukokonaisuuksia Mode LaRose Oy:lle. Vaatemallien suunnittelu teolliseen mallistoon. 2004.
 13. Tanja Rajala. Suonikohjuleikkaukseen tulevan potilaan ja hänen perheensä ohjaus päiväkirurgisessa yksikössä. 2004.
 14. Marjo Lapiolahti. Maksuvalmiuslaskelmien toteutuminen sukupolven-vaihdostiloilla. 2004.
 15. Marjo Taittonen. Tutkimusmatka syrjäytymisen maailmaan. 2004.
 16. Minna Hakala. Maidon koostumus ja laatutekijät. 2004.
 17. Anne Uusitalo. Tuomarniemen ympäristöohjelma. 2004.
-

-
18. Maarit Hoffrén. Vaihtelua kasviksilla. Kasvisruokalistan kehittäminen opiskelijaravintola Risettiin. 2004.
 19. Sami Karppinen. Tuomarniemen hengessä. Arkeista antologiaksi. 2005.
 20. Elina Syrjänen - Anne-Mari Uschanoff. Messut - ideasta toimintaan. Messutoteutus osana yrityksen markkinointiviestintää. 2005.
 21. Ari Sivula. Metahakemiston ja LDAP-hakemiston asennus, konfigurointi ja ohjelmointi Seinäjoen koulutuskuntayhtymälle. 2006.
 22. Johanna Väliniemi. Suorat kaaret - kattaustekstiilien suunnittelu yhteistyössä tekstiiliteollisuuden kanssa. 2006.
-

SeAMK

SEINÄJOEN AMMATTIKORKEAKOULU
SEINÄJOKI UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Seinäjoen korkeakoulukirjasto
Kalevankatu 35, PL 97, 60101 Seinäjoki
puh. 020 124 5040 fax 020 124 5041
seamk.kirjasto@seamk.fi

ISBN 978-952-5863-67-3 (verkkojulkaisu)
ISSN 1797-5565 (verkkojulkaisu)